

111.

SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

111.

SZÁM

DR. LIPPAY LAJOS A KELETI EGYHÁZAK

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

A
KELETI EGYHÁZAK

IRTA

DR LIPPAY LAJOS

HITTUDOMÁNYI FŐISKOLAI TANÁR

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1934

Nihil obstat.

Dr. Michael Marczell
censor dioecesanus.

Nr. 2393.

Imprimatur.

Strigonii, die 18. Augusti, 1933.

Dr. Julius Machovich
vicarius generalis.

Kiadja a Szent István-Társulat.
Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t., Budapest.
Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

PÁPASÁG figyelme az utóbbi években a keleti egyházak felé fordult : ezt bizonyították a *Keleti kongregációnak* és a *Keleti intézet*-nek megszerzése, a keleti szertartások számára alapított *szemináriumok* az Örök Városban és azonkívül, a keleti rítusok keretén belül megalkotott *hierarchia*, az 1932-ben kiadott első hivatalos statisztika : *schematismus* a keleti egyházak hierarchiájáról, továbbá a keleti egyházak törvényeinek most folyamatban lévő *kodifikálása*, végül pedig *XI. Pius pápa óhaja*, hogy az egyetemek teológiai fakultásain több gond fordítassék — esetleg új katedra felállításával — a keleti egyházak kérdéseinek tárgyalására. A másik, a keleti *szakadár egyházak* oldalán pedig az unióra hajlamos jelekkel találkozunk, melyeket nem szabad túlbecsülnünk, azonban lebecsülnünk sem tanácsos, mint jelentéktelen eseményeket.

Ezek a tények különös aktualitást adnak könyvemnek, melynek keretében tárgyalom a szakadár és a katolikus egyházak mult és jelen helyzetét. Ugyanazon könyv keretében teszem ezt, mert a keleti szakadár és katolikus egyházak közös szertartásuk, nemzetiiségük és nyelvük révén közel állnak egymáshoz, történetük pedig annyira összefűződött, hogy nehéz volna szétválasztani és az egyiket a másik megemlézése nélkül tárgyalni. Másrészt az Egyház szándéka az, hogy «a keletieket a keletiek vezessék vissza az Egyház közösségébe» és a keleti szertartások katolikus hierarchiájá-

nak keretein belül az összes keletiek helyet foglaljanak ősi szertartásuk megőrzésével.

Az isteni kegyelem jóságából két évet tölthettem Jeruzsálemben és szemtől-szembe tanulmányozhattam a keleti szertartású egyházakat. A Szentföldön az összes keresztény egyházak képviselőit megtaláljuk, az isteni Alapítónak bölcsője és sírja közelében minden keresztény csoport törekszik magának helyet biztosítani. Így alkalmam volt nemcsak a szertartásokat megismerni, hanem a papság és a nép életébe is betekinteni, közvetlen tapasztalatokat szerezni a gyakorlati élet terén is. Sőt nemcsak Palesztinában tettem ezt, hanem távoli utazásaimban is, amikor eljutottam az összes történeti pátriarkátusok székhelyeire és a keleti egyházak területét megismertem délen Egyiptomon át Szudán határáig, keleten pedig Szírián át Mezopotámiáig.

Mivel szemtől-szembe láttam Krisztus megtépett ruháját, annál mélyebben átérzem ma Nagypénteken az Egyház imádságát, hogy: «egy akol legyen és egy pásztor».

Esztergom, 1933 április 14. Nagypénteken.

Dr. Lippay Lajos.

BEVEZETÉS.

Keleti egyházak és szertartások kialakulása.

A katolikus Egyházhoz legközelebb áll hitben, egyházi szervezetben és szertartásban a keleti egyházak* kereszténysége. Míg azonban a keleti egyházak a századok folyamán szakadárságba, sőt eretnekségbe estek, a katolikus Egyház erősebb falakat állított Krisztus igaz tanításának megvédésére, neki sikerült a kereszténység természetfölötti tartalmát tisztán megőrizni és minden idők s népek kultúrájával összeköttetésbe hozni, amely az ortodox és általában a keleti egyházaknak nem sikerült.

Napjainkban a figyelem ismét Kelet felé irányul: a keleti egyházak, köztük főképpen az ortodox egyház nagy változáson ment át a világháború után: egyes autonóm egyházak megszűntek, mások megnagyobbodtak, sőt új autonóm egyházak keletkeztek, melyek meg-

* Az «egyház» szót bővített értelemben használom, amikor az ortodox, vagy keleti egyházakról beszélek. Az «egyház» szó igaz értelmében csak a katolikus Egyházra alkalmazható, mert csak ebben a testületben alkotnak a tagok szerves egységet a fővel — ez Krisztus Egyházának teste — és csak ebben a testületben van meg az égi adományok, erők és javak láthatatlan szervezete — Krisztus Egyházának lelke. A keleti egyházak a szakadás után sohasem alkottak szervezeti egységet és ma még kevésbé alkotnak egységet, mint valaha. Ma nemcsak a különböző szertartású egyházak függetlenek egymástól, hanem még az ugyanazon bizánci szertartás keretén belül is 20 autonóm, vagy autocephalos egyházat találunk közös fő nélkül.

változtatták az ortodox egyház képét. Másrésről az utóbbi évtizedekben a protestánsok részéről közeledések történnek az ortodox egyház felé, mivel azt hangoztatják, hogy ott lényeges vonásokban megtalálják az őskeresztény hit tisztaságát, az apostoli folytonosságot és az őskeresztény kultuszt. Ez az ortodox-protestáns egyesülésre irányuló szellemi áramlat nem lehet nekünk, katolikusoknak közömbös, fontosabb, hogy inkább mi keressük az ortodoxok nagy tömegével az érintkezést, mely katolikus körökben néhány század óta megbénult. Az utóbbi időben ismét megindult a munka a katolikus Egyház részéről is, a pápák és a szerzetesrendek áldozatkészsége sokat tett e téren, de csak a kezdet kezdetén állunk a megoldandó feladat felé.

*

A keleti egyházak kialakulásának megértésére vissza kell mennünk a IV. századba : az Egyház a század eleje óta a római császárok jóvoltából békének örvendett és nem volt más óhajtása, minthogy békében folytathassa térítő munkáját a görög-római pogányság utolsó követőinél és a környező barbár népeknél. A pápa, mint az Egyház feje, az összes keresztényeket kormányozta, az «egy akol és egy pásztor» elve mindenütt érvényesült. De ha az V. század kezdetének egyházi lelkületébe mélyebben beletekintünk, itt is, ott is az egyenetlenkedés kovászát fedezzük fel, mely csakhamar erjedésnek indul és érezteti hatását. Keleten és Nyugaton egyaránt eretnekségek nyugtalanítják a lelkeket, az áriánus veszedelem mélyen felkavarja a bizánci császárság nyugalma és mikor lassan feledésbe jut, újabb eretnekek lépnek fel veszedelmes tanításokkal. Ezekhez a bomlasztó erőkhöz más okok is járulnak, elsősorban a politikai körülmények. A bizánci császárok pogány elődjek példájára, akik a Pontifex Maximus címet is maguknak tulajdonították,

a lelki hatalom megszerzésére törekedtek. Konstantin császár pedig azzal, hogy Bizáncot tette a birodalom fővárosává, elvetette Kelet és Nyugat szakadásának magvát. A különböző nyelv, műveltség, szokások, továbbá a barbárok betörése még inkább növelték az együttműködés nehézségeit és előkészítették a szakadást. Ezekhez járultak a császárság területén fejüket felütő féltékeny nemzeti törekvések, melyek már századokkal Kelet és Nyugat végleges szakítása előtt egész tartományokat szakítottak le az Egyház testéről.

Keleten ekkor három lelki hatalom osztozkodott: az antiochiai, alexandriai és konstantinápolyi pátriarkátusok. Antiochia Szíriát, Palesztinát és a környező tartományokat mondotta magáénak, de nagy befolyással volt a perzsa és a hibériai egyházakra is. Alexandria Egyiptom, Libia, Tripolis, Pentapolis és Abesszínia egyházai fölött uralkodott. Ez a két hatalom azonban lassan-lassan gyengült ifjú versenytársuk, a birodalom fővárosának javára. Konstantinápoly rövid idő alatt elnyelte a környező egyházakat: Thrácia, Efezus, Cappadocia, Cesarea gyorsan elvesztették függetlenségüket Bizánccal szemben. Az V. század elején a harc már csak két tekintély: Alexandria és Konstantinápoly között folyt és ezt a helyzetet kihasználták az eretnekek s milliókat ragadtak eretnekségbe.

A harc élesebb folytatására Nestorius konstantinápolyi pátriarka adott alkalmat, mikor 429-ben nyilvánosságra hozta eretnek tanítását, mely szerint Krisztusban két személy: isteni és emberi személy van és az Isten az ember Jézusban úgy lakik, mint egy templomban. Ezzel lerontotta a Megtestesülés titkát és Szűz Máriát megfosztotta istenanyai méltóságától. A tévtannak minden oldalról ellenemondottak, de különösen Alexandria használta fel és az *efezusi* zsinaton Nestoriust és eretnekségét elítéltette (431). Az eretnekség az edesszai hittudo-

mányi iskolán tovább is fennmaradt, mígnem a birodalom területéről kiűzték az eretnekeket. Ekkor ezek Mezopotámiába, Perzsiába és az indiai malabár partokra menekültek és megalapították a *káld nesztorianus egyházat*.

Ezzel a tévedéssel szemben mások azt tanították, hogy Krisztus két természete között oly szoros egység van, hogy az isteni természet elnyelte az emberi természetet és ez eltűnt, mint egy csepp víz az Óceánban. Ez a monofizita eretnokség, amelynek buzgó terjesztője Eutyches konstantinápolyi archimandrita volt Dioscorus alexandriai pátriarkával együtt. Ez utóbbi Efezusban zsinatot hivatott egybe, ahol a monofizita tant katolikus tannak nyilvánították: ez az efezusi rablózsinat (449). Két évvel később a *chalcedoni* zsinat I. Nagy szent Leó pápa követteivel az élén a monofizita tant elítélte és a konstantinápolyiak sürgetésére Dioscorus alexandriai pátriarkát letette (451). Így bosszulták meg magukat a konstantinápolyiak Nestorius letétele miatt. De ezzel az eretnokség nem tűnt el, sőt monofizita egyházak alakultak: a *szír jakobita egyház*, amelynek misszionáriusai Egyiptomban is elterjesztették e tévtant és a *kopt egyházat* létesítették, melynek szertartását és tévtanát az *abesszin egyház* is követi. Az örmények visszautasították Eutyches monofizita tanítását, de viszont a chalcedoni zsinat határozatait sem fogadták el, mivel szerintük a zsinat alexandriai szent Cyrill tanítását elítélte. Ezért az örmények a varghacharpati zsinatukon elszakadtak a hivatalos Egyháztól és megalapították az *örmény nemzeti egyházat*.

A monofizita tévedésnek logikus következménye volt a monothelita eretnokség, mely Krisztusban egy akaratot, az *istenit* tanítja. Ez a tévtan Libanon hegység lakói, a maroniták között terjedt el, akik önálló *maronita egyházat* alapítottak. De ezek századokkal később belátták tévedésüket és visszatértek a katolikus Egyház kebelébe.

Ezek az eretnokségek és önálló egyházak az alexandriai és antiochiai pátriarkátusokat valósággal szétszaggatták, míg a konstantinápolyi pátriarkátus a bizánci császárok védnöksége alatt Kelet vallási feje lett és tekintélyét az összes bizánci szertartású püspökségekre kiterjesztette. Ekkor még a hivatalos Egyház egységes volt : egy fő, a pápa alatt ugyanazt a tiszta hitet vallotta, Nyugaton a latin szertartást, Keleten a bizánci (görög) szertartást követték. Azonban a IX. században a hatalmassá lett konstantinápolyi pátriarka elég erősnek érezte magát, hogy a pápa főségét visszautasítsa és a keleti keresztények fölött magának követelje a kizárólagos hatalmat. Ez a tény nem váratlanul jött : a IV. századtól a IX. századig terjedő öt század alatt ötször szakított Konstantinápoly Rómával és ezen idő alatt 187 évet töltött szakadásban. Ilyen előzmények után csak a teljes szakadás következhetett, melynek előjátéka a IX. század közepén játszódott le Photius pátriarka közreműködésével. Cerulárius Mihály pátriarka azután 1054-ben befejezte elődjének dicstelen művét. Azóta az ortodox egyház mindig szakadárságban él, kivéve a rövid életű és inkább politikai jellegű egyesüléseket, melyek a lyoni (1274) és a flórenci zsinatokon (1439) jöttek létre.

Konstantinápolynak éppen a szakadás idején sikerült a szlávokat kereszténységre téríteni, akik azután a bizánci szertartással együtt a szakadárságot is követték. Ezek természetesen gyűlölettel viseltettek a katolikus Egyházzal szemben és csak nagy erőfeszítésekkel sikerült később néhány millió rutént és románt a szakadárságból kiemelni és az Egyházba visszavezetni. A keresztes hadjáratok idején és később is egyes szerzetesrendek : a domonkosok, kapucinusok, de főképpen a jezsuiták buzgóságának köszönhető, hogy a római Egyháznak hívei vannak az egyes keleti szertartásokban, sőt a maronita rítus összes követői katolikusok.

A keleti szertartások kialakulása is századok alatt történt. Az ősegyházban változtak ugyan a szertartások a különböző országokban, de alapjában ugyanazok voltak. Lassan a jelentősebb vallási központokban hagyományok alakultak ki, amelyeket a környező kisebb egyházak is követtek. Így végleges szertartás alakult ki Antiochiában, Alexandriában, később Konstantinápolyban, az örményeknél és a távolabb Keleten, a káldoknál.*

Antiochia a bizánci császárság keleti tartományainak központja volt, vallási tekintetben Jeruzsálem hatása alatt állt. Innen fogadta el szent Jakabnak, Jeruzsálem első püspökének tulajdonított szentmisét, melynek nyelve a városokban görög, a vidéken a nép nyelve: az ó-szír, vagyis az arám volt; ez a *szír-szertartás*. Később ez a szertartás Mezopotámiába és Perzsiába is utat tört, de ott a nesztoriánus eretnekség után lényeges változásokat eszközöltek rajta, nyelve a keleti arám dialektus lett, mely egykor Káldeában használatos volt: ez a *szír-káld rítus*. Innen jutott ez a rítus az indiai szent Tamás-keresztényekhez, ahol később ismét módosították és így alakult ki a *szír-malabár* rítus, amelynek nyelve az ó-szír. Ugyanezen rítus nyelvéné megtették a nép malayalam nyelvét és ezt *szír-malankár rítusnak* nevezik, melyet ma az indiai jakobitáktól megtért katolikusok használnak Mar Ivanios vezetése alatt. A szír rítus a maronitáknál is elterjedt, a latin ritussal módosították, nyelvéné az ó-szír mellett az arabot is bevezették és így alakult ki a *szír-maronita rítus*.

Alexandria egyházát a hagyomány szerint szent Márk alapította és tőle származtatják a róla nevezett liturgiát,

* A római Keleti Kongregáció új statisztikai könyve a keleti szertartású katolikus egyházak hierarchiájáról és híveiről (1932) e történeti fejlődés szerint megkülönböztet antiochiai, alexandriai, bizánci (görög), örmény és káld szertartásokat.

melyet akkor egész Egyiptom elfogadott. A ritus nyelve a hellén községekben görög, Felső-Egyiptomban az egyiptomi nyelv volt, melyet a VII. századtól kopt-nak neveznek. Mikor az alexandriai pátriarkátus Konstantinápoly nyomása alatt a bizánci ritust bevezette, a benszülött egyiptomiak, a koptok a görögök iránt táplált gyűlöletből monofizita eretnekek lettek és megtartották a régi egyiptomi, vagyis *kopt ritust*. Ez a szertartás az eretnecséggel együtt a szomszédos Abesszíniába is behatolt, csupán a ritus nyelve az *ethióp* lett.

Konstantinápoly szertartását helyesen *bizánci szertartásnak* kell neveznünk. Ez Antiochiából indult ki, a cappadociai Cesáreában módosításokat nyert s így vonult be Bizáncba, ahol ismét új formákkal gazdagodott. Eredetileg görög volt a szertartás nyelve, ma azonban a bizánci ritusban már arab, ó-szláv, román, albán, hibériai, finn, lett, tatár, eszkimó, kínai, japán, német stb. nyelveket is használnák a szakadárok, míg a katolikusok csak az első négyet.

Az örmények is már korán külön szertartást alapítottak a cappadociai és az antiochiai egyházak szokásaiból az örmény nyelvvel és így az *örmény ritus* nemzeti tulajdonuk lett.

A következőkben e hét szertartás keretében tárgyalom a szakadár és katolikus keleti egyházak mult és jelen helyzetét. Mivel a ritus a szakadároknál és katolikusoknál — kevés eltéréssel — ugyanaz, csak az előbbieknél ismertetem azt, kivéve a maronita ritust, amelynek összes követői katolikusok.

I. RÉSZ. KELETI SZERTARTÁSÚ AKATHOLIKUSOK.

I. Bizánci szertartású ortodox egyház.

1. A bizánci szertartás.

A keleti szertartások között a legfontosabb és a latin szertartás után a legelterjedtebb a *bizánci* vagy *görög szertartás*, melyet kerekszámban 155 millió — katolikus és akatholikus — hívő követ, míg az összes többi keleti szertartásoknak alig van 10 millió — ismét katolikus és akatholikus — követője.

A bizánci ritust követő szakadár egyházakat a századok folyamán különféle közös névvel illették. Így «ortodox keleti egyház»-nak, vagy «ortodox görög egyház»-nak nevezték, de ezek az elnevezések nem egészen helyesek, mert a «keleti» szó nem fedi az Európában és Amerikában lakó ortodoxokat, míg a «görög» szó nem foglalja magában a bizánci ritus nagy tömegét, a szlávokat, köztük az oroszokat. De nem felel meg a katolikusoktól használt «görög szakadár egyház» elnevezés sem, mert ez már ítéletet is tartalmaz és az ortodox kereszténység is erélyesen visszautasítja. A bizánci ritust követő szakadár egyházakat egyszerűen «*ortodox egyház*» közös névvel jelöljük.

A bizánci szertartást görög szertartásnak is nevezik, de helytelenül, mert voltak görög rítusok, melyek már vagy eltűntek, vagy más néven és nyelven jutottak hozzánk. De jogtalanul nevezik így azért is, mert a ritust

követő 155 millióból csak alig 7 millió használja az ó-görög nyelvet a liturgiában. Helyesen bizánci ritusnak kell neveznünk, mert főképpen Bizánc volt a terjesztője a IV—X. századig megtérő népeknél.

E szertartás kialakításában nagy szerepet játszott szent Basil, cappadoceai Cesarea érseke (megh. 379) és Aranyszájú szent János konstantinápolyi pátriarka (megh. 407). E két szent férfiúról nevezett liturgia terjedt el a bizánci birodalomban, lépést tartva a konstantinápolyi pátriarkátus befolyásának terjedésével, mert az »egyetemes» pátriarkátus nem engedélyezett más ritusokat. Ennek következtében az összes tartományokban eltűntek a többi görög ritusok, ahol pedig megmaradtak, a görög nyelvet nemzeti nyelvvel cserélték fel: például Szíriában az ó-szir, Egyiptomban a kopt nyelvvel.

Szent Basil liturgiáját először Péter diákonus említi (megh. 513), azután a trulloi zsinat (692). Aranyszájú szent Jánosnak tulajdonított liturgiát a X. század előtt egy szerző sem említi. E liturgiák régi kéziratokban jutottak el hozzánk, leghíresebbek a Vatikánban őrzött kódex a VIII. századból, a moszkvai a XI. századból és a grotta-farratai kódexek. A két liturgia nyomtatásban 1526-ban jelent meg először görög nyelven.

A ritus nyelvének használata nincsen szigorúan megkötve, a papok használhatják, amelyiket szükség vagy a gyakorlati szempont szerint jónak tartanak. Például Palesztinában a felsőbb papság — mely kizárólag görög nemzetiségű — a görög nyelvet, az alsó papság és a vidéki papság az arabot használja, mert a hívők arab nyelvűek. Így gyakran megtörténik, hogy majd az egyik, majd a másik nyelven mondják a szentmisét, sőt az egyik részét ezen, a másik részét a másik nyelven éneklük. Ezért az ünnepi miséken mindig két kórus van: arab és görög nyelvű, sőt a Szentsír-bazilikában a húsvéti ünnepek alkalmával, mikor a világháború előtt több ezer orosz

zarándok volt jelen, a szentmise egyes részeit ó-görög, vagy ó-szláv nyelven énekelték.

A bizánci szertartásban általánosan *Aranyuszájú szent Jánosnak* tulajdonított *liturgiát* használják. E szent kezdetű nagy népszerűségnek örvendett az ortodox egyházban és a műveiben talált liturgiai szerzemények miatt neki tulajdonítják a róla elnevezett szentmise szövegét, amit azonban nehezen bizonyíthatunk. A cappadoceai doktor, szent *Basil liturgiájának* hitelességét sem bizonyíthatjuk, bár nagy befolyással volt a szentmise szertartásainak kialakítására. Valamikor nagy használatban volt a róla elnevezett liturgia, de ma már csak tíz alkalommal használják: Nagyböjt első öt vasárnapján, Nagycsütörtökön, Nagyszombaton, szent Basilius ünnepén (jan. 1.) és bizonyos esetekben Karácsony és Vízkereszt vigiliáján. Bár sokkal szebb imádságai vannak, mint Aranyuszájú szent János miséjének, de rendkívül hosszúsága miatt nem népszerű.

Az említett két liturgián kívül még használatos az *«Előre megszenteltek liturgiája»*, mely a VII. században tűnt fel és nagy szent Gergely pápának tulajdonítják, bár szerzősége nem bizonyítható. Ezt a liturgiát a nagyböjtben és még néhány alkalommal használják. Ezenkívül Jeruzsálemben használatos szent Jakab apostolnak, a Szent Város első püspökének liturgiája, Egyiptomban pedig szent Márk evangélistának tulajdonított liturgia.

A színes bizánci liturgiának legfőbb pontja a szentmise, amelynek megismerésére az általánosan használt *Aranyuszájú szent János miséjét vázoló*m. Mint az összes keleti misék, ez is három részből áll: az előkészületből, a hittanulók és a hívek miséjéből. A szentmisét abban a formájában ismertetem, amint azt az egyszerű pap végzi, mert a püspök jelenlétében még gazdagabb a szertartás.

Az *előkészület* abban áll, hogy az áldozópap a szerepától és az oltárszolgáktól kísérvé megérkezik a szentélyt

elzáró ikonostasis, képesfal elé, megcsókolja a bejárat két oldalán függő Krisztus- és Szűz Mária-képeket, belép a szentélybe, háromszor meghajol az oltár előtt, megcsókolja az oltárt és az evangéliumos könyvet. A pap és a szerpap felöltik a liturgikus ruhákat, az oltár baloldalán álló prothesis asztalkához vonulnak, ahol megmossák ujjait és megkezdik az áldozathoz szükséges kenyér és bor előkészítését.

Az előírás szerint öt kerek kenyeret kellene felhasználni erre a célra, de sok helyütt csak egy kenyérből veszik a szükséges áldozati anyagot. A kenyér közepén keresztjel van és ennek négy oldalán a «Jézus Krisztus győz» görög mondatnak rövidített jelei. A pap a lándzsával (kés-sel) kivágja ezt a négyszögletes részt, amelyet báráynak neveznek, a diskosra, tányérra teszi és felajánlja, míg a szerpap bort és vizet önt a kehelybe. Ezután a pap egy háromszögletű részt vág a kenyérből a Szűzanya tiszteletére és a diskoson a bárány jobboldalára helyezi; majd kilenc szeletet vág le a szentekről való megemlékezésre és sorban a bárány baloldalára helyezi. A negyedik csoport szeleteit a bárány előtt helyezi le a diskosra a pápáért, püspökökért, a papságért és az élő hívekért, akikért a szentmisét bemutatja, vagy akikért imádkozni akar. Azután levágott szeleteket a holtakért ajánlja fel és egy sorba helyezi a diskoson, míg végül a pap önmagáért is tesz egy részt a diskosra. Ezután a tányért fémből készült csillaggal, azt pedig a diskosterítővel letakarja, míg a kelyhet a kehelyterítővel és az egészet az ú. n. felhővel takarja le. Közben az egyes tárgyakat megfüstöli, tömjénezi a prothesis asztalát is, miközben szent Jakab imádságát mondja.

A hittanulók, katekumenek miséje. Miután a szerpap megfüstöli az egész templomot, a szentélyt és a hajót is körüljárja, a pappal együtt a Szentlélek segítségéért esedezik. A pap áldása után a szerpap az ikonostasis előtt

áll, mint közvetítő az áldozópap és nép között és elvégzi a nagy *ekténiát*, amely litániaszerű könyörgés az egyházért, a püspökökért és hívekért, melyekre a jelenlévők Kyrie eleison-nal válaszolnak. Majd a kar három antifónát énekel, a pap halkán három könyörgést, a szerpap pedig a kis ekteniát imádkozza. Ezután körmenet következik az egész templomban az evangéliumos könyvvel és mikor a szerpap visszatér az ikonostasis elé, a kar napi tropárokat, majd a trisagiont éneкли, míg a pap e hármasszent könyörgést halkán imádkozza, majd maga is éneкли ; ezután a szerpap a népet figyelemre inti és a lektor a szentleckét felolvassa.

Az *evangélium* olvasásának előkészületéül a szerpap megfüstöli a szentélyt, a misézőt, áldást kap könyvvel a kezében a misézőtől, kimegy kíséretével a szentélyből, felmegy az ambonra, az evangéliumos székre, figyelmezteti a hívőket : «Ez az Isten bölcsesége, hallgassátok állva az evangéliumot, béke mindnyájatoknak» és eléneкли az evangéliumot. Utána az ikonostasis előtt hangosan imádkozik a néppel a fejedelemért, a hívő seregért, a papságért, végül a hittanulókért, akiket e szavakkal elbocsát : «Ti hittanulók, távozzatok mindnyájan, senki se maradjon itt közületek !»

Ma természetesen minden megszakítás nélkül folytatódik a *hívek miséje* a papnak e szavaival : «Mi hívők pedig, mindnyájan kérjük és ismételten kérjük az Urat», mire két könyörgést mond el a hívőkért és felkiált : «hogya te hatalmaddal mindenkoron védve, neked dicsőséget mondjunk az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek, most és mindenkor és mindörökkön örökké». Erre a kar eléneкли a *kerubok himnuszát*, melyet a pap is elmond, a szerpap pedig megfüstöli a szentélyt, az egész templomot, az összes jelenlevőket, miközben az 50. zsoltárt mondja. Ezután a pap kíséretével ünnepélyes menetben elhozza a prothesis asztaláról az áldozati anyagokat az oltárhoz és

elmondja a *felajánlási* imádságot. A szerpap az ikonostasis kapuit becsukja, a függönyt leereszti és ez így marad egészen a szentáldozásig, jelezvén ezzel, hogy most a szenttitkok ünneplése történik.

A felajánlást követi a békecsók, majd a *hitvallás*, melyre a szerpap a hívek figyelmét e szavakkal hívja fel: «Őrizétek a kapukat és figyeljete bölcseséggel», amely szavak az ősegyháznak az üldözések idején tanúsított elővigyázatosságára emlékeztetnek. A hitvallás a nicea-konstantinápolyi hitvallás formája, csupán a «Filioque» szót hagyják ki a szakadárok, melyet a katolikusok a hitvallásba befűznek, hogy a Szentléleknek az Atyától és *Fiótól* való származását kifejezzék.

Az *anaphora* (kánon) a mise legfontosabb része és a *prefáció*, az előének vezeti be, melyet ugyanazon szavakkal kezd a pap, mint a latin misében és ugyanúgy az angyalok győzelmi énekével, a sanctussal fejezi be. Az *átváltozás* szavait hangosan mondja a pap; az ortodox szakadárok tanítása szerint az átváltozás nem a kimondott szavak pillanatában történik, hanem az ezt követő és a Szentlélekhez intézett ima, az epiclesis alatt. Ezért csak ez utóbbi ima elmondása után fejezik ki hódolatukat a Legszentebb iránt három mély, kereszttetéstől kísért testhajlással. A bizánci rítusú katolikusok az epiclesist elmondják, de a szakadároktól neki tulajdonított jelentés nélkül. Az átváltozást követi az anamnesis: Krisztus szenvedéséről és haláláról való megemlékezés.

A pap tovább imádkozik az élőkért és holtakért, majd befejezi a kánont a *Miatyánkkal*, mely alatt a szerpap belép a szentélybe, a kapukról a függönyt elvonja, a pap felmutatja a szent bárányt, mondván: szenteket a szenteknek. De ez csak a katolikusoknál van meg.

A *kenyérszegésnél* a pap a kereszttel ellátott átváltoztatott kenyeret, az amnost négy részre töri e szavakkal: «Megtöretik és elosztatik az Isten báránya, az Atya Fia,

aki megtöretik osztódás nélkül, akivel mindenütt táplálkoznak megkisebbitése nélkül, aki mindazokat megszenteli, akik őt eszik». Erre a pap egy darabkát a kehelybe bocsát a szent vérbe, három darabkát pedig a tányérra helyez. Ezalatt a szerpap vizet melegít, az oltárhoz hozza, a pap megáldja és a szerpap néhány cseppet önt a kehelybe : ez a szentmisén résztvevők buzgóságának melegségét jelképezi.

Hosszú előkészítő ima után a pap a kenyér színe alatt *megáldozik*, a szerpap, akinek a miséző a kezébe adja a szentáldozást, ugyanezt teszi az oltár mögött. Azután a pap a szent vért veszi magához, majd a szerpap is, aki azután kimegy a szentélyből, felszólítja a híveket a *szentáldozásra* e szavakkal : «KözeledjeteK istenfélelemmel, hittel és szeretettel». A pap a középső ajtó küszöbén állva kiosztja a szentáldozást a híveknek is kétszín alatt : kanállal nyújtja az egyes áldozóknak a szent vérrel átitatott kenyeret. Majd a pap a kehellyel megáldja a híveket, az oltárt tömjénezi, a szerpappal a prothesis asztalához vonul, rendbe teszik a szent edényeket, mialatt a kar énekel. Utána a szerpap a hívekkel elmondja a hálaadó imákat, az áldozópap elmondja az ünnepélyes elbocsátást, kiosztja a megáldott, de nem konszekrált kenyeret, miközben a kar a 33-ik zsoltárt énekli, melyet áldás követ. A pap a szentélyben különféle imákat mondva leveti a liturgikus ruhákat és ezzel a szentmise befejeződik.

A keleti egyházakban szokásban van a *concelebratio*, vagyis több pap együttmisézése, mely az első századokban általános volt, most a latin szertartásban csak a püspök- és a papszentelésnél találjuk meg. A pápák ezt a szokást mindig helyeselték a keleti szertartású egyházakban, sőt XIV. Benedek pápa egyenesen megkívánta e szokás fenntartását. A *concelebratio* magyarázata ma a keleti egyházakban a következő : a keleti templomokban csak egy oltár van és egy oltárnál egy nap csak egy szent-

misét mondanak és hogy több pap misézhesen, megtartották a concelebratiót. Közülök az egyik főáldozár, míg a többieknek másodrangú szerepük van, az előbbi végzi a szent cselekményeket, a többiek vele mondják az összes imákat és az átváltozás szavait. A szent proszporát, a bárányt annyi részre töri a főáldozár, ahányan vannak a miséző papok és mindnyájan kétszín alatt áldoznak ugyanabból a kehelyből. Így minden egyes pap bemutatta a szentmisét, eleget tett a mise szándékainak, melyeket elvállalt.

*

A *szentségek kiszolgáltatásában* is találunk némi eltéréseket a bizánci szertartásban. Az ortodox egyház is hét szentséget ismer: ezek a keresztség, myronkenet, oltári-szenség, bánat, papszentelés, házasság és kenet, melyeket egy szóval misztériumoknak nevez. A szentségek felfogásuk szerint is nemcsak szimbólikus cselekmények, hanem valódi és tényleges misztikus tevékenységek, melyek mind arra irányulnak, hogy az egész embert megszenteljék, a világnak pedig üdvöt hozzanak. Az Egyház Krisztus teste, benne az istenség teljessége lakozik, az istenáldás a szentségek közvetítésével árad az emberiségre, midőn a hívek életét nemesíti és istenivé alakítja.

A *keresztséget* a templomban vagy a háznál szolgáltatja ki a pap, rendszerint a gyermek születése után a 20. és a 40. nap között. A pap az ördögűzés után kérdéseket intéz a keresztszülőkhöz, mint a latin szertartásban is, a keresztszülők hitvallást tesznek, majd a pap a gyermek homlokát, mellét, hátát, fülét, lábait és kezeit megkeni olajjal. A keresztelés háromszoros vízbemártással történik, miközben a pap mondja: «Az Isten szolgája, N. megkereszteltetik az Atyának, Fiúnak és Szentlélek nevében. Amen.» A katolikus melkitáknál melléig mártják be a keresztelendőt a vízbe és a fejére is vizet öntenek. A keresztség után a megkeresztelt fehér ruhácskát kap e szá-

vakkal: «N., az Isten szolgája az igazság ruhájába öltöztetik az Atyának, Fiúnak és Szentlélek nevében. Amen».

A *myronkenetet* vagy bérmálást közvetlenül a keresztség után szolgáltatja ki a pap. Ez az ősegyház szokása, hogy a keresztségnek és a bérmálásnak egy- és ugyanazon a kiszolgáltatója. A bérmálás a szent krizmával történik: a pap megkeni a bérmálandó szemeit, homlokát, orrát, száját, füleit, mellét, kezeit, térdeit e szavak kíséretében: «A Szentlélek ajándékának pecsétje. Amen». Utána a megbérmáltnak hajából levág, annak jeléül, hogy Istennek szenteltetett és a Szentírás két részletének (Róm. VI. 2—11. és Máté XXVIII. 16—20.) felolvasásával a szertartás véget ér. Néhol szokásban van a gyermek megáldoztatása, amidőn a pap a szentvérbe mártott ujjával egy cseppet ad a gyermek szájába.

Az *oltáriszentséget* a hívek is két szín alatt veszik magukhoz, a szentmisén kívül csak halálos beteget áldoztatnak meg és erre a célra őrzik a szentséget a tabernákulumban, amely iránt azonban a szakadárok távolról sem tanúsítják a kellő tiszteletet.

A *bűnbánat szentségét* szükségesnek tartják a halálos bűnök megbocsátására, azonban igen gyakran csak általános bűnvallomást tesznek, mely gyakran kétséssé teszi a gyónás érvényességét. A feloldozást nem kijelentő módon mondják el: «én téged feloldozlak . . .», hanem kérő, deprekatív módon: «mindazt, amit gyóntál . . . az Úr bocsássa meg . . .», csupán az oroszok és a katolikusok használják a kijelentő módot. Keleten a szakadároknál nincs meg minden papnak a feloldozó hatalma, a püspök jelöli ki az egyes plébániák vagy kerületek gyóntatóit, akik többnyire csak házas papok lehetnek. A gyónás a gyóntató szobájában vagy más erre kijelölt helyen történik, nagybőjtben szerzetespapok járják be a vidéket, mert hozzájuk nagyobb bizalommal vannak a hívek.

Az ortodox papok általában megőrzik a gyónási titkot, de például az orosz cári kényuralom idején sajnálatos esetek történtek, mert megkövetelték, hogy a gyóntató az állam ellen irányuló összeesküvést a rendőrségnek jelentse. Semmi sem teheti gyűlöletesebbé ezt a szentséget, mint az ilyen intézkedés!

Az egyházi rend alsó fokozatai : az olvasó- és az alszerpap, felső fokozatai : a szerpap, áldozópap és a püspök. Hajkoronát csak a kolostorokban adnak a szerzeteseknek, de azt sem újítják meg többé. Az olvasó a lecke-könyvet, az alszerpap stólafélét kap felszentelésénél, mint hivatalának jelét. A nagyobb fokozatok feladásának szertartása : kézfeltétel a Szentlélek segítségül hívása mellett és utána a hivatalos egyházi öltözet és eszközök átadása ; a püspökszentelést az ortodoxoknál is három püspök végzi. Az egyházi rend kiszolgáltatásánál nincsen olajjal való megkenés, melyet a római Egyház is a középkorban vezetett be.

Az utolsó kenetet szabály szerint hét papnak kellene kiszolgáltatni, de szükség esetén egy pap is kiszolgáltathatja. Kiszolgáltatása a betegnél a következő módon történik : a beteg szobájában hét gyertya ég, a pap megtömjénezi az olajat, a szobát, a jelenlevőket, utána megszenteli az olajat, imádkozik a jelenlevőkkel együtt szent Jakabhoz, majd ha hét pap van, mindegyik elénekel egy evangéliumos részletet és megkeni a beteg homlokát, szemét, orrát, száját, füleit, mellét, kezeit, térdeit, talpát e szavakkal : «Szentatya, a lélek és test orvosa, aki elküldötted egyetlen Fiadat, a mi Urunkat, Jézus Krisztust, aki minden betegséget meggyógyított és a haláltól is megmentett, gyógyítsd meg N. szolgádat a testi és lelki betegségből, melyben szenved és add neki az élet teljességét Krisztusod kegyelme által. Ámen».

A házasság szentségét azelőtt ünnepélyes eljegyzés előzte meg a templomban a lelkipásztor részvételével,

de ma már ezt egybekapcsolják a házasságkötés szertartásával. A házasság akadályai vérrokonság, sógorság és lelki rokonság, mely alól bizonyos fokig könnyen adnak felmentést. Az eljegyzés szertartása : a pap megkérdezi, hogy szabadon jegyzik-e el magukat és az igenlő válaszra megáldja a házasulandókat és a gyűrűket. A férfi arany-, a nő ezüstgyűrűt húz fel, melyeket később a szertartás alatt felcserélnek. Ezt követi közvetlenül a házasságkötés szertartása, melyet, amint nálunk az esküőről esküvőnek, ők koszorúzásnak neveznek, mivel a pap mindkettőnek koszorút helyez a fejére e szavakkal : «Megkoszorúztatik az Isten szolgálója, N. és az Isten szolgálóleánya, N. az Atyának, Fiúnak és Szentlélek nevében. Ámen». A pap az Újszövetségből két részletet olvas fel (Ef. V. 20—30. és Ján. II. 1—11.) különböző imádságok kíséretében, amelyek után az új házasság megáldott bort ízlelnek meg, a pap leveszi a koszorút fejükről és Isten áldásával elbocsátja őket. Az ortodoxok a házasság felbonthatóságát tanítják, legalább is hűtlenség esetén és ebben tévesen az evangéliumra hivatkoznak.

*

A bizánci szertartású templomok lényegében görög kereszt alakban épülnek, melyet középen kupola koronáz. Ennek legszebb emléke a konstantinápolyi Aja Sophia (Szent Bölcsesség) bazilika, 1453 óta török mecset. Az oroszok igen gyakran egy nagyobb és négy kisebb kupolával fedik templomaikat. A helyi szokások és a szükséglet természetesen nagy befolyással vannak az építési stílusra, de lényegében mindig ugyanaz marad. A keletiek nem ismerik a nyugatiaknál elterjedt gazdag és változatos építészeti stílusokat.

A bizánci rítusú templomnak is három része van : a szentély (hieron), a hajó (naos) és az előcsarnok (pro-naos). A szentélyt a hajótól az ikonostasis, a képesfal

választja el, mely a bizánci templomnak legjellegzetesebb része, a nyugatiaknál az áldoztató rács emlékeztet erre. A fából vagy márványból készült fal néhány méter magas; rendszerint három bejárat töri meg e falat: a középső bejáratot, a «királyi kapu»-t a hívek és a kisebbségek egyháziak nem használhatják. A jobboldalit «déli kapu»-nak, a baloldalt «északi kapu»-nak nevezik. A középső kapu jobboldalán az Úrnak és keresztelő szent Jánosnak, baloldalán a Szent Szűznek és a templom védőszentjének a képét látjuk. A többi képek az Ó- és Újszövetség szentjeit ábrázolják, bár első pillanatra különösnek tűnnek fel a nyugatiak szemében, van bennük valami kedvesség és áhítatra törekvés.

A szentélyben a középső kapuval szemben az oltár áll, minden templomban csak egy. A fa- vagy kőoltár rendszerint négy oszlopocska nyugvó asztal, fölötté pedig mennyezet emelkedik; a legtöbb keleti szakadár templomban a Legszentebbet az oltár mögött őrzik. Az ereklyét nem az oltár asztalában őrzik, hanem az ú. n. antimensionban, amely fehér gyolcs és a mise alatt az oltárterítőn fekszik. Az oltáron gyertyatartó, középen nagy fakereszt az Úr festett képével, kétoldalt ugyancsak fára festve a Szent Szűznek és szent Jánosnak alakja látható. A keleti szertartású keresztényeknél tilos az Úrnak, a Szent Szűznek és általában a szenteknek a szoborban való ábrázolása és templomaikban nem is találkozunk ilyenekkel; ez a szokás még a képrombolás idejéből maradt fenn.

A keletiek nem ismerik a templomokban a padokat; az öregek és a betegek a képesfal mellett húzódó alacsony padra, illetve lépcsőre ülhetnek, míg a többiek állnak. A képesfal előtt még emelvény van az énekkar számára, ezzel szemben a pátriarka vagy a püspök trónusa. Nagyon régi szokás, hogy a templomban külön helyük van a nőknek és ezt a szokást Keleten ma is igen szigorúan betart-

ják ; a nők helyét gyakran ráccsal veszik körül és a nők csak mise után áldozhatnak, amikor a férfiak kimentek a templomból. Ez a szokás Keleten még a latin szertartású templomokban is megvan, például Transjordániában, ahol a pap hátramegy áldoztatni a nőket saját padjaiknál, hogy ne kelljen előrejönniök a férfiak kíváncsi tekintetének kitéve, akik az első padokat foglalják el mindkét oldalon.

Az ortodox egyházak ma már általában a *Gergely-naptárt* követik, de az alexandriai, antiochiai és jeruzsálemi ortodox pátriarkátusok még a *Julián-naptárt* követik, mely ma 13 nappal elmaradt a helyes időszámítástól. Jeruzsálemben ez a helyzet igen előnyös mind a katolikusok, mind az ortodoxok számára, mert így ünnepeik igen ritkán esnek össze és így mindkét fél nyugodtabban ünnepelhet a szenthelyeken. Az ortodoxok egyházi évének szintén a húsvét a középpontja, amelyet katexokén «ünnap»-nek neveznek. Az Úrnak és Máriának, az Istenanyjának ünnepei nagyjában ugyanazok, mint a katolikusoknál, de az újabb ünnepek hiányoznak, amit könnyen megérthetünk, mert az ortodox egyház már évszázadok óta megmerevedett és megbénult ortodoxiájában. A szentek ünnepei között természetesen találunk néhány előttünk ismeretlen ünnepet, vagy pedig a keleti szentek ünnepeit jobban kidomborítják.

2. Dogmatikai eltérések az ortodox egyház tanításában.

Az ortodox egyház tanítása általában megegyezik a katolikus Egyház tanításával, következésképp itt csak azokra a dogmatikai különbségekre és eltérésekre mutatunk rá, melyek az ortodox egyházat a katolikus Egyháztól elválasztják.

Mikor Photius és később Cerulárius Mihály konstantinápolyi pátriarkák Keletet Rómától elszakították, egy-

korú irat szerint 25 pontot soroltak fel és vetettek a nyugatiak szemére. Így például, hogy a latinok a «Filioque» szót a hitvallásba befűzték és ezzel a Szentléleknek az Atyától és Fiútól való származását tanítják, az oltáriszentséghez kovásztalan kenyeret használnak, Krisztus anyját nem nevezik Istenanyjának, hanem csak Szűz Máriának, megtiltják a papoknak a nősülést, papjaik levágják hajukat és szakállukat, főpapjaik selyembe és bíborba öltözködnek, a keletiektől megvetett ételeket esznek stb. Ez a bűnlista idők folyamán folyton nőtt és ma már 150 pontot vetnek a katolikusok szemére. A komolyabb és műveltebb ortodoxok természetesen megvetik ezeket az együgyű szemrehányásokat, de a tudatlan egyháziak és a műveletlen nép előtt igen hatásos érvek, különösen, ha mint hittételeket állítják szemük elé.

*

A dogmatikai különbségeket röviden a következőkben foglaljuk össze : az ortodox egyházban a hit zsinórmértéke a *Szentírás* és a *Hagyomány*. A Septuagintának náluk majdnem ugyanaz a tekintélye, mint a római Egyházban a Vulgátának, csupán náluk nincsen a Szentírásnak dogmatikailag meghatározott kánonja, mely kimondaná, mely könyvek tartoznak a Szentírásba, amint azt a katolikus Egyházban a tridenti zsinat megtette. Éppen ezért náluk az Ószövetség deuterokanonikus könyveire, vagyis azokra vonatkozólag, melyek a zsidó kánonban nem találhatók meg, szabadság uralkodik.

A *Hagyomány* szimbolikus irataikban van letéteményezve, melyek elsősorban : 1. a nicea-konstantinápolyi hitvallás, 2. az első hét egyetemes zsinat határozatai (a nyolcadikat Cerulárius Mihály érvénytelennek nyilvánította, bár azt is Konstantinápolyban tartották). Másodrangúak : 1. a kievi metropolita, Mogilas Péter Confessio

ortodoxá-já 1642-ből, 2. a jeruzsálemi szinodus határozatai 1672-ből, 3. II. Gennadius konstantinápolyi pátriarka hitvallása 1453-ból.

Ami az egyes alapgogmákat illeti : a *Szentháromságra* vonatkozólag az ortodoxok fenntartják Photius tévedését, amely szerint a Szentlélek egyedül az Atyától származik, hivatkozván szent János evangéliumára (XV. 26) «Mikor pedig eljövend . . . az Igazság Lelke, ki az Atyától származik . . .» Ez a hamis tanítás a monofiziták és a monotheleták találmánya volt, mert az egyetemes ősegyház és Kelet atyái is, köztük Athanáz, Epiphanius, alexandriai Cyrill, Aranyszájú szent János nyíltan hirdették a Szentléleknek az Atyától és a Fiútól való származását. Csak mikor az eretnekek tanítását a konstantinápolyi pátriarkák is magukévá tették, VIII. Benedek pápa elérkezettnek látta az időt, hogy a «Filioque» szót a hitvallásba beiktassa.

Az *Egyházra* vonatkozólag az ortodoxok tanítása a következő : Az Egyház az összes igazhívó keresztények látható társasága. A nicea-konstantinápolyi hitvallás szerint az Egyház ismertető jegyei : egy, szent, katolikus és apostoli. Egy az Egyház, mert a feje : Jézus Krisztus egy, és a teste — az Egyház is — csak egy lehet ; továbbá egy Lélek működik az Egyházban. A keletiek tehát a látható közös főt visszautasítják. *Szent* az Egyház, mivel Krisztus a tő, melynek az Egyház az ága, szent ; *katolikus*, mivel Krisztus «minden mindenkben» (Ef 1. 23) ; *apostoli*, mivel Krisztus a főapostol, és ő küldötte az Egyház apostolait.

Hogy egyáltalán csak egy igaz Egyház létezik, erről az ortodoxok nem kételkednek, mert hogyan inoghatna a hit e pont körül, ha volt és van Krisztus, ha Egyházat alapított, mint az üdvösség elérésének szükséges eszközt, melynek magától értetődően ma is mint látható Egyháznak kell léteznie. De az a fontos kérdés : melyik

az ortodoxok véleménye szerint ez az «egy» Egyház, mivel ma több történelmi egyház létezik?

Az ortodoxok általános és egyöntetű felelete: ez az «egy» Egyház vagy «az Egyház» az ősrégi ortodox egyház.

Tehát az összes nem-ortodox egyházak nem az igazi Egyház? — kérdezzük az ortodoxokat.

Erre a kérdésre az ortodoxok nem adnak döntő és hivatalos feleletet, mert szerintük döntő feleletet csak az egyetemes zsinat adhat, amelyet pedig Kelet és Nyugat szétválása és a reformáció után *szerintük* nem tartottak. Régebben majdnem egyhangú vélemény volt az ortodox egyházban, hogy az összes nem-ortodox egyházak nem igazi Egyház és a nem-ortodox keresztények nem tartoznak Krisztus Egyházához. E vélemény szerint alakult ki a középkori gyakorlat, hogy a nem-ortodox egyházakból hozzájuk átlépőket újból megkeresztelték, házasságukat nem ismerték el érvényesnek és ily keresztényekkel nem engedték meg a házasságot. Ezt a szigorú véleményt és súlyos következményeit a XVIII. század elején az orosz egyházban, később az összes többi ortodox egyházakban feladták. Ez természetesen a nem-ortodox egyházak megítélését lényegesen megváltoztatta és ma két vélemény alakult ki e pontban.

Az egyik vélemény szerint az ortodox egyház az igazi Egyház, míg az összes többi egyházak elszakadtak tőle. Ezt a véleményt követik elméletben a hierarchia tagjai és a teológusok, de egyházuk enyhébb gyakorlata ellen nem lépnek fel. A másik vélemény szerint az ortodox egyház, bár Krisztus Egyháza, de a nagy történelmi nem-ortodox egyházakat nem tekinti Krisztus egyházától teljesen elszakadt vagy elválasztott egyházaknak. Az ortodoxok ezt a véleményt még nem alapozták meg kellőleg, részletesebben nem ismertették. Ennek a második véleménynek a lényege abban áll, hogy az Egyház egy és mindenkit egyesít, akik Krisztusban megkeresztel-

tettek, de amint igazak és bűnösök, felvilágosultak és tévelygők, egészségesek és betegek tartoznak az Egyházhoz, úgy egész csoportok, egyházak is lehetnek tévelygő vagy beteg részek, amelyek azután az Isten kegyelme és a közösség szeretete által szentek és egészségesek lesznek. Az Egyház valóban misztérium, az isteni kegyelem csodája és az egyházak elhatároltságát jelölő válaszfalak nem érnek fel Krisztusig. Ez a második vélemény általános gondolata, melyet tekintélyes egyházi vezetők, sok teológus és az egyszerű ortodox keresztények követnek.

Az ortodoxok az Egyház eme első tulajdonságának ismertetésénél, főképpen ami a közös *látható Iőt* illeti, ellentétbe kerülnek a régi keletiek tanításával, akik egészen Photius fellépéséig Róma püspökének főségét nyíltan és kifejezetten elismerték elvben és gyakorlatban egyaránt. Elégséges csak nagy szent Basiliust idéznünk, aki azt tanítja: «Szent Péter hitének kiválóságáért kapta az ígéretet, hogy rajta fog épülni az Anyaszentegyház». Aranyszájú szent János pedig Pétert «megingathatatlan sziklának», «főapostolnak», a «hit alapjának» és az «Egyház alapjának» nevezi. Damaszkuszi szent János szerint az Úr Pétert «az Egyház méltó elüljárójává» rendelte és e szavakat intézi Keletnek ékessége az apostolhoz: «Az Úr nemcsak a palotáknak, hanem az egyetemes Egyháznak fejedelmévé és kormányzójává tett téged».

Amit pedig a görög egyházatyák Péter elsőbbségéről elismertek, azt az ő utódainak, a *római pápáknak elsőbbségéről* is elismerték, a római püspökökben állandóan az élő szent Péter apostolt látták. Így szent Polykár, alexandriai Dénes, Aranyszájú szent János, Athanáz, Flávián konstantinápolyi pátriarka, Basilius mind a pápához fordulnak, tőle várják a döntést és intézkedéseit az Egyház feje intézkedéseinek tekintik, amint Cyrusi Theodorit nagy szent Leo pápához írja: «Ha Pál, az igazság hírnöke s a Szentlélek harsonája a nagy Péterhez menekült,

akkor mi, egyszerűek és kicsinyek, kell, hogy annál inkább az apostoli Szentszékhez meneküljünk, s hogy onnan kapjunk az Egyházat sanyargató sebekre gyógyulást. Az elsőbbség Szentségedet illeti, sok okból. Széke fel van ruházva kiváltságokkal, főképpen pedig a hit kiváltságával... Nekem pedig meg kell várnom az Apostoli Szék döntését.» (Szémán : Unionizmus, 116. l.)

A görög szentatyák tehát a pápa primátusát elismerték és ha az ortodoxok azt ma elvetik, elvetik Arany-szájú szent János, szent Basilius, Damaszkuszi szent János és a legkiválóbb keleti egyházatyák tanítását és ezzel szakítanak az ősegyház hagyományaival. De ez a tanítás az ortodox egyház liturgiájában még ma is megállapítható: az orosz liturgiában március 12-én, szent Gergely pápa ünnepén ezt találjuk: «Róma fejét, a szent titkok osztogatóját, Péternek, a legfőbbnek utódját dicsérjük.»

De vajjon megtaláljuk-e az ortodox egyházban a fentemlített jegyeket: például az «egy»-séget?

A 147 millió hívőt számláló ortodox egyház nem egységes szervezet, hanem kisebb-nagyobb nemzeti egyházakra oszlik és ezek szorosan egybenőttek híveiknek nemzetiségével. Jelenleg több mint 20 autonóm ortodox egyház van, melyek mindegyike féltékenyen őrzi függetlenségét és önállóságát. Az ortodox egyház 147 millió hívőjéből 125 millió a szláv elem: oroszok, szerbek, bulgárok. Görögöket csupán a konstantinápolyi, az alexandriai pátriarkátusokban, az athéni szinodális egyházban és a ciprusi érsekségben találunk, míg az antiochiai és a jeruzsálemi ortodox pátriarkátusok hívei arabok. Ezenkívül nagy tömegben a románokat találjuk, akik az ujonnan megszervezett bukaresti pátriarkátus alá tartoznak.

Az autonóm egyházak között fennálló viszony semmiképpen sem mutat egységet. Nagy tévedés volna a

bizánci ritusú egyházakat úgy képzelni, hogy azok között egyházi szövetség van, vagy valamelyik egyházfő, például a konstantinápolyi pátriarka körül csoportosulnak. Bár az utóbbi megkísérelte tekintélyét egész Keletre kiterjeszteni, de csalódással látta, mily erős ellenállásra talál, ha a «testvér-egyházak»-nak parancsot vagy csak tanácsot is akar osztogatni. Az 1924-ben Bukarest mellett Sinajában megtartott ortodox Balkán konferencia is kifejezte, hogy a konstantinápolyi pátriarka befelé is elvesztette tekintélyét, amikor őt csak «primus inter pares»-nek nyilvánította és hozzáfűzte: «Az ortodox egyházban nincsen vita többé afölött, hogy ez a név (konstantinápolyi pátriarka) csupán cím volt és marad.» (Zankow, Das orthodoxe Christentum des Ostens, Berlin, 1928. 50. old.)

Miben áll tehát az ortodox egyházak között az «egység»?

Ma már csupán abban, hogy az autonóm egyházak újonnan megválasztott fejei «békelevelet» küldenek a többi egyházak, vagy legalább is a pátriarkátusok fejeinek és bejelentik megválasztásukat. Az a régebbi szokás, hogy némely egyházak Konstantinápolyból kapták a szent chrismát, ma már feledésbe ment. A múlt században, sőt a világháború előtt közvetlen hosszú ideig feszült volt a helyzet az egyes autonóm egyházak között: az alexandriai pátriarka nem ismerte el a jeruzsálemi pátriarkát, bár görög volt. A görög egyházak nem ismerték el tíz évig az antiochiai pátriarkát, mert arab volt; ugyancsak a görögök nem ismerték el az 1909-ben másodszor megválasztott jeruzsálemi pátriarkát, aki már előzőleg 10 éven át pátriarka volt Jeruzsálemben és még 22 évig ült a pátriarkai széken. Ez a 80 esztendő pátriarka, Damianos, 1931-ben halt meg, háromszor tették le a pátriarkai székről és háromszor sikerült neki ismét oda visszakerülni. Két évvel ma a pátriarka halála után a

szék mindig üres, mert a görög papság és az arab hívek nem tudnak megegyezni, hogy görög, vagy arab nemzetiségű legyen-e a jeruzsálemi ortodox pátriarka?

Amint e tények igazolják, nem beszélhetünk egységről az ortodox egyházban. Ennek élénk bizonyossága, hogy mikor 1923-ban *panortodox kongresszust* akartak összehívni, nem sikerült az összes ortodox egyházak képviselőit összehozni és a kis számban összegyűlt képviselők határozatait általánosan visszautasították az ortodox egyházak. Nincs semmiféle közös kötelék, mely ezeket az egyházakat összefűzné, nincs központi tekintély, mely a többire hatással volna.

Az Egyház másik alaptulajdonsága a *szentség*. Az Egyház szent, mivel feje, Krisztus és az Egyházban a kegyelemeszközök által működő Szentlélek szent; szenteket nevel, mivel célja tagjait szentté tenni. Arra a kérdésre: vajjon az Egyház szentségét nem veszti-e el, mivel kebelében bűnös tagok is vannak, az Istennek az Egyházhoz való végtelen szeretetével válaszolnak. — Ezt a jegyet sem találjuk meg az ortodox egyházban, mert mióta elszakadt az élő Egyháztól, szenteket nem nevel.

Az Egyház *katholikus*, mivel mindeneket felölel idő és térmeghatárolás nélkül. Katholikus, azaz általános, mivel nemcsak minden földrajzi és néprajzi határon túl emelkedik, hanem a földöntúli, kivizsgálhatatlan folytonosságot, az egész élet belső tartalmi egységét és teljességét is magában hordja. Az ortodox egyház önmagát gyakran katolikusnak, vagy ortodox katolikusnak nevezi és Nyugaton nem veszik észre azt a körülményt, hogy a római Egyházat csak ritkán nevezi «katholikus»-nak, hanem rendszerint «római»-nak, vagy «római katolikus»-nak. Az ortodox egyház nem mondhatja magáról, hogy katolikus, mert missziós tevékenységet nem folytat, a kereszténység elterjesztéséért a pogányok között semmiféle áldozatot nem hoz és amint a nemzeti egyhá-

zakkból megállapíthatjuk, az ortodoxia nagyon is szűk határookra korlátozódott.

Az Egyház végül *apostoli* is, mivel egész életét az apostolokra alapítja. Az ortodoxok különösen két körülményt hangoztatnak: 1. az ortodox egyház eredetében, tanításában és alkotmányában hűen megmaradt az apostoliság alapvonásain és tovább is meg fog maradni; 2. a folytonosságot az apostolokkal, azok idejével és szellemével a hierarchia folytonossága által is megőrizte. Az apostoli folytonosság megvan ugyan az ortodox egyházban püspökeiken és papjaikon keresztül, de nem az apostolok és azok utódjainak, az egyházatyáknak *szellemében*, akik a római püspökkel, a fővel mindig közösségben állottak, főségét elismerték, hangoztatták és határozatainak alávetették magukat.

Tehát megismertük az ortodoxok tanítását az Egyházzól, de azt is látjuk, mily jogtalanul tartja magát az ortodox egyház Krisztus igaz Egyházának, amiről a tárgyilagos szemlélő és a pártatlan gondolkodó maga is meggyőződhet.

Az ortodoxok a pápa főségének tagadásával annak *tévedhetetlenségét* is kétségbevonják és tagadják. Ez nem személyes kiváltság, mondják az ortodoxok, tehát a pápa sem tévedhetetlen, amint a többi püspökök sem különkülön, hanem az Egyház tévedhetetlenségét az egyetemes zsinatba helyezik. Ők csak az első hét egyetemes zsinatot ismerik el, melyek közül az utolsót Niceában tartották 787-ben. *Alapvető tévedésük* itt, — mondja Szémán dr. az Unióizmus c. könyve 127. oldalán, — hogy bár a zsinatok tekintélye mindenkor nagy volt, de azok az Egyház szervezetének csak kiegészítő elemei, mert nem az Üdvözítő alapította azokat s valóban, a kereszténység első három századában nem is volt egyetemes zsinat . . . *Másik tévedésük* az, hogy elfelejtik, hogy pápa nélkül nincs is egyetemes zsinat s annak határo-

zatait pápai megerősítés nélkül nem lehetnek egyetemes érvényűek... A zsinatok sohasem voltak annyira nélkülözhetetlenek, hogy a pápa nem foglalhatott, vagy nem foglalt volna zsinat nélkül is állást az eretnkségekkel szemben, vagy hogy a pápai döntés ne egyenértékűen s véglegesen intézte volna el az ilyen kérdéseket. «Miféle vizsgálatot akarsz te — írja szent Ágoston Julián püspöknek —, mikor már az Apostoli Szentszék döntött?»

A dogmafejlődést elvben megengedik az ortodoxok, de a valóságban tagadják, mert a VIII. századtól, az utolsó egyetemes zsinattól hivatalosan is visszautasítják a későbbi korok hitvallását, sőt megvádolják a katolikus Egyházat, hogy a boldogságos *Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának dogmáját* kihirdette (1854). Bár Kelet Nyugattal egyetértve kezdettől fogva állandóan vallotta ezt a tant, hiszen Kelet egyik legkiválóbbja, Damaszkuszi szent János azt írja: «Valamint a nap teremtésének első pillanatától szakadatlanul tündöklök, úgy a boldogságos Szűz Mária lelke is mindenkor ragyogott a kegyelem fényében» és a görögök a XVI. századig, az oroszok a XVIII. századig vallották ezt a tant, most, hogy a katolikus Egyház kifejezetten vallja, mint dogmát, ők eretnek tanításnak nyilvánítják.

Az ortodoxok elismerik, hogy több fontos vitás kérdést kellene *általános zsinaton* elintézni, de az autocephalos egyházak püspökeit általános zsinatra összehozni az ő részükről — csak ábránd, amint az 1923-ban, majd 1925-ben az Athos hegyére tervezett általános zsinat sikertelensége bizonyítja. Most ismét egy bizottság dolgozik Athos hegyén egyetemes zsinat előkészítésén és ennek a bizottságnak II. Photius konstantinápolyi pátriarka kijelentette, «ha Róma püspöke általános zsinatot hívna össze, nincs okunk a távolmaradásra». De csak azzal a feltétellel jelennek meg, — szól tovább a tudósítás, — ha Róma érseke mindazt, amit a szakadás óta a

zsinatokon elhatároztak, ismét ezen egyetemes zsinat elé terjeszti jóváhagyás végett: ha a zsinat mindazt elfogadja, ők is behódolnak. Ilyen feltételt, természetesen, a római pápa el nem fogadhat.

Az ortodox egyház hittani és liturgikus különbségeit a *szentségekre* vonatkozólag már megemlítettük. A dogmatikus eltérések röviden ezek: a bérmlás és a papszentelés a szakadár ortodoxok szerint nem hagy eltörülhetetlen nyomot a lélekben, tehát megismételhető; a házasság bizonyos esetekben, főképpen hűtlenség esetén, felbontható. A szentmisében az átváltozás szerintük nem a szavak pillanatában, hanem az utána következő ima alatt történik.

Az ortodox egyház tagadja továbbá a katolikus Egyháznak a *búcsúkról* szóló tanítását, bár a búcsú alapfogalmainak gyakorlata megvan a keleti egyházban és rítuskönyveikben ennek a nyomaira ismerünk.

A túlvilágot érintő hittételek közül az ortodoxok elvetik a *tisztítóhely* létezését, mint «pápista találmányt», de másrészről megengedik, hogy a halál pillanatában bánatot érző bűnös lélek a pokolban csak ideiglenes büntetésben részesül. Mások azonban csak két állapotot ismernek el: az üdvözültek és az elkárhozottak állapotát, de szerintük az üdvözültek is csak az utolsó ítéletkor jutnak Isten boldogító látására és addig valami természetes örömet élveznek, mint az Úr eljövetele előtt az Ószövetség lelkei. A valóságban a keleti liturgiákban is vannak könyörgések az elhunytakért, a hívek a gyakorlatban imádkoznak a holtak lelke üdvösségéért. Ha nincs ideiglenes büntetés, vagyis tisztítóhely, mire való mindez? kérdezhetjük az ortodoxokat. «A hátramaradottak vígasztalására» — felelik az ortodoxok a protestánsokkal együtt.

Ezek azok a különbségek és más lényegtelen, fel nem sorolt sajátságok, amelyek az ortodox egyházat a katho-

likus Egyháztól elválaszthatják. A legfőbb különbség az egyházzal szóló tanításban, vagyis *a pápa főségének és tévedhetetlenségének* a kérdésében van, amelytől ha eltekintünk, bátran elmondhatjuk, hogy az ortodox egyház vallásos gondolkodása és érzése alapján véve őskeresztény.

3. Az ortodox egyház helyzete a kereszténységben.

Milyen helyzetet foglal el az ortodox egyház a kereszténység másik két nagy csoportjával, a katolikus Egyházzal és a protestánsokkal szemben?

Mindenekelőtt megemlítem, hogy az ortodox egyház semmiféle viszonyt nem tart a többi keleti szertartások akatholikus követőivel, akiket, mint például a szíreket, a koptokat, az örményeket, monofizitákat, káldokat nesztoriánus eretnekeknek tartja. Mindenesetre közelebb állóknak érzik magukat azonban ezekhez, mint a katolikusokhoz, mégha azok keleti szertartású katolikusok is, akiket jobban gyűlölnék, mint a latin szertartású katolikusokat.

Az ortodox egyház, amint láttuk, magát tartja Krisztus egyházának, de jogtalanul; most halljuk: mit tart kifejezetten a katolikus Egyházzal és a protestánsokról?

Az ortodoxok a gyakorlatban nagyobb közeledést tanúsítanak a protestánsokhoz, mint a katolikusokhoz. Számos anglikán és német protestáns egyetemen hallgatnak teológiát és természetesen ennek következménye, hogy sokkal kedvezőbben ítélik meg a protestánsokat és a világos tény ellenére is azt állítják, hogy tanításuk közelebb áll a protestánsok tanításához, mint a katolikusokéhoz. Általában elvetik némely teológusnak azt a hasonlatát, mely szerint a katolikus Egyház Péter egyháza, a protestánsok, különösen az evangélikusok Pál

egyháza és az ortodox egyház János egyháza. Ezt a megosztást elvetik és azt hangoztatják, hogy mindhárom tanítvány Krisztus apostola volt, azért a kereszténység három nagy történeti csoportjának hívei az egy Krisztushoz, mint Megváltóhoz tartoznak. Philaretnek, a nagy moszkvai teológusnak tulajdonítják azt a mondást: «Az egyházak között fennálló válaszfalak nem érnek az égig». (Glubokovszkij: Die orthodoxe Kirche, 93. old.), vagyis a Krisztushoz tartozás közössége végtelen mély és magas az összes külső szakadások, emberi gyarlóságok és bűnök ellenére. Ezek a szakadások csak Krisztus ruháját tépték szét, de testét nem.

A mondottak alapján közösséget hirdetnek a hitben: egy Isten, egy Szentháromság, egy Krisztus, az emberré lett Logos, az Isten-ember, egy Megváltás, egy Szentlélek ajándéka a keresztségben és a szentáldozásban, egy és ugyanazon Írás: az Isten szava és végül egy szeretet is. Ez «keresztény vallásunknak és így a keresztény egyházaknak közös alapja, oszlopai, boltozata és betetőzése».* Ezért a keresztény egyházakat nem szabad egymástól megkülönböztetni, de nem is lehet elválasztani Krisztusban. Hogy e tanításuk ellenére az ortodoxok magukat tartják az apostoli, őskeresztény Egyház törvényes folytatásának és a katolikus Egyházat az elszakadt egyháznak — azt nem szükséges hangoztatnom.

«A római katolikus Egyház — olvassuk az előbb idézett könyvben — oly nagy rokonságot mutat az ortodox egyházzal, hogyha a pápaság gondolata nem léteznék, azt hihetnők, egy és ugyanazon egyház; majdnem ugyanaz a hit, ugyanazok a szentségek, ugyanaz a hierarchia, itt is, ott is hagyomány, itt is, ott is cselekedet és törvény. Mindenesetre — amint tudjuk — a megigazulás

* Az ortodoxok tanítását a kath. Egyházról S. Zankow munkájából veszem: 134—142. old.

tanában, az egyházi és hierarchikus elv kialakulásában, a hagyomány jelentésében és alkalmazásában, a cselekedet és törvény értékelésében, az emberi és isteni, a földi és égi viszony szemléletében és még több másban vannak némely eltérések. Mindenekelőtt a viszony Krisztusról és a pápáról, az a pont, amelyben a két egyház szükségképpen különbözik egymástól.»

Ennek ellenére közelebb érzik magukat a protestánsokhoz, akik alatt főképpen az anglikánokat és az evangélikusokat értik. «Már a formai elvből kifolyólag is sokkal közelebb állnak az ortodoxok a protestánsokhoz : t. i. a Szentírás kérdésében, mivel ennek az ortodoxoknál nagyobb jelentősége és következőleg gyakoribb használata van, mint a római egyházban ; továbbá az ortodox egyház dogmatikai főelveit, mint azok a nicea-konstantinápolyi hitvallásban és az első egyetemes zsinatok christologiai döntéseiben megállapítottak, a nagy protestáns egyházak elfogadják. De tartalmilag is ki kell jelentenem : a legerősebb közösség, amint én látom, a közvetlen és központi álláspontban van, melyet Krisztus az ortodoxok és a protestánsok jámborságában elfoglal. Az ortodox egyháznak egész tanítása és élete christocentrikus. Az evangélikusok és az ortodoxok abban is közel állnak, hogy a megigazulás tanában a belső személyes beállítást hangoztatják ellentétben a római Egyház felfogásával, az objektív érdemmel szemben ; hasonlóképpen a kegyelem és a szabadság kérdésében is mindkettő a kegyelem elsőbbságú jelentőségét emeli ki és különösen mindkét csoportnak közös vonása, hogy a cselekedetéről mint érdemről szóló tanítást és ezzel kapcsolatban a bűcsúrról és a tisztítóhelyről való tanítást is elvetik ; az ortodoxok mindenesetre nem mennek oly messze, hogy az emberi szabadakarat és a cselekedetek jelentőségét teljesen tagadják. Közösén visszautasítják a pápaság gondolatát és ezért közösén az összegyház önkormányzásához jutnak.»

A szentségeket illetőleg szintén közelebb érzik magukat az ortodoxok a protestánsokhoz, mivel a katolikus felfogást, «a szentségek mechanikus hatását» elvetik és a belső személyes beállítást hangoztatják. «De — hozzátesszik — az ortodox egyház nem megy oly messze, hogy a szentségekben csupán az Istennel való közösségünk *jelét* látná.» Amint látjuk, az ortodoxok egyes pontokban látszólagos és lényegtelen hasonlóságot találnak a protestánsok tanításához és ekkor a lényeget elhanyagolják, erőltetett magyarázattal azt akarják bebizonyítani, hogy közelebb állnak a protestánsokhoz, mint a katolikusokhoz ; de még van bennük annyi tisztesség, hogy minden egyes pont után hozzátesszik : «természetesen az ortodoxok nem mennek oly messze, hogy . . .» és ezzel kifejeződik az a lényeges különbség, amely az ortodoxokat és a protestánsokat elválasztja, t. i. a protestánsok alapján tagadják az illető pontot, míg az ortodoxok lényegében megtartják. Sőt azt merik állítani, hogy «általában nekünk, ortodoxoknak az a benyomásunk, mintha a protestáns egyházakban az *Isten*-emberit, vagyis az ideálist, az eszményt, a római katolikus egyházban az *Isten-emberit*, vagyis a reális-praktikust hangoztatják, míg mi ortodoxok ebben a kérdésben inkább az *isten-emberi* kétesség álláspontját foglaljuk el».

Az ortodoxok tüntetnek azzal, hogy liturgiájukban imádkoznak az egyházak egyesüléséért és a szakadás megszűnéséért, de ugyanakkor nem jó szemmel nézik a katolikus szerzetesrendek munkáját Keleten, amikor ezek «iskolákat, jótékonyági intézményeket, katolikus hatalmak támogatását, az országok politikai nehézségeit, széleskörű könyv- és folyóiratpropagandát és különleges intézményeket . . . felhasználnak».

«Az a meggyőződése — írja a nevezett Zankow —, hogy mindezek a kísérletek kárba veszett fáradság és amíg, különösen a pápa főségéről és tévedhetetlenségéről

szóló dogma fennáll, semmiféle egyesülés nem gondolható, mivel ez a dogma az ortodox egyház alaplényegével ellenkezik».

Ennek az elméletnek megfelelnek a gyakorlati érintkezések is az Egyházzal. Mikor IX. Pius pápa meghívta az összes keleti szakadár pátriarkákat, püspököket a vatikáni zsinatra, VI. Anthimes, konstantinápolyi pátriarka a híveihez intézett, minden jóízlést sértő enciklikával válaszolt a pápának. Ugyanez megismétlődött 1895-ben XIII. Leóval és VII. Anthimessel. De ugyanakkor az ortodox egyház a katolikus Egyház megtérését várja : «Azonban mi még sem adunk fel minden reményt. Nem tudjuk, mit ad Isten a jövőben. Péter megtagadta ugyan Krisztust és bűnbánatot is tartott és az Üdvözítő szerette őt. Ki tudja, nem követi-e majd egyszer Pétert a mai keresztény Róma is !»

Míg a római Egyházzal megtagadják a közösséget, néhány évtized óta állandó tárgyalásokat folytatnak különböző protestáns szektákkal, különösen az anglikánokkal, az evangélikusokkal és az ókatolikusokkal. Az ortodoxia főbb székhelyein bizottságok alakultak, melyek buzgón dolgoznak az egyesülésen ; a kölcsönös protestáns és ortodox látogatások és gyakori érintkezések is ugyanezt célozzák. Az 1906-ban alakult «Anglican and Eastern Orthodox Churches Union» 1913-ban egyesült az «Eastern Church Association»-nel és ebből lett a ma is létező és működő «Anglican and Eastern Association», amelynek az ortodox egyház legtöbb pátriarkája, metropolitája és püspöke buzgó híve volt és ma is az.

A világháború után ismét nagy lelkesedéssel karolták fel a protestánsokkal létesítendő egyesülés gondolatát : Angliában és Svédországban különböző kongresszusokat tartottak az egyesülés megteremtésére. Ezek közül kiemelkedik a «stockholmi világ-egyház konferencia» 1925-ből, ahol öt albizottságot alakítottak a következő fel-

adatok megvitatására : egyházi és gazdasági kérdések, egyházi és szociális-erkölcsi kérdések, az egyház és a népek viszonya, az egyház és a keresztény nevelés, az egyházak gyakorlati és szervezeti együttműködésének módszerei.*

A konferencia csak tervezeteket termelt ki és bár 1926-ban Bernben folytatta munkáját, eredményeket nem ért el. Sem az anglikán szentelések elismerése a konstantinápolyi és a jeruzsálemi pátriarkák részéről, sem dr. Lang, canterbury anglikán érsek jeruzsálemi látogatása és tárgyalásai 1931-ben, nem vitték előbbre az ügyet, amint hogy elháríthatatlan akadályok teszik lehetetlenné a benső és igaz egyesülést a protestánsokkal. Bár igen hangoztatják komoly egyesülési szándékukat a katolikus Egyházzal is, szent kötelességüknek tekintik az egyházak egyesülésén dolgozni és a kereszténység mindenoldalú kifejlesztését előmozdítani, a gyakorlatban mégis nélkülözzük az ortodoxoknál a katolikus Egyházzal szemben tanúsítandó jóakaratot és megértést, pedig számukra csak ezzel az Egyházzal való egyesülés az egyetlen helyes út.

4. Az ortodox egyházkormányzat : papság és hívek.

Az ortodox egyházban a legfőbb tekintély nem a püspökök, bár megkülönböztetett helyzetük van, sem a papság általában, bár az egyház kiválasztott része, sem a hívek egyedül, hanem az «egész egyház». Az említett csoportok nem alkotják külön-külön az egyházat, ezért egyik rész sem képviselheti az összegyeházat, már csak azért sem, mivel az egyes hívek Krisztus testének élő tagjai és az egész testet egy rész, vagy tag sem képvisel-

* Adolf Deissmann : Die Stockholmer Weltkirchenkonferenz, Berlin, 1925, 800 S.

heti, ha még oly kiváló is. Ebből az ortodox véleményből származnak a kijelentések, mint például ez is: «A hit őrzője tulajdonképpen maga az Egyház teste, azaz a hívek összessége», amint ezt a keleti pátriarkák 1848-ban IX. Pius pápa enciklikájára felelték. Az ortodox Florenskij ennek a közvéleménynek a tolmácsa: «Nem jelölhetünk meg semmiféle egyházi hivatalt, amelyről elmondhatnók, hogy kizárólag magában egyesíti az egyháziasságot. Mire szolgálnának akkor az egyház többi hivatalai és működési szervei? Nincsen semmiféle dogmatikailag tévedhetetlen külső tekintély az ortodox egyházban, de nem is kell . . . Chomjakow* a kérdés római katolikus megoldását, mely alkalmilag az ortodox egyház véleményébe is bevonult, sikeresen visszaszorította . . . és ezzel nevét az ortodox teológia történetébe kitörülhetetlenül beírta, mint az ortodoxiában a szabadság gondolatnak apostola. Az egyház mindig pleroma, azaz teljesség volt, mivel azt magában hordja és a Szentlélek vezeti . . . és ezért dogmáink igazsága az egyházi élet teljességétől függ . . . Hol van a teljességnek ez az egyháza? . . . Ez mindnyájuk összessége az egyházban. Ezért az ortodoxia nem ismer egyed-uralkodó szervet és külső tekintélyt, pars pro toto-t, hanem csak pars in toto-t».**

E tanítást más szavakkal úgy fejezik ki, hogy az ortodox egyház hierarchikus ugyan, de nem hierokratikus, legalább is nem abban az értelemben, amint ezt a szót a római katolikusok értelmezik.

Az egyház szolgálatában első a papság, ennek kebelében a püspökök kara, akik hivataluk lényeges ténykedéseiben teljesen egyenrangúak. Az egyházmegye lelki igazgatásának élén áll a püspök ; egy ország, vagy tartomány

* Chomjakow napjaink legnagyobb ortodox tudósa, aki bár orosz laikus, az ortodox teológia kiváló ismerője, rengeteg teológiai irányú tudományos munkát adott ki.

** Florenskij, Östliches Christentum, II. 30.

lelki-liturgiai igazgatását a püspökök szinódusa, vagy a tőlük választott megbizottak végzik; ezek között az első, akár metropolita, vagy pátriarka az illető, csak «primus inter pares» lehet. Az ortodox egyház a multban és a jelenben is szinodális egyház volt és marad — tanítják az ortodoxok. De saját bevallásuk szerint nem maradt meg episcopalis-szinodális egyháznak, vagyis hogy a szinódus tagjai csak püspökök, esetleg papok lehetnek, hanem a laikusok is tevékeny részt vesznek a szinódus és így az egyházkormányzat életében. Ennek következménye, hogy a laikusok akarata ellen, vagy anélkül semmi fontos sem történhetik az egyházkormányzatban. Egy-egy ország vagy nemzet fővárosának püspöke, érseke vagy metropolitája, esetleg pátriarkája ugyan a vallási fő, de valóban nincsen joghatósága az egész ország területére. A püspökök kinevezése, áthelyezése, érintkezések más egyházakkal vagy a politikai kormánnyal, a szinódus hatáskörébe tartoznak. Sőt a püspökök még egyházmegyéjük ügyeit sem maguk dönthetik el: a lelki ügyeket a consistorialis tanács, az anyagi ügyeket a laikusokból álló tanács intézi, a püspök pedig csak e két tanács határozatait írja alá és ha néha-néha megfelelkeznek jogainak megszűkítéséről és a maga akaratát óhajtaná érvényesíteni, vagy a tanács határozatát megváltoztatni, erős szemrehányások érnék, hogy a «pápát akarja játszani?»

Ez a szinodális rendszer megtalálható az egyes nemzeti egyházak, egyházmegyék, sőt még nagyobb plébániák kormányzásában is. A plébániákon az «epitropia» kezeli az egyház javait és a kultuszügyeket intézi, az «ephoria» gondozza az iskolákat, kórházakat, szegényügyet és esetleg egy harmadik tanács ellenőrzi e kettő munkáját. A pap megfizetett szolgálja a tanácsoknak, elvégzi a szertartásokat és kiszolgáltatja a szentségeket, de azonkívül nincs többé semmi beleszólása a dolgokba.

Az egyházi hierarchia különböző rendfokozatokat, címeket és méltóságokat ismer : a plébánosokon és munkatársaikon kívül van az *archimandrita*, aki régebben a kolostorok feje volt, ma megfelel a címzetes apát vagy prépost méltóságának ; valójában inkább kanonoknak felel meg, a püspök közelében él és dolgozik, de az ortodox egyházak nem ismerik a káptalanokat. Az *exarka* bizonyos területnek joghatósággal bíró vallási feje püspöki szentelés nélkül és megfelel az apostoli kormányzónak. Gyakran exarkának nevezik a pátriarka helyettesét valamely országban ; például Bulgária vallási feje a bulgár exarka, aki valamikor a konstantinápolyi pátriarka helyettese volt bulgár területen. Igen gyakran a püspöki helynököt is exarkának nevezik. A *karpiüspök* az egyházmegye egyik részének püspöki helynöke.

Az egyházmegyék feje a püspök, metropolita, érsek vagy pátriarka. Az egyszerű *püspökök* száma az ortodox egyházban mindinkább fogy, mert püspökeiket egyenlő rangra emelik és *metropolitákká lesznek*, vagyis akiknek nincsen suffraganeusa, de maguk sincsenek másnak alávetve. Az *érseknek* vannak suffraganeus püspökei, de joghatósága nem terjed egyházmegyéjének határain túl ; egyébként a különböző nemzeti egyházakban különböző helyzete van és nem szabad azt gondolnunk, hogy ezen a téren a keleti egyházaknak is oly pontos fogalmaik vannak, mint a római Egyháznak. Régebben a nemzeti egyház fejét a keletiek is prímásnak hívták, de ma már ez az elnevezés ismeretlen az ortodoxoknál.

Az összes méltóságok közül a *pátriarkák* a legmagasabb egyházfők. Ők vagy a legrégebb, történelmi egyházmegyék fejei, vagy egy-egy nemzet autonóm egyházának tiszteletbeli fejei. Az ortodox egyháznak ma hét pátriarkátusa van : a négy történelmi őskeresztény pátriarkátus : Konstantinápoly, Alexandria, Antiochia és Jeruzsálem ; továbbá a három nemzeti egyház központja : az orosz

Moszkva, a szerb ipeki pátriarkátus Belgrád székhellyel és a román pátriarkátus Bukarest székhellyel.

Az ortodox világi papság helyzete igen eltérő a keleti országokban az európai országok papságának helyzetétől. Keleten a papnöveldek igen ritkák és a meglévő kevés is távol áll attól, hogy akár számban, akár lelki és tudományos képzettségben kielégítse a szükségletet. Ennek következtében a papság tanulatlan, amihez járul azután a szegénysége is, amely körülmény miatt azután szánszámra elhagyja a keleti ortodox papság helyzete. A falvakban ritkán találunk szemináriumban nevelt papokra: ezeket inkább csak a városokban találjuk, míg a falvakban a nép a lelkipásztor halála után megválaszt papjának egy derék családapát, akit jól ismer és akihez bizalma van. Az illető a megválasztás után bevonul néhány hétre, vagy hónapra a közeli kolostorba, vagy a püspök udvarába és ott elsajátítja a szentmise és a szentségek kiszolgáltatásának szertartásait, megtanulja az egyházi éneket és utána felszentelik. Azután hazatér családjához, folytatja a mesterségét mint iparos a műhelyben, vagy kereskedő a boltjában, vagy földműves a mezején, vásár- és ünnepnapokon pedig felölti liturgikus ruháit és papi tisztségét gyakorolja: elvégzi az istentiszteletet, megkereszteli a kereszttelendőket, összeadja a házassulandókat és eleget tett hivatásának.

A városokban a papnöveldek neveltjei a lelkipásztorok, akik azután szintén nem rendelkeznek a megfelelő feltételekkel, mert a hitük megingott, sőt néha egészen eltűnt a hiányos nevelés következtében. Tanáraikkal együtt kevés buzgóságot tanúsítanak a tudományok megszerzése iránt, a lelki és az aszkétikus nevelést nem értékelik és ha sikerült valami tudományt elsajátítaniuk, protestáns és racionalista formában kapták, mert mestereik a német luteránus és anglikán egyetemeken tanultak és magukkal vitték azoknak az egyetemeknek szellemét.

Ha ezek a növendékek nem térnek vissza szentelés előtt a világba, többségük csak azért marad meg az egyházi rendben, mert magasabb és jóljövodelmező állásokat remél.

A nyugati, európai kultúra hatása alatt álló ortodox országok papsága örvendetes kivételt alkot : a cári Oroszország papsága a szemináriumokból került ki, az ortodox egyházak között neki voltak a legtanultabb tagjai és legtudósabb tanárai, amit az is bizonyít, hogy az ortodox tudományos irodalom terén folytonosan orosz kiadásokra bukkanunk. Ilyen örvendetes kivétel volt a régi Osztrák-magyar Monarchia ortodox papsága és ma az athéni szinodális egyház papságának nagy része.

Az ortodox és általában az akatholikus keleti egyházak papsága követi az ősegyház fegyelmét, mely megengedte a házasságot papjainak. Ezt a szokást számos zsinat helyeselte, többek között a niceai is (325). Mit tartanak az ortodoxok a papok házasságáról?

«Voltak idők Keleten, amikor a püspökök a néptől és a papságtól távol álltak, de a pap mindig közel maradt a néphez, szorosan egybeforrva a hívó egyházi néppel szenvedésben és örömében, gyakran hasonló anyagi és szellemi szegénységben. A papok nincsenek elvágva a népbelső életétől : házasodnak és a nép házásoknak akarja őket.» (Zankow, i. m. 80. o.) A püspököknek természetesen tilos a házasság és a papoknak a második, a szentelés után kötendő házasság. «Ennek az utóbbinak érdekében mozgalom indult meg a papság között és minden jel arra mutat, hogy ezt a tilalmat egyszer megszüntetik. A népvélemény általánosan odáig megy, hogy nem házas, vagy gyermektelen férfi nem lehet lelkipásztor. Igen élénk mozgalom van az irányban is, hogy a nőtlenség kánoni parancsát a püspökökre vonatkozólag is megszüntessék ; ez már megtörtént az oroszországi szinodális ortodox egyházakban. Ennek érdekében dolgozott az ismert szerb

ortodox egyházjogász, Milas Nikodém püspök, ugyan-ezen véleményen vannak az újgörög teológusok és a hierarchia tagjai közül többen.» (Zankow, 83. o.)

E vélemény hatása alatt az 1923-ban tartott pan-ortodox kongresszus az alsópapság kívánságára kijelentette, hogy az egyházi rend nem házassági akadály és az özvegy szerpapok és papok újból megnősülhetnek, ha erre egyházuktól engedélyt kapnak. A valóságban azonban eddig még egyik egyház sem merte ezt a hagyománnyal éles ellentétben álló lépést megtenni.

A római Egyház mindig tiszteletben tartotta a keleti papságnak ezt a szokását és a keleti katolikus egyházaknál ma is meghagyja, azonban a nőtlenség ma kezd tért hódítani a latinszertartású papok hatása alatt az örmény és a szír szertartású katolikus papságnál, akiknek nagy része ma már nőtlenségben él, sőt ilyen szertartású nős pap helyzete a városokban majdnem lehetetlen volna Keleten is; ezért újabban az említett szertartásokban is kötelezővé teszik a coelibátust.

Az *ortodox szerzetes papság* nem ismeri azt a nyugati szervezetet, mely szerint a latin szertartású kongregációk és szerzetesrendek tagjai meghatározott szabályokat követnek a tökéletesség elérésében és gyakorlásában. Az ortodox egyházban a kolostorok két fajtát találjuk: a *coenobita* kolostorokat, melyekben a szerzetesek egy fő alatt monarchikus szervezetben élnek és az egyeseknek nincsen magánvagyon; a másik faja az *idiorrhythmia* kolostorok, ahol demokratikus szervezetben élnek és az egyesek vagyonnal rendelkezhetnek.

A *coenobita* kolostorokban hathónapi próbaidő után a jelölt megkapja az ortodox papságot jellemző széles, bőujjú fekete köpenyt, de csak 5—10 év elmultával lesz igazi szerzetes, amikor kap egy fakeresztet és stavrophoros-nak nevezik. A kolostorok vénei, a megalosklamoi, külön osztályt alkotnak, kiváltságokkal rendelkeznek:

mentesek ugyanis a testi munkától és az egyházi zsolozsma egy részének az elvégzésétől. A kolostor feje a hegumenon, akit a szerzetesek élettartamra választanak meg. A kolostorok napi élete a testi munka és az istentisztelet elvégzése között folyik le, ezenkívül a böjtöt és az önmegtagadást is gyakorolják, de eléggé ismeretlen fogalmak az elmélkedés, a lelki életet előmozdító konferenciák, benső életre irányuló törekvések. Havonként egyszer áldoznak és az áldozópapok igen korlátozott számban vannak az ily kolostorokban. Ezek a szerzetesek vagyonnal nem rendelkeznek, nőtlenségben élnek és az engedelmesség is szigorú.

Az *idiorrhythmia* kolostori életnek példáit a görögországi Athos hegység kolostoraiban találjuk: ennek az életnek lényeges vonása, hogy a szerzetesek személyes vagyonnal rendelkezhetnek és egymástól független kisebb csoportokban, családokban élnek, melynek feje a proestos. A proestos halálával a család felbomlik és a tagok más csoportokhoz csatlakoznak. Az egyes családok csakis az istentisztelet szertartásainál és azonkívül évenként 2—3 alkalommal jönnek össze. Az egész kolostor legfőbb igazgatása a családfőkből álló tanács kezében van. Amit előbb a lelkiélet hiányáról mondtunk, az ezeknél is érvényes, még fokozottabb mértékben, mert az anyagiak gyűjtése közepett a lelkieket elhanyagolják.

Az ortodoxok saját bevallása szerint a szerzeteseikben nincsen oly erős és tevékeny hadseregük, mint a katolikus Egyháznak.

A *nép hitéletéről* szólva előre kell bocsátanunk, hogy amióta ez a nép eltávolodott Krisztus Egyházától, az igaz jámborság tűzhelyétől, mindig hidegebb légkörbe jutott. A szakadás után az első időkben még eléggé bensőséges hitélet folyik, akadnak askétikus szerzők, akik a helyes és a követendő utat mutatják, de ezek mindinkább eltűnnek, a görög császárság bukása és a mohammedán

hódítás ezt a hanyatlást siettetik és végül befejezik. Keleten : Ázsiában és Afrikában az évszázados rabszolgaság a hitetlenek között hozzászoktatta a híveket, hogy csak a vallás külső gyakorlatait őrizték meg és az igazi keresztény és krisztusi elveket figyelmen kívül hagyják. Ehhez járult, hogy a papjaik kellő előkészület nélkül jutottak a szenteléshez, a nép tehát nem kap kellő hitoktatást az iskolákban, a templomban nem hallja az Úr igéjét, a pásztoraik, már a műveltebbek, az evangélium helyett csak gyűlöletet hirdetnek az «eretnek» rómaiak ellen. Még a műveltebb nyugati ortodox országokban is a nép egész vallásossága abban áll, hogy a templomban mély hajlongásokat végez, keresztet szór magára, a képeket sorra csókolgatja, gyertyát gyújt valamelyik szent tiszteletére, de nincs benne semmi öntudatos vallásosság. A keleti vidékeken még a nép templomi viselkedése is kifogás alá esik, mert ott sem viselkedik jobban, mint az utcán ; a szentségekhez ritkán járul, akkor is tökéletlen módon, a gyónásban a bűnöket elhallgatja, mert az a tévely áll fenn náluk, hogy nem szükséges minden súlyos bűnt meggyónni. Gyűlöltté teszi ezt a szentséget az ortodoxoknál az a szokás, hogy ily alkalommal a gyónó alamizsnát ad a papnak, amely eljárás azután sok esetben a simonia jellegét ölti fel. Gyakran gyónás nélkül járulnak az Úr asztalához, melyet négyszer írnak elő évenként : karácsonykor, husvétkor, a Szent Szűz mennybemenetele, Péter és Pál apostolok ünnepén. Kedvelt jámborsági gyakorlat náluk a zarándoklás ; az ortodox Keleten mindenütt található ilyen zarándokhelyek : Görögországban Athos hegye, továbbá a Sinai hegyen szent Katalin kolostor, de főképpen Palesztina szenthelyei, ahová a cári Oroszországból tízezrével zarándokoltak.

Az ortodox hívek nem ismerik a lelki gyakorlatokat, a népmissziókat, az egyesületi életet és azokat az ájtatos

sági gyakorlatokat, melyek a katolikus Egyházban sokaknak lelki és szellemi tápláléka. Kivéve az oroszokat és a görögöket, nekik nem igen van vallásos irodalmuk, keresztény sajtójuk, hitbuzgalmi folyóirataik, csak itt-ott akad egy-két kezdetleges sajtótermék. Ennek az állapotnak az eredménye a magasabb és a műveltebb osztályokban a teljes közömbösség és elfordulás a vallástól az atheizmus felé, vagy a tévely felismerése és visszatérés Krisztus Egyházába. Ezért kell az Egyháznak figyelmét és szeretetét fokozottabb mértékben az ortodoxok felé fordítani és az igazságot keresőknek az igazság útját megvilágítani. Az ortodox egyház visszatérése a katolikus Egyházba — nagyon jól tudjuk — nem történhetik meg a pápa főségének elismerése nélkül, de reméljük, hogy az igaz szeretet megtalálja azt a formát, mely Kelet egyházainak sajátságos tulajdonságait, nagy multját is figyelembe veszi és az Egyház főpásztorának lelki hatalmát náluk is érvényesíti.

5. *A bizánci császárság egyházpolitikája.*

A bizánci császárságot méltán állíthatjuk a történelem nagy birodalmi közé. De ez a nagyság jórészen ismeretlen. Általában ismerik a fáraók Egyiptomát, Babylont, Ninivét, Cyrus perzsa birodalmát, Nagy Sándor birodalmát, Perikles Görögországát, Scipió és Cézár római birodalmát, de már kevésbé ismerik Jusztinián császár, még kevésbé Heraklius, izauri III. Leo, II. Basileus császárok birodalmát. Titokzatos lepel borította és borítja a nyugatiak előtt ennek a hatalmas nagy birodalomnak történetét, pedig a Gondviselés kezében fontos és megkapó rendeltetése volt a bizánci császárságnak. A legenda azt tartja, hogy Jusztinián császárnak Keleten a barbárok ellen emelt határait az óriások építették, de kérdezhetjük, vajjon maga a kelet-római

birodalom nem volt-e maga egy óriás, melyet Isten teremtett, hogy nyolc századon át visszatartsa Ázsia barbárait az európai keresztény kultúra megmentésére? .. Erre valóban elmondhatjuk, hogy Isten uralkodik az összes népek fölött : az Isten keze valóban Bizánc népe fölött és vele volt.

Mi nyugatiak ezt félreismertük és ennek félreismerése lelünkben három okra vezethető vissza. Mindenekelőtt Róma dicsősége és fénye sohasem szűnt meg árnyékot vetni a kelet-római birodalomra. Továbbá, bár igaz, hogy Bizánc, mint keret, Nyugatról átvett és származtatott intézményekkel dicsekedett, de ebben a keretben lassan az összes keleti éltető elemek is kialakulnak : következőleg a *bizánci világ* őseinknek is és nekünk is *idegen* volt és még ma is az. A harmadik, legsúlyosabb okot a *szakadárságban* találjuk, amely Eutychessel kezdődött a chalcedoni zsinaton (451) és véglegesen befejeződött a XI. században : ez pedig a katolikusok tekintetét elfordította a keresztény Kelettől. Az Egyház és a pápák törekvéseinek ellenére a latin keresztények lehúnyták szemüket Kelet geografiája fölött és napról-napra mindinkább hangsúlyozták az elválás büntényét. Az eltávolodás sokkal távolabb ment Kelet és Nyugat között és nem maradt arányban a szakadás hibáival. Konstantinápoly, Alexandria, Antiochia, Jeruzsálem, Efezus sok jót rejtegettek még magukban Photius és Cerulárius Mihály szereplései után is, de Nyugat már nem igen tett különbséget, nem értette meg többé Keletet. Bizánc művészete, mely egyébként nagy dicsősége és díszje a kultúr-emberiségnek, kevés hitelre talált Itáliában és az európai országokban, bár az építészek, festők és a kultúra más fáklyahordozói öntudatlanul is Bizánc befolyása alatt álltak a Karolingek idejében és a középkorban. A keletiek szertartása, nagy Szent Basilius, Aranyszájú Szent János, ifj. Jakab apostol liturgiái oly

ékesszólók, hogy Nyugat akarata ellenére is elismeréssel adózott nekik, bár szemében keleti különlegességnek látszanak. Sőt bátran megvallhatjuk, hogy ebből a kedvezőtlen érzelemből még ma is megmaradt valami, amint azt Keleten magam is tapasztalhattam és legkiválóbb hithirdetőink vallomásából merítettem. De a Szentszék csodálatos kitartással örökösödik és sohasem engedi, hogy a keletieknek szemére vessék a vallási gondolatnak szép szimbolizálását a különféle ősrégi liturgiák gyakorlásával. Ezért a keleti szertartású katolikus egyházakban is megőrizték fenséges miséiket, hagyományos szokásaikat, melyek a keletiek lelkületével tökéletesen összhangban vannak. Ezért írta Gasparri Péter bíboros-államtitkár R. Janin, *Les Eglises orientales* c. mű szerzőjéhez: «Az Egyház nem helyesli az okatlan latinizálást, hanem fenntartja a régi ritusokat és tisztelettel fejleszti az egyesült hierarchiákat, amelyek a különböző liturgiájukkal egyesítik a dogmatikai egységet és a katolikus fegyelem szentségét».

Úgy vélem, ez a szerény fejezet Bizánc tizenegy százados történetéről nagyban előmozdítja az ortodox egyház életének és jelen helyzetének megértését. Filmszerűen elvonultatom szemünk előtt ezt az időszakot Bizánc dinasztiáinak keretében, amelyek egymást követték Konstantinápolyban a negyedik század elejétől a tizenötödik század közepéig.

Ennek a történetnek küszöbén két megemlíttésre méltó esemény szabta meg Bizánc rendeltetését: tudniillik a nicaei zsinat 325-ben és Konstantinápoly felavatása a Boszporusz partjain 330-ban. Bizánc urának az elfoglaltsága tehát kezdettől fogva a vallás védelme és a birodalom határainak a barbárok ellen való biztosítása volt. A III. század végétől a latiumi Róma nem volt többé kedvező központ a világmindenség számára: az emberiség megmozdulása Kelet felé irányította a

figyelmet. Ezt az eltolódást főképpen a kereszténységnek a keleti partokon történő fejlődése eredményezte és ez oly vonzóerőt gyakorolt, amelynek az első keresztény császár sem állhatott ellene. Amikor pedig meglátta a Márványtenger mélyén az Aranyszarvat és a Boszporusz bejáratát, rögtön megértette, hogy ez a csodálatos fekvésű hely hatalmas birodalom központjának van rendelkezve.

Konstantin dinasztiajának öt császára a barbárok, főképpen a gótok és a hunnok ellen folytatott harcokkal volt elfoglalva, végül pedig a perzsákkal küzdött azoknak saját határain. Ennek a dinasztiajának szuverénjeit még általában ismerik: Nagy Konstantin, a két Konstantius, Julián aposztata és Valens nevei a történelem ismertebb nevei közé tartoznak.

Milyen vallási események történtek ezeknek az uralkodóknak idejében?

Árius, Lybia szülöttje, az alexandriai pátriarkátus papja a Szentháromság tanát meghamisítja és támadja Jézus Krisztus istenségét. A nicaei zsinat 318 püspöke egyhangú ítéletével eretnekségét és őt magát elítéli és megállapítja a katolikus tant. A császár maga is jelen van és örködik a híres gyülekezet fölött. Ebben az időben a Szent Városban a császár anyja, Szent Ilona megtalálja a kereszt ereklyéit és a császár a Szent-sírt, a Kálváriát és a Szentkereszt feltalálásának helyét összekötő fényes bazilikát építtet, a kereszténység szent ereklyéi nagy tiszteletben részesülnek, szenthelyein pedig a császár bőkezűségéből nagyszerű bazilikák emelkednek. De sem az első egyetemes zsinat, sem az első nagy vallási felbuzdulás nem irtotta ki az Árius eretnekségét. A történelemből ismeretesek Szent Athanáznek a tiszta tan érdekeiért folytatott harcai és az azokért elviselt szenvedései. A két Konstantius is buzgón támogatta az eretnekséget, amelyet azután Julián aposztata

pogánysága követett. Utóda, Valens pedig (378-ig) mint az eretnekek védője, nazianzi Szent Gergely és nagy Szent Basil üldözésében találta örömét.

A *Theodosius dinasztia* megalapítójának, I. Theodosiusnak nagyszerűen sikerült a vallási béke helyreállítása. A második egyetemes zsinatot uralkodása alatt tartották Konstantinápolyban 381-ben. Ez a zsinat főképpen a Szentlélek istenségét hangoztatta a macedoniánusok ellen és Jézus Krisztus istenségét az áriánusok ellen. II. Theodosius, aki 408—450-ig uralkodik, gyakran meghallgatja Pulcheria nővérének tanácsát, akinek az Egyház sokat köszönhet a Nestorius és Eutyches ügyeiben hozott császári határozatok bölcseségeért. Uralkodása alatt az efezusi egyetemes zsinat 431-ben elítéli Nestorius konstantinápolyi pátriarkát, aki Jézus Krisztusban elválasztotta az isteni *személyt* az emberi *személytől* és Szűz Máriától megtagadta az istenanyai méltóságot. Utóda, Marcián császár uralkodása alatt tartották 451-ben a negyedik, chalcedoni egyetemes zsinatot. Ez elítéli Eutychest és monofizita eretnekségét, amely Krisztus két természetét *egy természetté* olvasztotta. 482-ben Zeno császár kihirdeti «Henotikon»-ját, amely kedvezett Eutyches követőinek. Ennek a következménye lett, hogy Róma és Bizánc között 34 évig tartó szakadás állott be: 484—518-ig.

Theodosius dinasztiájának szuverénjei alatt a keleti császárság nagyszerűen megállotta helyét a hunnokkal és a perzsákkal szemben és mind fegyverekkel, mind pedig diplomáciával megőrizte a Rómától örökségként nyert hírnevet. Ugyanebben az időben azonban a nyugati Róma pusztul és hanvatlik a barbárokkal való érintkezés folytán.

Jusztinián dinasztiájának csupán az alapítója jeleskedett a hat szuverén között. Kiváló hadvezérei: Belizár és Narses 533-ban Afrikát elragadták a vandá-

loktól és császári terület maradt több, mint másfél századon át; 544-ben pedig a keleti gótokat és más idegeneket űzték ki Itáliából. Jusztinián birodalma Nagy Konstantin birodalmához volt méltó: nyugaton Se-villáig, délen az egyiptomi Thébáig, keleten Örményországig terjedtek határai, a Földközi tenger ismét a rómaiaké lett. Mindenesetre a perzsák, a hunnok, a gótok, a bulgárok és a szlávok fenyegetően viselkedtek és nyugtalanságukat csak nagy összegekkel fékeztek, amelyek végre is kimerítették a kincstárt. Jusztinián félszázadig uralkodott (527—565), uralkodása végén elmondhatta öreg hadvezéreinek: «Az ember nem boldog többé a mi korunkban».

Jusztinián, a törvényhozó, ismert marad minden időkben épügy, mint a templomok és várak építője. A konstantinápolyi Szent Sophia bazilika kupolájának csodás hatásával, kék és arany mozaikjainak fenséges ragyogásával még ma is hirdeti építőjének nagyságát, aki 535-ben avatta fel a keleti egyház dómját. Ugyanő az ötödik egyetemes zsinatot hozta létre 553-ban Konstantinápolyban, itt pontosan körülíratta Nestorius és Eutyches eretnekségeinek korábbi elítélését és a «három kapitulum» ügyét.

Jusztinián utódai nem születtek a hős előd dicsőségének és a megszervezett nagy birodalomnak a fenntartására. Alattuk az ellenségek fenyegetései valóra váltak, a határokat előzönlötték, sőt a lombardok 568-ban Itáliát is elárasztották.

Heraklius 610-ben alapította a negyedik *dinasztiát*, amelynek II. *Cézárja* 717-ig uralkodott. A perzsák 615-ben a mongolokkal és valószínűleg Mezopotámia nomádjaival szövetségbe nagy megmozdulást idéztek elő. Elfoglalták Jeruzsálemet, a szenthelyeken épült bazilikákat, köztük a Szentsír-bazilikát is lerombolták, a Szentkereszt ereklyéjét a jeruzsálemi pátriarkával együtt el-

hurcolták, de 629-ben Heraklius az ellenséges hordákat legyőzte és keményen megleckéztette. De nemcsak fegyverrel szerzett győzelmeit jegyezte fel a történelem, hanem valami nemesebb győzelmet is: a horvátok és a szerbek megtérítését. Ily módon Bizánc megkezdte barbár szomszédainak apostoli és erkölcsi meghódítását. Ma ezek a régi barbár népek különböző politikai államokban élve nagy lelki birodalmat alkotnak azzal, hogy körülbelül 140 millió hívőjük a bizánci szertartást követi és Rómától elszakadva él.

Mialatt Heraklius a vallás és a birodalom fölött örködött és utódai a monoteleta eretnekség bonyodalmaiba keveredtek, megrázó és kihatásaiban a kereszténységre félelmetes dráma játszódott le. Ez a szerencsétlenség egyaránt veszélyeztette a birodalmat és a kereszténységét. Mohammed fellépése, a tőle alapított iszlám vallásnak gyors terjedése, az arabok győzelmei, a kalifák hatalmas és félelmetes birodalmának megalapítása meg-ingatták a kelet-római birodalom alapjait és Keleten megállították a keresztény vallás terjedését. Palesztina, Szíria, Mezopotámia, Cyprus, Egyiptom és Afrika északi részei csakhamar a mohammedánok igája alá jutott, amely a kereszténységet létében veszélyeztette.

Ekkor tartották, 680-ban a VI. egyetemes zsinatot Konstantinápolyban, amely elítélte a monoteletákat, akik Jézus Krisztusban csak egy akaratot, az isteni akaratot ismerték el.

Heraklius utódai alatt Bizánc nagy veszteségeket szenvedett: a bulgárok és szlávok is folytonosan nyugtalanították a birodalmat, de nagyobb veszélyt jelentettek az arabok, akik Konstantinápoly falai alatt is megjelentek, de a derék IV. Konstantin flottája és hadserege elől meghátráltak és így egyelőre az európai kultúra biztosítva lett az arabok betörése ellen Kelet felől. Az iszlám ellen folytatott harcnak igen szép időszakait találjuk

még most Bizánc életében : a tengeren győznek a görög tűz segítségével, míg a szárazföldön a római légiók emlékével. Ha Bizáncnak ugyanakkor nem kellett volna nyolc-tíz más ellenséggel felvennie a harcot, kiváló tábornokaival előbb-utóbb visszaszerezte volna elvesztett tartományait, visszaállította volna Jusztinián birodalmát, megsemmisítette volna az arabokat és megállította volna az iszlám előrenyomulását. Akkor a mohammedán hordák egész hódítása nem maradt volna más, mint egy borzasztó, de tűnékeny emlék a Földközi tenger partjain. Azonban az avarok, szerbek, bulgárok, lombardok, oroszok, normandok, magyarok és velenöiek megátalkodott ellenségeskedésükben a Boszporuszon épült metropolis ellen megkettőzték az arab veszélyt. Még ezeket az ellenségeket is legyőzhette volna a császári város, ha nincsen folytonos szakadásban a nyugati egyházzal.

Az Izauriak dinasztiája 717-ben következett, első és legnevezetesebb tagja III. Leo. Az ő uralkodása és IV. Leo alatt az arabok állandóan vereséget szenvedtek, a bizánci seregek ismét viszontlátják Szíriát és az Fufrát folyót. V. Konstantin ugyanoly eredménnyel küzd a bulgárok és a szlávok ellen.

Újabb szerencsétlenség következett Bizáncra : az izauri cészárok hadat üzentek a szentképeknek, mire a jámbor keresztények Bossuet szavai szerint kijelentették, «hogy inkább elviselik a legrettenetesebb üldözéseket, minthogy ne tiszteljék Jézus Krisztust még az árnyékában is». Ez az üldözés 120 évig tart, a császárok eretnek-sége és keresztényüldözése lealacsonyítja Keletet Nyugat szemében, II. István pápa elfordul a képromboló szuverénektől, leszakítja az eretnek birodalmat az Egyház testéről és a frank Pipin védelmét biztosítja a keresztények számára. Itália ekkor elveszett Bizáncra nézve, Nagy Károlyt 800-ban nyugat-római császárrá koronázta a

pápa, amely tény ekkor nagy megaláztatás volt Konstantinápolyra, mert elvesztette ezt a kiváltságot. III. Leo, V. Konstantin és IV. Leo tehetségei, eredményes vállalkozásai az arabok és a barbárok ellen nem tették jóvá a képrombolás hibáit és nem állították helyre a lerombolt tekintélyt.

Ebben a szomorú korban Damaszkuszi Szent Jánosnak, az igazság bátor védelmezőjének arculata fényeskedik. A hetedik egyetemes zsinat, amelyet Nicaeában tartottak 787-ben, visszaállítja a képek tiszteletét, Irén császárnő és fia, VI. Konstantin pedig végrehajtják a zsinati atyák rendeleteit. Üdvös szünet után azonban ismét elkezdődött az örület és az izaúriak Bizánca az Egyház ellen folytatott harcában pótolhatatlan veszteségeket szenvedett.

E szomorúságok közepett végre is a Gondviselés talált valami vigasztalást: a bizánciak 849-ben megtérítették Peleponezus szláv népeit a kereszténységre, amely hitterítő tevékenység még fényesebb volt következményeiben. Később Cyrill és Metód, a szlávok apostolainak emlékezetes buzgósága terjesztette el az igaz hitet Morva- és Csehország, Magyarország területén és a Volga partjain lakó szláv népeknél. Ennek az apostolkodásnak eredményeként 864-ben Boris, a bulgárok cárja is megkereszteltette magát.

A fényt ismét árny követte: 858-ban Photius I. Miklós pápa akarata ellenére a konstantinápolyi pátriarkai székhelybe került, amelynek szakadás lett a vége. A nyolcadik egyetemes zsinat, 869-ben Konstantinápolyban, némileg javított a helyzeten, de a teljes egyesülés csak 893-ban állt helyre. Eközben a katolikusok és a keleti egyház között folytatódó harc a hamu alatt szunnyadó szikra, amelyet azután másfél század múlva lánggalobbantott Cerulárius Mihály.

A macedon dinasztia szuverénjei követték az izaúria-

kat. Ennek a családnak tíz császára követte egymást Bizánc trónján 867—1057-ig, akik közül többen dicső fényt kölcsönöztek a császári birodalomnak és részben katonai erényeikkel, részben kormányzói bölcseségükkel és diplomáciájukkal a birodalom határait kiterjesztették. Említésreméltóbbak I. Basileus, Nicephorus, Phocas és II. Basileus. Kétszázéves uralmuk alatt többször támadásba mentek át az összes határokon, a X. században az örmények támogatták hathatósan a birodalmat, amikor ezrével adták a katonákat és a kiváló generálisokat, sőt még a macedón császárokból is egyik-másik örmény vérből származott. Győzelmesen nyomultak előre a szaracénok ellen Itáliában, de ugyanekkor a bulgárok Simeon cárjukkal 986-ig félelmetes ellensége voltak Bizáncnak ; mielőtt elbuktak volna a bizánciakkal szemben, véres csatákat nyertek meg és még ma is él Simeon cár emléke a Balkánon. A VII. századtól a XII. századig a bulgár királyság számottevő erő volt és sok gondot okozott Konstantinápolynak.

Bár az arabok a macedon dinasztia idején megőrizték hatalmukban Egyiptomot, Palesztinát, Szíriát és Mezopotámiát, a császároknak megmaradt terület még mindig igen nagy volt : az első századok római birodalmának jókora fele.

Ebben az időben az oroszok kíséreltek meg betöréseket Thrácia határain át, de a vihar csak rövid tartamú volt, mert a szlávokat 971-ben leverték Lule-Burgasnál, ahol a bulgárok a balkáni háború idején (1912) szétrobbantották a modern Törökország utolsó nagy seregét. Nem szabad elfelednünk, hogy Oroszország megtérése a kereszténységre Bizánc ténye volt a macedon dinasztia szuverénjei alatt : 957-ben ugyanis Olga cárnő meglátogatta Konstantinápolyt és kereszténnyé lett. A kievi nagyherceg, Vladimir pedig 989-ben fogadja el Krisztus hitét, hogy egy bizánci hercegnő kezét elnyerje. A feje-

delem a Fekete tenger partjain veszi fel a keresztséget és fővárosában, Kievben a népére is rákényszeríti az új hitet. Ere papok és bizánci művészek népesítik be Kievet, amely a Boszporusz fényes metropolisának versenytársa lett.

Konstantinápoly a macedon cézárok és a következő Commenok alatt a világmindenség legszebb városa volt, a többiek már nem számítottak, vagy még nem számítottak. Villehardouin szerint ez a város a világ összes városainak szuverénje volt, Róbert de Clari szerint pedig a világ összes javainak kétharmada Konstantinápolyban volt, míg a harmadik az egész világon elszórva. Mezopotámia arabjai, észak-szlávjai, a távoli Franciaország lakosai mind erről álmodoztak. A városnak csodálatosan szép fekvése, templomai, palotái, császári udvara, társaságai, a dinasztiai vállalkozásai és tevékenységei összehasonlíthatatlanná tették az akkori világban és ezek megfontolásával megértjük, miért keltette fel Boszporusz a szomszédos húsz nép vetélkedését.

1025 után azonban a hanyatlás óriási léptekkel haladt az összeomlás felé: a dinasztia utolsó császárai az anarchiára támaszkodtak, a törökök, bulgárok, normandok nyomása alatt a határok mindinkább összeszűkültek Itáliában, a Duna mentén és Ázsiában és helyrehozhatatlan lett a baj, amikor Cerulárius Mihály pátriarka ismét felvette a harcot Rómával szemben. Ekkor 1054-ben a pátriarka oly mélységet támasztott Kelet és Nyugat között, amelyet soha senki és semmi nem fogja kitölteni.

A Commenok és az Angelusok dinasztája (1057—1259). A dinasztia legkiválóbb tagja, Commen I. Alexius mint a birodalom megmentője jelenik meg 1081-ben: az ő kormányzása üdvös volt a birodalomra. Commen Manuel pedig igazi arisztokrata császár volt, aki a macedon császárokkal ellentétben, akik durvák és szigorúak voltak, az eleganciát képviselte. Ennek a dinasztianak nagy

gondot okoztak a magyarok és a két Szicília normandjai. A Taurus hegység lejtőire pedig az arabok és a törökök telepedtek le és ezzel átlépték a birodalom természetes határait, ami nagy veszélyt jelentett Bizáncra.

A *konstantinápolyi latin császárság* (1204—1261). Az első kereszteshadjárat seregei 1096-ban jelentek meg Konstantinápoly falai alatt Commen Alexius császársága idején. A második hadjárat seregei 1147-ben mutatkoztak VII. Lajos francia király és III. Konrád német császárral az élükön. Mindkét alkalommal tárgyalások folytak, amelyekből azonban a megnemértés különös-képpen kicsendült Kelet és Nyugat között.

Az első kereszteshadjárat seregei Szíriában négy független fejedelemséget alapítottak: az edesszai grófságot, az antiochiai fejedelemséget, a tripoliszi fejedelemséget és a jeruzsálemi királyságot. A Taurusz hegység örményei pedig a keresztesek segítségével megteremtették az Örmény királyságot. De a bizánciak folytonosan hangoztatták jogaikat ez új intézményekkel szemben és igen bizalmatlan viszony uralkodott a jeruzsálemi királyság és a Boszporusz között. Közben Velence ebből a helyzetből titkos terveit kovácsolta.

Szent Márk köztársasága a negyedik kereszteshadjárat seregeit álnok ügyességgel eltérítette szentföldi céljuktól és Konstantinápolyba vitte, ahol a nyugatiak hajói 1203 június 27-én jelentek meg. A nagy város csakhamar a keresztesek kezére került, Bizánc gazdagságán a győzők osztozkodtak, de az oroszlánrészt az álnok Velence magának kaparintotta meg. Bizánc urai Kis-Ázsiában száműzve kis birodalmukat a «nicaei császárság»-nak nevezték. Ezt a forradalmat, amelynek főképpen Flandriai Balduin adta oda nevét, a bulgárok meglehetősen kihasználták. A konstantinápolyi latin királyság semmi maradandót nem alkotott, Kelet régi urai 1261-ben a birodalmat és lassan a többi latin álla-

mok területeit is visszaszerezték. De a helyreállított bizánci császárság alig állt még két századig.

A Paleologok dinasztiája. A birodalom már nem találta meg régi nagyságát azután sem, hogy az első paleolog császár visszafoglalta Konstantinápolyt 1261-ben. Bulgária Thráciában hódított el területeket, a velenceiek és a génuaiak a szigeteket foglalták el, a latinok sem hagyták el egészen Görögországot, míg más szuverének a Fekete tengernél uralkodtak. Ezzel a bizánci birodalom végső szétdarabolása megkezdődött.

A dinasztia első feje, Paleolog Mihály X. Gergely pápával egyetértően megkísérli, hogy a keleti egyházat a pápának alávesse. Ezzel azt remélte, hogy Nyugat védelmét biztosítja Bizánc ellenségeivel szemben. Azonban a lyoni zsinaton 1274-ben a megkísérelt egyesülésnek nem volt meg a megkívánt eredménye. Másrésztől Bizánc katonáinak ereje is gyengült és a törökök mindjobban előrenyomultak, a XIV. század elején megjelennek a Márvány tenger partjain, 1360-ban körülveszik Bizáncot és fővárosukat Hadrianopolis dombjain állítják fel. Ugyanakkor pedig a moszlim törökök leigázzák a bulgárokat és a szerbeket is. A század végén, 1393-ban Zsigmond magyar seregeinek visszavonulása miatt Nicopolisban I. Bajazet véres drámát rendez a visszamaradt franciák között. Ugyanaz a Bajazet 1430-ban megszállja Konstantinápolyt, amelyet azután II. Mohammed foglal el 1453 május 29-én. Bizánc halálának napja nagyszerűségének utolsó képe: utolsó császára, Konstantin Dragases fáradhatatlan bátorsággal küzdött utolsó órájáig és fegyverrel a kezében halt meg a levegőbe röpített várfalon.

A folytonos háborúk és a nagyszámú ellenség ellenére is a bizánci birodalom hatalmas eszközökkel rendelkezett. Rómából átültetett csodálatos intézményei, nagy bátorságú és képzett katonai légiói, császárai között

kiváló hadvezérei, Jusztinián nagysága, az Izauriak ereje, a Macedónok genialitása, a Comnenok és a Paleologok hajlékonysága mind nagy előnyei voltak a birodalomnak. Bátran megismételhetjük korábbi kijelentésünket: a bizánciak, bár sok volt az ellenségük, győzedelmeskedtek, Theodosius birodalmának határait megőrizték, az iszlámot pedig megsemmisítették volna, ha a bizánci kolosszus nem szakítja el azokat a kötelékeket, amelyek őt az Egyházhoz fűzték és elkerüli a szakadás veszélyét a kereszténységben. A képrombolás és Photius szakadársága súlyosan nehezdedtek a birodalom életére és siettették annak bukását.

Sőt, ha feltesszük, hogy a birodalom hű marad a katolikus egységhez és Nyugat megsegíti, akkor is elesett volna ugyan, de a baj korántsem vált volna oly végzetessé. Mert akkor Bizánc örökösei gyorsabban visszaállíthatták volna hatalmukat és műveltségüket. Konstantinápoly elfoglalása pillanatában a keleti egyház neveltjei: a bulgárok, szerbek, oroszok csak néhány millió voltak, ma azonban már 140 milliós nagy tömeget képviselnek. Képzeljük csak el, ha Bizánc fiai a szakadás helyett a katholicizmust fogadják el örökségül, akkor ma mily fenségben ragyogna a bizánci császárság a hellenikus Görögországban, a balkán királyságokban és főképpen a hatalmas Oroszországban. Époly szépséggel és hatalommal éledtek volna fel, mint amelytől a szakadás fosztotta őket meg hosszú időre. Photius és Cerulárius Mihály csak bizonytalan kereszténységet adott a moszkovita világnak, ahelyett hogy a buzgó orosz léleknek a tevékeny szellem csodáját kölcsönözték volna, amely egyedül a katolikus egységben van meg. Hogy egy népet gyermekségben megtartsanak, elégséges ez a felületes vallásosság, amint ez Oroszországban volt egészen az utolsó forradalomig, de hogy egy felnőtt népet vezessenek, arra cselekedetek nélküli üres vallás nem elégséges.

A társadalom kebelében mindig benne rejtőzik a rossz kovász, az anarchia és a rombolás szelleme és ez előbb-utóbb megkísérli a vihar előidézését. Hogy a társadalom a válság óráiban a szenvedélyek viharos kitörésének ellenálljon, vallásra van szükség, amely egyrésztől megmutatja az alávetettséget és a munkát, de másrésztől a reményt is. A katolikus egység megadta volna ezt a jótétet a bizánci Oroszországnak és akkor valószínű, hogy mai rendeltetése nem volna a vértanu nemzeté, amelynek szenvedései megszorítják ma az egész világot.

Másrésztől micsoda nagyság és szépség nyilvánul meg abban, hogy a XX. században a katolikus Egyházban feltaláljuk a bizánci szertartás összes formáit; amint Nyugaton a latin szertartás, a keleti szentélyekben a bizánci rítus formái katolikus otthonra találnak. Mily erő ez a mi keleti testvéreink számára és mily elégtétel ez a Szentszék számára, amely kiválóan törekszik arra, hogy az összes törvényes rítusok eredeti formájukban fennmaradjanak. Ezért dolgozik az Egyház Keletnek és Nyugatnak, az Ó-világ két töredékének egyesítésén.

6. Autonóm ortodox egyházak.

Az ortodox egyház nem alkot zárt egységet közös fő alatt: autonóm, autocephalos, vagyis egymásmellé rendelt, önálló egyházak sorozata, melyeket csupán a bizánci rítus használata fűz össze. Az ortodox egyházak mai helyzetének kialakulására nagy hatással volt a világháború, amely után új egyházak keletkeztek, mások viszont hanyatlásnak indultak, mint például Kelet vezető egyháza, az európai ortodox egyházak anyja, a pápaság egykor hatalmas vetélytársa: a konstantinápolyi «egyetemes» pátriarkátus. Az azelőtt millió és millió hívőt számláló pátriarkátusnak ma 150.000 híve

van. Az oroszok a cárizmus bukása után felújították ugyan a moszkvai pátriarkátust, de az a bolsevisták atheista uralma miatt élet-halál között lebeg. Az orosz politikai események és felfordulások következtében az orosz szinodális egyházból új egyházak váltak ki, mint a lengyel, finn, eszt, lett, litván ortodox egyházak és a régi hiberniai egyház is visszanyerte függetlenségét. A szláv egyházak közül erősen megnövekedett a szerb egyház, amely régi ipeki pátriarkátusát felelevenítette; megnőtt továbbá a román nemzeti ortodox egyház is, mely a bukaresti pátriarkátust alapította.

A következőkben ezeknek az önálló ortodox egyházaknak kialakulását, történetét és ma is érvényben lévő egyházi szervezetét ismertetem.

Konstantinápolyi «egyetemes» pátriarkátus.

A IV. század elején, amikor Konstantin császár a római birodalom fővárosát Bizáncba tette, ez a kis város egyházilag a thráciai Heraclétől függött, mint suffraganeus püspökség. A politikai körülmények csakhamar tekintélyt szereztek a városnak és már 381-ben a Konstantinápolyban tartott második egyetemes zsinat ki-mondotta: «Konstantinápoly püspökét tiszteleti elsőség illeti meg Róma püspöke után, mivel ez a város az új Róma». Az «új Róma» nemcsak függetlenítette magát egyházilag, hanem az ephezusi és a cezareai egyházak megcsonkításával területét is növelte. Az alexandriai és az antiochiai pátriarkátusok ügyeibe még nem merész-kedett beavatkozni, de az V. század első felében már megkezdődött a harc Konstantinápoly és Alexandria között. Az első vereség érte az ephezusi zsinaton (431), mely az alexandriai pátriarka indítványára Nestorius konstantinápolyi pátriarka téves tanítását elítélte, sőt a pátriarkát le is tette. Húsz év múlva Konstantinápoly

visszafizetett Alexandriának a chalcedoni zsinaton (451), amely elítélte a monofizita eretnekséget s Dioscorust, az alexandriai pátriarkát letette. Ugyanakkor a zsinat a 28. kánonban, amelyet Róma sohasem ismert el, Konstantinápoly joghatóságát kiterjesztette a bizánci császárság egész keleti felére. Miután a VI. században Antiochiát a jeruzsálemi pátriarkátus megalapításával lényegesen megkisebbitették, Alexandria pedig a monofizita eretnekségek miatt elgyengült, Konstantinápoly egyeduralkodóvá lett Keleten. A bizánci püspökök nagyravágását betetőzte az «egyetemes pátriarka» cím felvétele a pápák tiltakozása ellenére.

A bizánci egyháznak azonban már ekkor árnyékloldala volt a világi hatalom beavatkozása az egyházi ügyekbe. A császárok azt hitték, hogy a felkenés pappá és az apostolokhoz hasonlóvá teszi őket, ezért ők írták elő a hitet papságnak és népnek egyaránt, ők nevezték ki és tették le a pátriarkákat és a püspököket, akik azután oly kultusszal vették körül az államfő személyét, hogy az csak büszkeségét és nagyratörését növelte. A császárok és a pátriarkák gőgje és türelmetlensége gyakran idéztek elő rövidebb-hosszabb szakadást Rómával. Nagy Konstantin halálától, 337-től a képrombolás megszűnéséig, 843-ig a bizánci egyház öt alkalommal, összesen 232 évet, tehát e kornak a felét töltötte szakadárságban. Ezek az ideiglenes szakadások hathatósan előkészítették a végleges szakadást, melynek előjátéka volt a trullói zsinat 692-ben, ahol Róma tekintélyét nem ismerték el, élesen hangoztatták a görögök és a latinok között fennálló különbségeket a nyelvet, polgári és vallási szokásokat illetően, sőt a latin egyház több szokását kárhooztatták. Ezekhez járult az a politikai körülmény is, hogy a bizánci császárokat mélyen sértette a pápáktól felállított «római szent császárság», mivel ők egyedül magukat tekintették a törvényes római császároknak.

Ilyen előzmények után lépett fel az igen képzett, ügyes, szeretetreméltó, de nagyravágyó Photius pátriarka, aki egyházát szakadárságba rántotta és két pátriarkátusa idején (858—867 ; 877—886) teljes szakadás állott be Kelet és Nyugat között. Halála után hivatalosan helyreállott az egyesülés, de a szívekből hiányzott az őszinte egyetértés. Két század múlva, 1054-ben, amikor senki sem gondolt a szakadárságra, az hirtelen bekövetkezett az erőszakos Cerulárius Mihály pátriarka fondorkodása folytán.

A szakadást még jobban elmélyítette a keresztések konstantinápolyi foglalása és a gyűlölt latin uralom (1204—1261) ismét csak felújította az ellenségeskedéseket mindkét részről. Az ekkor kötött egyesülés a lyoni zsinaton (1274) mindössze nyolc napig tartott. A török veszély idején a bizánci császárság ismét Róma felé fordult: a körülmények megfélemlítő hatása alatt kidolgozott egyesülést azonban a keletiek rögtön felbontották, amikor a veszély elmúlt. Így a flórenci zsinat (1439) sem érte el a vágyvavárt egyesülést, mert a nép a papsággal együtt többrebecsülte a turbánt, mint a tiarát és 1453-ban Konstantinápoly meghódításával a választás lehetősége is eltűnt.

A XV. század óta a török uralom alatt szomorú idők következtek az »egyetemes« pátriarkátusra: a pátriarkának ki kellett költöznie fényes palotájából a Phanar nevű városrészbe, ahol ma is lakik, Szent Sophia nagy-szerű bazilikájukat török mecsetté alakították, kinevezésüket az »invesztitúrás diploma« formájában a mohamedán államfőtől kellett elfogadniuk és a legkisebb gyanúra is a Boszporusz mélyébe száműzték. A pátriarkák azonban ügyesen alkalmazkodtak az új viszonyokhoz: 1454-től sikerült nekik megszerezniök a vallási és polgári tekintélyt a birodalom összes keresztényei fölött és a XVII. században szuverén tekintélyük Dal-

máciától Perzsia határáig terjedt; sokkal nagyobb befolyással rendelkeztek most, mint a bizánci császárság idején. Az orosz egyház kivételével az egész ortodox világot az «egyetemes» pátriarka kormányozta, az alexandriai, antiochiai, jeruzsálemi pátriarkák alázasatos szolgálivá lettek és udvarában tartózkodtak, a szerbek ipeki, a bulgárok ochridai pátriarkátusát megszüntette és a XVIII. század végén a Phanar győzelme teljes volt.

De a XIX. század a bosszú százada volt: népek és nemzetek egymás után függetlenítették magukat a törököktől és a konstantinápolyi pátriarkátus befolyásától; Az oroszok már régebben, 1589-ben felállították az önálló moszkvai pátriarkátust, a szerbek 1830-, a hellének 1833-, a románok 1856-, a bulgárok 1870-ben szabadultak meg a Phanar gyámkodásától. A balkán háború (1913) ismét több metropolist ragadott el, míg a világháború teljesen megcsonkította uralmának területét; 1922-ben a törökországi keresztények tömeges kivándorlása következtében elvesztette összes ázsiai egyházmegyéit. A pátriarkátus vallási tekintélye ma már csak Konstantinápoly és a kis európai török terület keresztényeire terjed ki. Ezt a kevés megmaradt tekintélyét is lerombolták a politikai szenvedélyek és az «egyetemes» pátriarkátus ma már csak önmagának árnyéka.

Konstantinápoly 306-tól, az első püspök székfoglalásától napjainkig 239 egyházfőt számol, akik közül 50 többször is viselte e magas méltóságot, és pedig 35 kétszer, 10 háromszor, 2 négyszer, ugyancsak 2 ötször és a protestánsok nagy barátja, Lucar Cyrill a XVII. században hétszer foglalta el a pátriarkai trónt, ahonnan hétszer ülték el. Mennyi cselszövés, ármánykodás, szeretetlenség, a krisztusi elveknek arcucsapása rejlik e tények mögött, azt csak az sejtheti, aki Keleten végignézte az ortodox hierarchia betöltését, a hónapokig folyó választási küzdelmet, amikor a pártok követői

ökölbeszorított kezekkel állnak szemben egymással és a legaljasabb fegyverektől sem riadnak vissza, hogy jelöltjüket a trónra ültethessék?! Tehát Konstantinápolyban tulajdonképpen 314 pátriarkátust kell számolnunk az első püspöktől napjainkig. A török uralom alatt a változás oly gyakori volt, hogy 1454—1925-ig 105 pátriarka volt a trónon, akik közül többet elűztek és visszafogadtak és így a 105 személy 165 hivatali időt számol. A 105-ből csak 35-en haltak meg hivatalukban, a többieket letették, vagy lemondásra kényszerítették: 1855-ben a tényleges pátriarkán kívül hét letett konstantinápolyi pátriarka élt a városban. Ime «Krisztus nagy egyháza»-nak tragikus hanyatlása, amely megalázáznak tartotta elismerni a pápák főségét és nekik behódolni!

De az utolsó 15 év története Kelet első egyházának történetében még ennél is szomorúbb képet mutat: talán a legsötétebb fejezet, amely csak azt bizonyítja, mint lett a pátriarkátus a hatalmak játékszere, mert törvényes fejétől, Krisztus helytartójától elfordult. A törökök 1918-ban V. Germanust letették, utána három évig a pátriarkátus betöltetlen volt; 1921 dec. 8-án nagy nehézségek közepett megválasztották Metaxahis Meletioszt, athéni metropolitát, de helyzete tartakatlanná vált, mikor a görögök Törökországot megtámadták és csak a szövetséges csapatok mentették meg őt a biztos haláltól. A pátriarka Görögországban keresett menedéket, de a konstantinápolyi szinodus letette őt és megválasztotta VII. Gergelyt, aki 1924 nov. 17-én meghalt. Utódját, VI. Konstantint a törökök néhány hét múlva, 1925 jan. 30-án kiűzték a birodalom területéről. Utána III. Basilius lett az «egyetemes» pátriarka, akit a törökök nem tekintettek többé politikai, de még vallási főnek sem és a helyzetét annyira megnehezítették, hogy örökre eltávozott. Azóta II. Photius kormányozza a konstantinápolyi pátriarkátust.

Az athéni kormány — politikai okokból — a pátriarkátus tekintélyének növelésére átengedte az észak-görögországi egyházmegyéek fölött való joghatóságot a pátriarkának, de ez alig növeli többé tekintélyét, mivel uralma ott' csupán névleges és a törökök megnehezítik a határon át való közlekedést. Ezért komolyan gondolkodnak a Phänarban, hogy a pátriarkátus székhelyét Szalonikibe, vagy az Athos hegyére teszik át. A pátriarkátus tehát nemcsak kifelé vesztette el minden tekintélyét, hanem befelé is az ortodox egyházak között és megértjük a sinajai konferencia határozatát, amely abból indul ki, hogy a konstantinápolyi pátriarka csak név volt és marad.

A *pátriarkátus jelen szervezetét* a lausannei béketárgyalások szerint kellene felállítani, de a törökök ezt minden elképzelhető módon eddig megakadályozták; ezért részben még a régi rendszer van érvényben, csupán az új helyzettel összeegyeztették.

A jelen pátriarka, *II. Photius* megválasztása a következő választások formája is lesz: a Konstantinápolyban székelő metropoliták, akik csak török alattvalók lehetnek, három jelöltet állítottak, azután a templomba vonultak és ott játszódtott le a választás második része: a három jelöltből ugyanők megválasztották a pátriarkát, aki csak ottomán alattvalók gyermeke, a törökországi ortodox püspöki kar tagja, korban előrehaladott férfiú lehet és szükséges, hogy egyházmegyéjét legalább hét évig közmegelegedéssel kormányozta. Mivel a pátriarka többé nem polgári feje a törökországi görög kisebbségnek, amely a török területről nagyrészen eltűnt, a polgári személyeknek nincs befolyásuk a választásra.

A pátriarkának személyes tekintélye vagy joga alig van, a pátriarkátus ügyeit a szinódus intézi, a szertartásban a címe továbbra is: «Konstantinápoly, az új Róma érseke és egyetemes pátriarka». Mivel a szinódus tagjai

csupán a török területen tartózkodó négy valóságos metropolita volt, jelenleg a szinódus kiegészítésére több címzetes metropolita tartózkodik a Phanarban az Arany-szarv partján. Ez a testület, mint a lelki hatalom központja, háromszor jön össze hetenként, hogy kevésszámú ügyeit intézze. A vegyes tanács ma már a pátriarka polgári jogainak megszűnésével szintén megszűnt. Vannak kisebb, jelentéktelen bizottságok a különböző ügyek intézésére ; úgyszintén még különböző méltóságokat és címeket is megtartottak : ilyenek az *általános helynök*; a *protosyncelle*, aki egyszerű szerpap; az *archidiaconus*, a papság felügyelője; az *archimandrita* és más tiszteletbeli állások.

A pátriarkátus közvetlen joghatósága a székhelyen, Konstantinápolyon kívül négy törökországi püspökségre terjed ki : Chalcedon, Dercos, Imbros és Prinkipo egyházmegyékre. Az öt egyházmegyének összesen 150.000 hívője van 80 templommal és körülbelül 200 pappal, akiknek kétharmadrésze lekipásztorkodással foglalkozik, míg a többi hitoktató és a Phanar hivatalnoka.

A görög kormánytól a pátriarkátusnak átengedett görögországi egyházmegyék a balkán háborúban és a világháború után a «békeszerződésekkel» kivívott területen vannak és Szaloniki az egyházi székhelyük : 49 ilyen püspökség van Görögország mai területén és pedig 39 a kontinensen, 10 az Egei tenger szigetein. Ugyanily névleges alávetettségben van az Egei tengernek az olaszoktól elfoglalt szigetein 4 ortodox püspökség, továbbá Kréta szigetének 7 püspöksége. E 60 püspökség összes ortodox híveinek száma 2 millió, de egy-egy egyházmegye nem nagyobb, mint a mi felfogásunk szerint egy plébánia és a püspök inkább csak plébános — amint ez Keleten általános jelenség. Az egyházfőket a szinódus választja : a püspökjelöltnek 30 évesnek, feddhetetlen életűnek, teológiai diploma birtokosának és 5 évi lelki-

pásztori gyakorlattal bíró papnak kell lennie ; a püspököt az egyházmegyei szinódus segíti az egyházmegye kormányzásában.

A *világi papság* tudományos és lelki műveltsége igen hiányos az «egyetemes» pátrarkátus területén ; török területen működött a VI. Gergely pátriarkától 1839-ben Halki szigeten felállított, de a ma már anyagi eszközök hiánya miatt megszűnt szeminárium. Az innen kikerült papok csak a Phanar állásait keresik, míg a lelkipásztorkodást az iparosokból, földművesekből toborzott papság látja el. Görög területen jobb a helyzet : Szaloniki mellett 1920-ban alapítottak szemináriumot szent Anasztáz-kolostorban, míg mások az athéni szemináriumokban, vagy külföldi protestáns teológiákon nyerik kiképzésüket.

Szerzetesi életet csak az Athos hegyén, a «szent hegyen» találunk, amely Görögország északkeleti partjait képező három kis félsziget közül a legkeletebbin fekszik. A X. század óta remeték vonultak ide és a XIV. századig 19 kolostort építettek, amelyhez az oroszok 1765 után a huszadikat építették. E húsz kolostornak, melyek közül 17 görög, 1 szerb, 1 bulgár és 1 orosz, összesen 3800 szerzetes tagja volt közvetlen a világháború kitörése előtt. De van itt még 12 másodrangú kolostor 1000 taggal, 204 cella 900 taggal és 456 remetelak 670 taggal. A félsziget 6500 szerzeteséhez még másfélezer világi alkalmazottat kell számítanunk és ezek alkotják az athosi «szerzetes köztársaságot». A köztársaságot a 20 kolostor képviselőjéből alkotott 20 tagú tanács igazgatja, melynek kebelében 4 tagból álló bizottság van, mely az egész kormányzat feje. Ez a kis állam gyakran volt politikai és nemzeti versengések színhelye, de mivel a kolostorok többsége görög, ők jutottak előtérbe. A kolostorok a fejedelmek és a hívek bőkezűségéből jelentékeny gazdagságra tettek szert és a világháború előtt a külföldön is számos ingatlannal rendelkeztek.

Az alexandriai pátriarkátus.

Alexandriát Nagy Sándor macedón hódító alapította Kr. e. 320 körül és halála után egyik vezére utódainak, a Ptolemeidáknak lett székhelye, akik az egyiptomi fáraókat követték az uralomban. A ptolemeidák alatt a görög nyelv, irodalom és tudomány virágzott a városban, akadémiája egyesítette az összes országok bölcseit, költőit és tudósait. A zsidók is nagy szeretettel keresték fel a várost virágzó kereskedelme miatt és a népesség egyharmada csakhamar zsidó lett, akik elsajátították a görög nyelvet és Bibliájukat görögre fordították: ez a Septuaginta fordítás.

Meglehetősen hiteles hagyomány szerint az első keresztény hitközséget Márk evangélista, Péter tanítványa alapította. Alexandriából a hit elterjedt egész Egyiptomban, Libyában s a környező országokban; a város püspökének befolyása Alexandria politikai hatalma és kultúrfölénye miatt már a IV. században kilenc politikai tartomány 100 püspöksége fölé kiterjedt és a niceai zsinat (325) 6. kánonja ünnepélyesen elismerte Alexandria joghatóságát Egyiptom és Cyrenea fölött. Ez még jobban emelte a város tekintélyét, mely akkor a keresztény tudományok központja lett gazdag könyvtárával és «Didascalon» katekéta iskolájával. Itt fényeskedtek Pantenos, alexandriai Kelemen, szent Cyrill és főképpen Origenes. Cesareai Eusebius «Historia ecclesiastica»-jában megőrizte szent Márk tíz udódjának nevét is, amint arról Julius Africanus, a II. alexandriai püspök kortársa tanusodik. A niceai zsinat a húsvét idejének megállapítását az alexandriai egyházra bízta és ennek püspöke körlevélben tudatta a többi egyházakkal az ünnep idejét: ezzel a ténnyel a zsinat elismerte Alexandria tudományos tekintélyét.

Az alexandriai egyházat igen gyakran belső zavarok

és eretnkségek nyugtalanították, mint a II. században a gnosticizmus, a III. században a szabellianizmus, a IV. században az arianizmus. A küzdelmek Alexandria hitét erősítették, tekintélyét növelték annyira, hogy mikor Konstantin császár a keresztény vallást felszabadította, Alexandria nagyobb tekintélynek örvendett, mint Antiochia, mely pedig a Sinai hegytől az Eufrátesig gyakorolta hatalmát. Alexandria ekkor a római birodalom keleti részének vallási középpontja volt és a pápák is gyakran felhasználták közvetítésre a keleti püspökökkel való érintkezéseikben. A IV. században megjelent Konstantinápoly, az «új Róma» is Kelet vallási életében ; Alexandria nem jó szemmel nézte az új vetélytárs vallási befolyását, féltette felsőbbtségét, mely lassan kezdett elhomályosulni. Ezzel megindult a versengés és a harc a két város között, amely mint láttuk, Alexandria kudarcával végződött, amikor a chalcedoni zsinaton (451) Dioscorus pátriarkát mint monofizita eretneket elítélték és letették.

A monofizita eretnkség tovább is terjedt, főképpen a benszültött egyiptomiak között, akiket később koptoknak neveznek, akik szívesen fogadták az új tant a görögök iránt való gyűlöletből. Csakhamar sikerült is nekik független egyházat alapítani ; Heraclius császár uralkodása idején (610—641) öt-hat millió monofizita eretnek volt Egyiptom földjén kétszázezer katolikussal szemben, akik többnyire görögök voltak. A koptok 638-ban örömmel fogadták a mohammedán hódítást, csakhogy eretnkségüket megtarthassák.

Az alexandriai ortodox pátriarkátus ekkor egy századon át betöltetlen maradt ; híveit, a görögöket melkitáknak, azaz császárpártiaknak nevezték (melek = császár, király), mert hűek maradtak a katolikus tanhoz, mely akkor a császárság vallása volt. Ma is melkitáknak nevezik az antiochiai és jeruzsálemi pátriarkátusok bi-

zánci ritusú, szakadár és katolikus követőit. Az alexandriai melkiták csak 730 körül szerveződhettek, de egész a XVI. századig rengeteg üldözésnek voltak kitéve a folytonos politikai változások miatt. A török hódítás óta az alexandriai pátriarkák is Konstantinápolyban székeltek és csak 1846-ban választotta meg Mohammed Ali, egyiptomi alkirály II. Hierothest, akinek utódai a pátriarkátus területén székelnek ; ekkor a Phanar befolyása is megszűnt és aligha fogja valaha visszaszerezni. 1925-től Metaxakis Meletios, a volt athéni érsek, a kiűzött konstantinápolyi pátriarka ül az alexandriai pátriarkai székből és most a harmadik, a jeruzsálemi pátriarkátusra a legerősebb jelölt.

Az alexandriai pátriarka az «egyetemes» pátriarka után következik méltóságban és rangban, a hivatalos szertartásban neve : «Alexandria, Libya, Pentapolis, Ethiopia és Egyiptom egész földjének atyja és pásztora, pápája és pátriarkája, az atyák atyja, a pásztorok pásztora, a püspökök püspöke, a 13. apostol és a világmindenség bírāja». A pátriarka majd Kairóban a szent Miklós-bazilikánál, majd Alexandriában szent Szabbasz-kolostorban székel.

A pátriarkátus egyházi szervezetének központja a szinódus 1910-ig csak címzetes metropolitákból állott, mert a pátriarkának nem volt suffraganeus püspöke. Jelenleg 7 tényleges metropolita áll a pátriarka joghatósága alatt, mert újabban minden nagyobb városban alapítottak püspökséget, természetesen csak 5—6 templommal ; ezek az egyházfők választják most a pátriarkát.

A világháborút követő időkben a nagy görög bevándorlás folytán a pátriarkátus híveinek száma 55.000-re emelkedett, melynek kétharmad része görög származású, a többiek szír és egyiptomi származásúak és arab nyelvűek. Ezért a szertartásban mind a két nyelvet, görögöt és arabot egyformán használják ; szent Márk liturgiáját

náluk már az első századokban kiszorította a bizánci szertartás, míg az előbbi a koptok őrizték meg.

A pátriarkátusnak és a 7 püspökségnek 63 plébániája leginkább Alexandriában, Kairóban és más kereskedelmi városokban van ; papjaik leginkább a szomszédos pátriarkátusok területéről kerülnek ki és majdnem kizárólag görögök. A szerzetes papságot az ó-kairói szent Györgykolostor szerzetesei képviselik, bár kolostornak hívják az 5 pátriarkai intézményt, melyekben egyetlen szerzetes sincs, hanem iskola, kórház vagy árvaház céljait szolgálják ; 50 iskolájuk van, de az ortodoxok a «pápista propaganda» ellenére is szívesen és tömegesen küldik gyermekeiket az európai szerzetesek iskoláiba.

Az antiochiai pátriarkátus.

Antiochiát Nagy Sándor egyik hadvezére, Seleucus alapította Kr. e. 300 körül és a Seleucidák hatalmában maradt a római hódításig. Eredete és sorsa hasonló a testvér-pátriarkátusnak, Alexandriának sorsához. A római hódítás idején Szíria fővárosává lett 200.000 lakosával, nagyszerű palotáival, templomaival, a városban a görög, a vidéken a szír nyelvvel, népes zsidó kolóniájával, akik itt zsinagógáik körül külön életet éltek.

A kereszténységet szent Pál és Barnabás terjesztették el, szent Pál levele szerint (Gal. 2, 11.) szent Péter is megfordult a városban, sőt a hagyomány szerint ő alapította az Egyházat és 7 évig volt első püspöke. Amint a pogány Antiochia nagy szerepet játszott Keleten, a keresztény Antiochia is csakhamar kiterjesztette joghatóságát Szíria, Fönicea, Arábia és Mezopotámia tartományaira ; Egyiptomtól az Eufráteszig 11 egyházi tartományban 150 suffraganeus püspöksége volt. Kezdetben a szír szertartást követték az Úrtól is beszélt arám nyelven, de később ezt kiszorította Bizánc görög szer-

tartása és az eredeti szír szertartást csak az eretnek monofiziták őrizték meg.

A keresztény Antiochia még előbb elvesztette vezető szerepét, mint Alexandria; az egyik ok volt Árius eretneksége, mely belső szakadást idézett elő Eusthates püspök letétele következtében (330); a másik ok Konstantinápoly nagyravágyása, mely nem tűrt vetélytársat maga mellett; a harmadik ok az ephezusi zsinat (431) határozata, amellyel elismerte Cyprus érsekének önállóságát, aki eddig az antiochiai pátriarkátus joghatósága alá tartozott; a negyedik ok, hogy a chalcedoni zsinat (451) Jeruzsálemet pátriarkátusi rangra emelte és Palesztína 60 püspöksége fölé helyezte. De még a megkisebbitett antiochiai egyház sem maradt egységes: a monofizita eretnekek is önálló egyházat alapítottak a VI. században: ez a szír szertartású jakobita egyház. Antiochia lelki leánya, a perzsa egyház nesztorianus egyházzá lett és az V. század végén függetlenítette magát Antiochiától.

A belső egyházi szakadásokon kívül még fizikai okok is hozzájárultak Antiochia dicsőségének leáldozásához: az 526. és az 528. évi földrengések 250.000 emberáldozatot szedtek, az utána következő két perzsa betörés (540, 614) pedig betetőzte a romlást. Mikor a moszlim arabok 628-ban elfoglalták Antiochiát, a görög egyház már csak a mult árnyéka volt; a pátriarkai szék másfélszázadon át betöltetlen maradt és bár a keleti szakadás kezdetén hű maradt Rómához, később mégis követte Konstantinápolyt a szakadárságban.

A keresztések 1099—1268-ig latin fejedelemséget állítottak fel Antiochiában, mialatt az ortodox antiochiai pátriarkák Konstantinápolyban székeltek és csak a keresztések távozása után tértek vissza, de nem Antiochiában telepedtek le, hanem, miután különböző helyeken székeltek, a XVI. századtól végleg Damascust választották székhelyül. A Phanar igyekezett továbbra is meg-

örizni befolyását és sikerült is neki mindig görögöt ültetni a pátriarkai székebe, aki azután megakadályozta híveit, hogy katolikusokká legyenek, mivel ekkor igen népes mozgalom indult meg a római Egyház felé. A pátriarkátus hívei majdnem teljes számban arab nyelvű szírek, akik szeretnék az idegen görögök befolyását lerázni és szír származású pátriarkát választani. Heves és hosszú harc után sikerült nekik 1899-ben Doumani Melece arab származású prelátust pátriarkává választani, akit azonban a többi görög pátriarkák vonakodtak elismerni, de a török szultán elismerte és ez a fontos. 1906-ban utóda, IV. Gregorius Haddad szintén benszülött szír származású volt, bár a Phanar a legaljasabb ármánykodást folytatta ellene; 1931-ben ismét választásra került a dolog: éles harc indult meg az arab hívők és a görög papság között, de mivel a szinodus tagjai nagyrészből görög prelátusok, a görög származású Tahan Alexandrost választották meg pátriarkának, mire az arab hívek az arab származású Haddad Arseniost választották meg, akit a francia mandatárius kormány is elismert: így tehát most két ortodox antiochiai pátriarka van.

A *pátriarkátus egyházi szervezete* élén a pátriarka áll, akinek címe: «Antiochia, az Isten városa, Cilicia, Híberia, Szíria, Arábia és egész Kelet pátriarkája». A pátriarkának megválasztásakor legalább 40 évesnek és 7 év óta a pátriarkátus területén működő metropolitának kell lennie; a pátriarkát a szinodus választja, amely a két pátriarkai — az antiochiai és a damascusi — helynökből, akik címzetes metropoliták és két valóságos metropolitából áll; ez a tanács intézi a pátriarkátus egyházi ügyeit, míg az anyagi ügyeket a «vegyes nemzeti tanács» intézi, mely a négy metropolitának és nyolc laikusnak gyűlékezete.

A pátriarkátusnak a pátriarka Antiochia-Damascus egyházmegyéjével 14 egyházmegyéje van a két szír tar-

ományban : *Szíriában*, melynek Damascus a fővárosa és a *Libanon* köztársaságban, melynek Beirut a székvárosa. Az összes egyházmegyének együttvéve 400 plébániája van 150.000 hívővel, akik majd mind szír származásúak arab nyelvvel és csak néhány ezer görög van köztük. A világi papság szellemi és erkölcsi életének emelésére 1904-ben teológiai iskolát nyitottak Balamandban és orosz mintára rendezték be : innen kerülnek ki az egyházi méltóságokat viselő papok, akik a szeminárium felállítása előtt valamelyik kolostorban tanultak. A vidéki és lelkipásztorkodó papság itt is a népből kerül ki. A szellemi élet a 60 elemi iskolában folyik le, melyeknek összesen tízezer növendékük van.

A szerzetesi élet is igen gyenge : 17 kolostorukban 150 szerzetes él, 5 kolostor a pátriarkától függ, ezektől van a jövedelme is. Jellemző az állapotokra, hogy mikor a pátriarka 1914-ben megkísérelte a könnyebb anyagi ellátás és jövedelem-elosztás miatt az összes szerzeteseket kongregációba összegyűjteni, nagy zavar és forradalom támadt a szerzetesek között ; ez ismét csak arra mutat, hogy semmiféle üdvös intézkedést, vagy újítást nem tanácsos a keletieknél elkezdni.

Jeruzsálemi pátriarkátus.

Az első jeruzsálemi hitközség kizárólag megtért zsidókból alakult, akik nagy buzgóságot tanúsítottak első püspökükkel, ifjabb szent Jakabbal, az «*Úr testvére*»-vel az élükön. Jeruzsálem lerombolása egyidőre megfosztotta a Szent Várost dicsfénytől ; a keresztények Pellába menekültek és csak 185-ben szerveződött meg ismét a jeruzsálemi hitközség, miután Hadrián császár az Aelia Capitolina római kolóniát megalapította. A palesztinai Cesarea lett a tartomány fővárosa és Jeruzsálem püspöke e város metropolitájának lett suffraganeusa. Ez a

helyzet még akkor is fennállott, amikor Konstantin császár Jeruzsálem szenthelyein fényes bazilikákat emelt és a Szent Város tömegesebb zarándoklások célpontjává lett. A chalcedoni zsinat (451) méltányolta a Szent Város kiváltságos helyzetét, Juvenális püspököt pátriarkai rangra emelte és a pátriarkátus joghatóságát Judea, Szamária és Galilea egyházi tartományok 60 püspökségére kiterjesztette.

A keresztény Palesztina a IV—VII. századig élte fénykorát: az összes szenthelyeket fényes bazilikák jelölték, az egész keresztény világról tömegek zarándokoltak a Szentföldre, mindenütt nemes és tökéletességre irányuló törekvésekkel találkozunk a virágzó kolostorokban, de különösen Judea pusztáiban Jeruzsálem és a Holt-tenger között, ahol nem kevesebb mint 137 kolostort számoltak ezekben a századokban. Ennek a kolostori életnek dicsfénye Jeromos, Theodosius, Sabbas, Euthymes, Hilarion, Melánia, Paula és sokan mások. Az Origenestől alapított híres cesareai iskola tudós papokat termelt, akik a tiszta kereszténytan védői voltak az eretnekekkel szemben. A belső zavarok és eretnekségek, sajnos, igen gyakran megzavarták e szép és virágzó életet: Árius és Origenes tévelyei, a monofizita eretnekség nyugtalanították a lelkeket, de a kereszténység még mindig a krisztusi igazság birtokában maradt a Szentföldön, ahol az eretnekeknek nem sikerült lábukat megvetni. Végre is a külső erőszak vetett véget e virágzó szellemi és vallásos életnek: 614-ben perzsa csapatok és rendezetlen rablónépség elárasztották a tartományokat, elpusztították a templomokat, kirabolták és felgyújtották a kolostorokat, leöldösték a szerzeteseket és a keresztényeket. De alig tért magához az ország e szörnyű pusztításból, amikor a mohammedán arabok jelentek meg a határokon, melyeket a bizánci császárok nem tudtak megtartani és így 637-ben a Szentföld a muzulmánok kezére került és

azóta — kivéve a keresztések jeruzsálemi latin királyságának idejét 1099—1187-ig — ők voltak az urai ennek a földnek egészen a világháborúig.

Az arab hódítás kezdetén elég türehető volt a keresztények helyzete, ha megfizették a rájuk rótt súlyos adókat ; később azonban a mohammedánok megfélemeztek ígéretükről, üldözni és szorongatni kezdték a szentföldi keresztényeket, sőt az egyiptomi Hákem kalifa a keresztények összes szenthelyeit, bazilikáit leromboltatta s csak nagy áldozatok árán sikerült a bizánci császároknak a Szentsír bazilika helyén három kisebb kápolnát építtetniök ; ez kevéssel a keresztések bevonulása előtt történt.

A keresztések uralma visszaadta a szabadságot a keresztényeknek, de a jeruzsálemi görög pátriarka inkább Konstantinápolyba költözött, semminthogy a latinokkal egy föld alatt lakjon. Ezen idő óta a jeruzsálemi ortodox pátriarkák mindig Konstantinápolyban székeltek, a Szent Városban csupán helynökük tartózkodott. A keresztések ekkor megalapították a jeruzsálemi latin pátriarkátust, melynek feje a keresztések távozása után szintén elhagyta a Szentföldet, Rómába vonult és a «jeruzsálemi pátriarka» címet a Vatikán egyik prelátusa viselte. A keresztések távozásától a XIX. századig áldatlan állapotok uralkodtak a szentföldi keresztények között : az ortodoxokat a távolban székelő pátriarka nevében nagyravágyó prelátusok kormányozták, a katolikusokat a ferencesek gondozták tartományi főnökkel, a «custos»-szal az élükön, a szenthelyek birtoklásáért pedig folytonos harc folyt a különböző rítusú keresztények között, akikre a muzulmán török katonaság vigyázott, hogy egymást le ne gyilkolják.

Az áldatlan állapotok megszüntetésére, a katolikusok jobb lelkigondozására IX. Pius pápa 1847-ben ténylegesen is visszaállította a jeruzsálemi latin pátriar-

kátust, amely most nagy buzgósággal gondolja a szegény vidéki missziós állomásokat világi papjaival. A pápának ez az elhatározása arra indította az ortodox pátriarkát a múlt század második felében, hogy ő is visszatérjen székhelyére, a Szent Városba, amelyet aligha fog többé elhagyni Konstantinápoly kedvéért. Jeruzsálemnek az említett két pátriarkán kívül van még harmadik pátriarkája: az akatholikus örmény pátriarka.

A jeruzsálemi ortodox pátriarkátus története az utóbbi évtizedekben az önállóságra való törekvés jegyében folyik le. A Phanar gyámkodásától először akkor szabadultak meg, amikor a nagyrészen arab hívőknek sikerült 1908-ban «vegyes tanács»-ot felállítani, mely egyenlő volt a kisebbségben lévő görögök jogainak megszűnésével. A helyzet ugyanaz, mint az antiochiai egyházban: a hívek arabok, a városi papság pedig görög és így az összes nagy javadalmakat, a pátriarkátust és a püspöki székeket görögök foglalják el, akik keveset törődnek a néppel, de annál többet saját meggazdagodásukkal. Az arab ortodox hívek most öntudatra ébredtek és hatalmas mozgalom indult meg arab nemzetiségű pátriarka megválasztására. Mivel Damianos pátriarka görög létére az arabok felé hajolt, a szinodus letette őt, de nagy ravaságával háromszoros letétel ellenére is egész haláláig, 1931-ig pátriarka maradt. Az angol uralom kezdete óta a «vegyes tanács» gyakorlatilag is résztvesz az ügyek intézésében, a pátriarkátus gazdag javadalmainak kezelésében, bár a szinodus mindent elkövet, hogy ennek a tanácsnak ellenőrzésétől megszabaduljon. De erre az ellenőrzésre nagy szükség van, mert az angol hódítás elején a nagy gazdagság ellenére is 600.000 angol font adóssága volt a pátriarkátusnak, ami akkor 17 millió P értéknek felelt meg, melyet angol bizottság hozott rendbe javadalmak eladásából, elzálogosításából és amerikai protestánsok adományaiból. Ezzel a pátriarkátus

magát a kormányzatnak eladta, pénzügyük ma is angol ellenőrzés alatt áll.

A pátriarkátus egyházi szervezetének élén «Jeruzsálem, a Szent Város, egész Palesztina, Szíria, Arábia, Transzjordánia, a galileai Kána és «szent Sion» pátriarkája» áll, akinek tényleges joghatósága azonban csak Palesztinára és Transzjordániára terjed ki. A pátriarkátusnak csak két valóságos metropolitája van : a názáreti és az akkói, a többi székhelyek : Lydda, Sebaste, Tábor, Jordán, Madaba, Pella, Petra, Kérak, Philadelphia címeit viselő metropoliták a pátriarka jeruzsálemi udvarában élnek. Ők alkotják a szinodust, melynek feje a pátriarka és több hatalma nincsen, mint amennyit a szinodus engedélyez neki. A méltóságok viselői a «Szentsír szerzetesek társaságá»-ból kerülnek ki, akik csak görögöt engednek maguk közé és így lehetetlenné teszik, hogy arab származású pap püspöki, vagy a pátriarkai trónra juthasson.

Ez a társaság már régebben létezhetett, de csak a XVI. században szervezték meg mai formájában. Célja az ortodoxok birtokában lévő szenthelyek őrzése, a pátriarkátus vallási ügyeinek intézése, a főpapi javadalmas állások betöltése saját tagjaival, a plébániák ellenőrzése, bár maguk nem foglalkoznak lelkipásztorkodással. Ez a társaság kormányozza magát a pátriarkát is és igen furcsa viszonyt teremtett a görög papság és az arab hívek között, akik a jelenben mint két ellenséges tábor állnak egymással szemben az új pátriarka megválasztásának kérdésében.

A társaságnak Jeruzsálemben 17, a tartományban 18 kolostora van összesen 250 taggal. Főkolostoruk szent Konstantin kolostora a Szentsír bazilika közelében, ez a pátriarka és a szinodus székhelye kéziratokban gazdag könyvtárral, a «Néa Sion» folyóiratuk szerkesztőségével, nyomdával és 80 szerzetessel. Fontosabb kolostoraik még a Szentsír, a bethlehemi és a szent Sabbas kolostor

egyenként 20—20 taggal ; a legtöbb kolostoruk üres, csak egy szerzetes lakik ott, aki a bérbeadott helyiségekért a jövedelmet szedi és ezek «a szerzetesi állások» igen keresettek náluk a jó «mellékjövedelem» miatt.

A pátriarkátus területén lelkipásztorkodó *világi papok* száma körülbelül 100, akik mind házások, a nép köréből kerülnek ki mint földművesek, iparosok vagy boltosok. A hívek száma a pátriarkátus 60 plébániáján 40.000, akik 300 görög kivételével arabok ; 85 elemi iskolájukban 4200 tanulójuk van. Az ortodoxok Jeruzsálemben nagyobb számban vannak, mint a latin katolikusok és az idők folyamán sikerült nekik nagy befolyásra szert tenni, de ma már ez csökkenőben van : a latin pátriarkátus visszaállítása a katolikusok tekintélyének emelése miatt is fontos volt. Így történhetett meg, hogy az ortodoxok a szenthelyek közül többet erőszakkal elragadtak és ma az övéké a Szentsír bazilika legnagyobb része, a Kálvária fele, a bethlehemi Konstantin-féle bazilika és a születési barlang egy része, a Szent Szűz sírja a Getszemáni kertben. A mult századokban folytatott heves harcok a szenthelyek birtoklásáért ma már megszűntek, ma az ú. n. «status quo» az iránytadó, azonban még mindig készek arra, hogy a katolikusokat jogos tulajdonukból kiszorítsák.

*

A görögök szeretik a *Sinai érseket* a jeruzsálemi ortodox pátriarkátus suffraganeusának feltüntetni, ami nem felel meg a valóságnak ; a sinai érsek a pátriarkától kapja ugyan a püspöki szentelést, de egyébként teljesen független.

A Sinai érsekség a legkisebb ortodox egyház, fejének joghatósága csupán a Sinai hegyen épült szent Katalin-kolostor 50 szerzetesére és ugyanannyi beduinra terjed ki, akik a kolostor jóvoltából tengetik életüket.

A keresztények kezdettől nagy tisztelettel tekintettek ama hegy felé, melynek magaslatairól Isten a Tízparancsolatot kihirdette. Korán megindultak a zarándoklások is odafelé és csakhamar élénk szerzetesi élet virágzott fel, kolostort építettek és így még lehetőbbé tették az odazarándoklást. Jusztinián császár 528-ban a kolostort valóságos erőddé alakította át, mely az arabok támadásainak is ellenállt. Később azonban a szerzeteseknek mecsetet kellett építeniök a kolostor udvarán, hogy annak lerombolását elkerüljék.

A középkor táján a kolostor feje a már megszűnt Pharan püspökség titulárisa lett ; 1575-ben a konstantinápolyi szinodus is elismerte a Sinai-Pharan érsekség függetlenségét. Az érsek azonban még a kolostorban sem önálló, a kolostor véneiből álló tanácsnak engedélye nélkül semmit sem tehet : ez szabja meg távollétének idejét, utazásának költségeit, ez választja az érseket és jogait minden egyes választásnál külön meghatározza. Az érsek a Sinai hegyen és Kairóban felváltva székel, ahol szintén van házuk, amint a világháború előtt Konstantinápolyban, Görögországban is volt ; a szent Katalin-kolostort igen sok tudós és kutató keresi fel értékes régi kéziratái miatt ; innen származik a Sinai kódex is.

Cyprusi érsekség.

Az ortodox egyháznak a négy történelmi pátriarkátuson kívül két görög nyelvű autonóm egyháza van : a cyprusi érsekség és a görög köztársaság egyháza az athéni érsekséggel az élén.

Cyprus szigetén Pál és Barnabás apostolok hirdették először az evangéliumot és az utóbbi szervezte meg egyházukat ; a 115-ben kitört zsidó lázongás alkalmával 240.000 keresztényt gyilkoltak le és az antiochiai pátriarkátus papjai szervezték meg újból az egyházat. Ennek

az egyháznak dicsősége szent Epiphanius, Salamin, ma Constantia püspöke. A sziget politikailag Antiochiától függött és ezért az antiochiai pátriarka is törekedett joghatóságát a sziget püspökeire kiterjeszteni, akik végre az ephezusi zsinaton (431) elnyerték függetlenségüket ; ugyanekkor Constantia érseke 14 suffraganeusával megalkotta a független cyprusi egyházat.

A VII—XI. századig a cyprusi keresztények rengeteget szenvedtek a mohammedán araboktól s rengeteg áldozata volt a kegyetlen üldözésnek. 1191-ben Oroszlánszívű Richárd meghódította Cyprust és a keresztetek uralma itt négy századon át tartott, amely még jobban elmérgesítette a helyzetet a görögök és latinok között, mert a görögök nehezen viselték a latin püspökök uralmát és a fölösleges latinizálást. Ez a helyzet 1517-ben megszűnt, amikor az ottomán uralom következett, melyet a cyprusiak örömmel fogadtak. De csakhamar megbánták, keservesen csalódtak, mert ettől az időtől egyházuk története véres belső harcok sorozata volt. A törököket 1828-ban az angolok váltották fel és a világháború után egyszerű britt gyarmatnak nyilvánították. A nyugtalan nép nehezen viseli az idegen igtát : 1931 őszén az ortodox papságuk és püspökeik bujtogatására fellázadtak az angol uralom ellen és kimondották az anyaországgal Görögországgal való egyesülést. Az angol hadihajók és repülőgépek csakhamar észretérítették a lakosságot, a vezető püspököket Málta-szigetére száműzték és az okozott kárt, nem csekély összeget, a lakosságnak kellett megtéríteni az utolsó fillérig.

A cyprusi autonóm egyháznak öt megyéje van : a constantiai érsekség és négy püspökség. A cyprusi érsek, jelenleg Papadopoulos Cyrill, az ötödik helyet foglalja el az ortodox egyházban közvetlen a jeruzsálemi pátriarka után ; a színódust a püspökök alkotják, a világi papok száma körülbelül ezer, akik a görögök állítása szerint az

ortodox egyház legtanulatlanabb papjai. A jelen érsek a kedvezőtlen helyzet megszüntetésére a larnacai szent György-kolostorban szemináriumot alapított, amelynek 1929-ben 105 növendéke volt. A szerzetesek száma a hét kolostorban 120 volt, de számuk rohamosan fogy. A hívek száma 270.000, akik mindnyájan az új görögöt beszélik; a sziget 403 elemi iskolájában 27.000 tanulójuk, míg a hat középiskola jellegű intézményükben 700 növendékük van. A hitélet és az egyházi tudomány ápolására szolgál az «Apostolos Barnabás» című egyházi folyóirat.

Görögország autonóm egyháza.

Görögország egyházmegyéi a konstantinápolyi pátriarkátus alá tartoztak 1818-ig, amikor az első kísérlet történt a görög királyság önálló egyházának megalkotására. E mozgalom eredménye volt, hogy 1833-ban 33 görög püspök kimondotta az elszakadást a Phanartól és a görög király tekintélyével megalkotta Görögország szinodális egyházát. Az «egyetemes» pátriarkátus 20 évig tiltakozott «testvéreinek» ez eljárása ellen, de végre, mint minden esetben, most is elismerte a görög szinodális egyház függetlenségét.

De nem volt sikeres gondolat az egyház sorsát az államhatalomra bízni, mert az egyház csak az egymást követő kormányok akaratának végrehajtójává lett: így 1917-ben a püspökök szinódusa Konstantin király kívánságára kiátkozta Venizelost, aki a király elűzése után visszatérve, ezt akképpen bosszulta meg, hogy új szinodust alkotott, Athén metropolitáját és másokat kiátkoztatott és egyik bizalmasát, a krétai származású Metaxakis Meletioszt tette Athén érsekévé. Az érsek nagy buzgósággal kezdett újítaiba, de oly nagy ellenállásra talált, hogy végre is pártfogójával, Venizelossal együtt 1920-ban letették és visszahívták a régi érseket, Theo-

clitost, akit az 1922-es forradalom ismét száműzött. Utóda, Papadopoulos Chrysostom a reformmozgalom élén 1923-ban új vallási alkotmányt adott, amelyet már 1925-ben lényegesen módosítottak.

A módosított alkotmány szerint az *egyházi szervezet* formája a következő: a legfőbb hatalom a hét tagból álló szinodus kezében van, melynek elnöke az athéni érsek és a 6 metropolita évenként változik a felszentelés sorrendjében. A szinodus az általános érdekű kérdésekkel foglalkozik: dogmatikai, liturgiai, fegyelmi és tanügyekkel; a külföldi egyházakkal folytatott tárgyalásaiban tekintettel kell lennie a kormány kívánságára, a kormány képviselője a szinodus ülésein jelen van és a gyülekezet határozatait is aláírja.

Az autonóm egyház 33 egyházmegyéből áll, melyek határai egybeesnek a politikai megyék határaival. A 33 egyházkerület a régi görög királyság területén fekszik, amint az a balkáni háború előtt létezett; az azóta visszacszerzett területek egyházmegyéi, amint már említettem, névleg a konstantinápolyi pátriarkátus alá tartoznak.

Az egyházfőket a szinodus választja a kormánytól előzőleg jóváhagyott jelöltek közül; a püspökjelöltnek 33—55 éves korig terjedőnek kell lennie és igen üdvös intézkedés, hogy a szinodus az öregség, vagy betegség miatt kormányzásra alkalmatlanná vált egyházfőket hivatalától felmenthet. Minden metropolitának van segéd-püspöke, az athéni érseknek kettő; az egyházmegye népessége szerint van meghatározva a püspöki iroda papi személyzete is. Minden egyházmegyének van törvényszéke, az első fellebbezési fórum az 5 kerületi egyházi törvényszék az ország különböző pontjain; a második fellebbezési fórum Athénben van az érsek elnöklete alatt 12 metropolita részvételével; a legfőbb törvényszék az összes püspökök gyülekezete.

Minden egyházmegyének van «pénzügyi bizottsága»,

mely évenként jelentést tesz az egyház «általános központi kasszája»-nak, mely bizonyos jövedelmeket összpontosít, fizeti a püspököket, segédpüspököket, az egyházmegyei hivatalok papjait és a plébánosokat. Pontosan megállapították a plébániák szervezetét is: a nagyobb városokban minden 600 családnak, a középvárosokban 500 családnak, a kisvárosokban 400 családnak van egy plébániája; a falvakban már 50 családnak is van plébániája; a szinodális egyház 3802 plébániáján a hívek száma eléri a négy milliót. A világháború után visszaszerzett területek lakóival hat millió ortodox híve van Görögországnak.

A *világi papságnak* az egyházi tudományok elsajátítására szolgálnak az ú. n. papi iskolák, továbbá Athénben a Rhizáron nevű szeminárium és az Egyetem teológiai fakultása. Ezek azonban elégtelennek bizonyultak, ezért most nagy erőfeszítések folynak egyházmegyei szemináriumok felállítására. Hogy mennyire szükség van ezekre, a következő adatok bizonyítják: 1921-ben 4432 világi pap közül 1708 csak elemi iskolát látogatott, 1919 befejezte az elemi iskolát az ismétlővel együtt; 323-nak gimnáziumi képzettsége volt, 197 a Rhizáronban nyerte kiképzését, 48 az egyetem teológiai fakultását látogatta és csak 30-nak volt teológiai doktorátusa.

Ezek az adatok bizonyítják, hogy a jól megszervezett görög egyház mily papsággal rendelkezik: nagy részének alig van kellő katekizmusi tudása! És az ortodoxoknál a görög köztársaság egyháza a követendő példakép; ebből a távolból szemlélő is megállapíthatja, milyen lehet az ázsiai ortodox papság teológiai képzettsége?!

A hittudomány terjesztésére ma az újabb időkben buzgó törekvésekkel találkozunk: az athéni érsekség folyóiratai: a Theologia és a Vallásos hét; ezenkívül még három más vallásos folyóirata van. De nagy veszély leselkedik a görög egyházra: műveltebb papjaik a protestáns

egyetemeikről racionalista eszmékkel térnek vissza és megméltéyzik az ortodoxok még elég tiszta hitét. Ez okozza azt is, hogy a felsőbb körökben igen terjed az atheismus, a szabadkőművesség és még szélesebb körökben a vallási közömbösség. A műveltebb osztályok tagjai csak megkereszteltetnek, megházasodnak és eltemettetnek egyházuk szertartásai szerint. De ez csak természetes következménye a nép hiányos vallásoktatásának, a műveltebb papok «felvilágosultságá»-nak és buzgóságuk hiányának.

A *szerzetesi élet* mindinkább hanyatlóban van : a világháború után még 151 kolostorban 1560 szerzetest, illetve szerzetesnőt számoltak, de ez a szám ma lényegesen csökkent ; ezt a jelenséget egyrészt annak a körülménynek kell tulajdonítanunk, hogy nincs a szerzeteseknek megfelelő elfoglaltságuk és így kevés hivatást támasztanak ; a keletiek nem ismerik a szerzetesek tevékeny életét, amint a nyugatiak elfoglalják magukat iskolákkal, lelkipásztorkodással, sajtóval stb. ; másrésztől a kormány törekszik a szerzetesek javait megszerezni és így a kolostorok javak nélkül üresek maradnak.

A hibériai egyház.

Hibéria a Fekete-tenger és a Káspi-tenger között, a Kaukázustól délre fekvő vidéket foglalja el és a régi orosz Transcaucasia tartomány felét alkotja. Délről Arméniával, az örmény szovjet köztársasággal, északról az orosz szovjet köztársasággal határos ; a hibériai szovjet köztársaságnak ma két és félmillió ortodox, körülbelül hétszázezer mohammedán és negyvenezer katolikus lakosa van.

Az ország történetéből annyi ismeretes, hogy Mirian király a IV. században Konstantin császártól hittérítőket kért és Eusthates, antiochiai pátriarka küldött is hit-

térítőket és ezen az úton joghatóságot szerzett az új egyház fölött. Az egyház ritusa és annak nyelve természetesen a görög lett, csak a VI. században cserélték fel a szertartás nyelvét nemzeti nyelvükkel. Antiochia megőrizte befolyását egészen a IX. századig, bár a hibériai egyháznak már a negyedik században lett «catholicosa», akinek méltósága egyenlő a pátriarka méltóságával és ez a «catholicos» a VI. századtól már benszülött pap volt.

Kevés ország szenvedett annyit a történelem folyamán, mint ez a kis ország : a perzsák, bizánciak, arabok, törökök, mongolok és legutoljára az oroszok hódításai rengeteg szenvedést zúdítottak az országra. A történelem nem tud arról, hogy valaha Rómával erőszakosan szakítottak volna, hanem inkább csak lassan a közlekedés hiánya miatt elszakadtak. A XIII. századtól történtek kísérletek az egyesülés felé, egyes fejedelmek, püspökök egyesültek is a különböző századokban, de az egész nemzetet sohasem sikerült megnyerni az egyesülésnek. A politikai szolgaság ellenére a hibériai egyház megőrizte függetlenségét egészen 1801-ig, amikor I. Sándor cár II. Antal catholicost letette, egyházát a szentpétervári szinodus alá rendelte és annak képviselőjéül orosz nemzetiségű exarkát küldött az országba. De a kis ország lakosai nem nyugodtak bele az új helyzetbe, a jelen század elején forradalmat támasztottak, Nikon orosz exarkát meggyilkolták és követelték egyházuk függetlenségét. Amit a cári Oroszországtól nem értek el, azt elérték a szovjet orosz köztársaságtól, melytől politikailag is elszakadtak és 1918-ban a nemzeti parlament kimondotta az új köztársaság függetlenségét és a nemzeti egyház megalakulását. A szabadság nem használt sem az országnak, sem az egyháznak, mert mindkettő csakhamar a pártok viszályának áldozata lett. Az első független catholicos politikai ellenfelei, a kommunisták 1919-ben megmérgezték,

erre az orosz bolsevikiek az országot visszafoglalták, véres üldözést rendeztek, az új catholicost, Ambrosiust pedig bebörtönözték. Néhány évre rá újra forradalom tört ki a bolsevisták uralma ellen és bár az utóbbiak a felkelést vérbefojtották, a bebörtönzött catholicost és a többi püspököket kényszerültek szabadon bocsátani, a templomokat kinyitni és szabadságot engedélyezni az istentiszteletek tartására. Az ország, melynek Tiflis a fővárosa, visszanyerte szabadságát az orosz bolsevisták-tól azzal a feltétellel, hogy mint «szovjet köztársaság» az orosz szovjettel szövetségi alapon maradjon.

Az *egyházi szervezet* élén ősidők óta a catholicos állt, kivéve a múlt századot, amikor az orosz exarka volt az ország első főpapja. A catholicos Tiflis egyházmegyéjében székel, négy suffraganeus püspöke van, akik a szinodus tagjai; hivatalosan 1500 plébániája van kétezerpap-pal, két és fél millió hívővel; mennyire felelnek meg ezek az adatok a valóságnak a jelen körülmények között, azt nehéz volna ellenőrizni. A papság képzésére van szem-nárium a pátriarka egyházmegyéjében.

Az új nemzeti egyház részben eltüntette a régi helytelen állapotokat, eltávolította a gazdag javadalmakra vadászó orosz főpapokat, de viszont utat engedett a pártok véres harcának és a forradalmi eszmék terjedésének. A római Szentszék 1919-ben követet küldött a helyzet tanulmányozására, mivel a katolikus Egyház felé mozgalom indult meg. A pápa követét nagyszerű fogadtatásban részesítették, de kevés eredményt ért el: az egyesüléstől távol van az ország, mert a bolsevisták propagandája csak a gyűlöletet és a pártviszályt szítja az országban s lehetetlenné tesz minden megértést. Ha talán egyszer a szomszédos Oroszországban helyreáll a polgári rend, a jóakarátú hibériaiak is közeledhetnek az Egyházhoz.

A moszkvai orosz pátriarkátus.

Az orosz egyház 110 millió hívőjével a leghatalmasabb ortodox egyház volt : a 110 millióból 90 milliót számítottak a hivatalos ortodox egyház hívőjének és 20 milliót az orosz szakadár és eretnek szekták követőinek. Oroszországnak ezenkívül közvetlen a háború előtt még 17 millió mohammedán, 13 és fél millió katolikus, 3—4 millió zsidó lakosa volt. Az ország fontos jelentősége miatt az ortodoxiában, továbbá a mai orosz állapotok jobb megértése végett foglalkozom majd a hivatalos egyház után az orosz szakadárokkal és eretnek szektákkal is.

Oroszország déli részén, a régi Scythiában Szent András apostol hirdette az evangéliumot, de a népvándorlás megsemmisítette a kereszténységet ezen a vidéken. A IX. század közepén Olga orosz hercegnőnek, majd Vladimir fejedelemnek megkeresztelkedése a nép megtérésére nem sok eredménnyel járt : sokkal sikeresebb volt Vladimir fiának, Jaroslávnak (1015—1054) térítő munkája. Kezdetben a papság kizárólag görög volt, a kievi metropolitát a konstantinápolyi pátriarka nevezte ki, azonban a bizánci szertartásban az ó-szláv nyelvet használták, melyre az összes liturgikus könyveiket lefordították. Az oroszok természetesen követték bizánci mestereiket a szakadárságban és sohasem voltak közösségben Rómával. A XII. században történtek törekvések az egyesülés felé, de kevés eredménnyel ; később a florenci zsinatról Izidór, kievi metropolita, mint a pápa követe tért vissza hazájába és Kievben győzedelmeskedett is a katolicizmus, de Moszkvában nem ért el eredményt, sőt a moszkvai ortodoxok nem ismerték el őt többé legfőbb lelki fejüknek és Moszkvában új metropolist alapítottak (1458).

Az orosz ortodox egyházban csakhamar mozgalom indult meg, hogy magukat Konstantinápolytól függet-

lenítsék. Ezt a mozgalmat így okolták meg: «a régi Róma pápista uralom alatt van, a második Rómát a törökök megszenteltelenítették, Moszkvának, a harmadik Rómának függetlennek kell lennie». Erre a kedvezőtlen hírre II. Jeremiás konstantinápolyi pátriarka meglátogatta Oroszországot, hogy megakadályozza az elválást, de éppen az ellenkezője történt: oly ügyesen behálózták az ősz pátriarkát Moszkvában, hogy látogatása alkalmával megteremtették a független orosz egyházat (1589). Ugyanekkor a moszkvai egyházfőt pátriarkai rangra emelték, 4 metropolist, 6 érsekséget és több püspökséget szerveztek. Ez az eset a katolikus kievi metropolitát nehéz helyzetbe hozta, mivel az újonnan alapított pátriarkátus moszkvai versenytársának nagyobb tekintélyt kölcsönzött és így nagyobb befolyást biztosított egész Keletre.

A moszkvai pátriarkátus csak III évig állt fenn, Nagy Péter cár 1700-ban megszüntette. Az elmúlt száz év alatt kormányzó 10 pátriarka között legkimagaslóbb Nikon pátriarka volt, nizani-novgorodi muzsik fia, aki 1652-ben került a pátriarkai trónra. Ez a tetterős és céltudatos egyházfő kettős célt tűzött maga elé: az egyház megreformálását és függetlenítését a cári önkénytől és a bojároktól, az orosz nemesektől. Merész és nagystílű tervének keresztülvitelére 1654-ben görög főpapok részvételével zsinatot tartott és itt szándékozta reformjait keresztülvinni. Mivel a szláv nyelvű Bibliába és liturgikus könyvekbe az idők folyamán súlyos nyelvi hibák csúsztak be, ezeket akarta mindenekelőtt kiküszöbölni, a helytelen egyházi szokásokat megszüntetni és másokat a bizánci egyház szerint átalakítani. A jóakarátú és bölcs pátriarka azonban nem számított népének és még tudatlanabb papságának maradiságával. A nép és a papság egy része erősen ragaszkodott a liturgikus könyvek régi, helytelen szövegéhez, a babonás szokásokhoz és hallani sem akar-

tak a «görögök» újjításairól, sőt mikor a pátriarka nagy eréllyel keresztülvitte újjításait, az orosz nép fele szakadárságba (raskol) ment át és azóta e szakadárokat «raskolnik»-nak nevezik.

Nicon pátriarka másik céljának megvalósítása : küzdelme az egyház függetlenségéért a cár és a bojárok zsarnoksága ellen, végre is bukását okozta ; 1666-ban ugyanaz a zsinat, mely üdvös reformjait szentesítette, őt letette és kolostorba száműzte.

Nicon után a pátriarkátus már nem volt hosszú életű ; az egyeduralomra törekvő Nagy Péter cár 1700-ban a pátriarkátust megszüntette, helyébe a cár védnöksége alatt álló «legszentebb szinodust» tette a legfőbb egyházi intéző szervnek. A szinodus 8—11 egyházi és világi férfiúból állt, a tagok között volt rendszerint a szentpétervári, kievi és moszkvai metropolita, továbbá a hibériai exarka. Elnöke volt a világi «főbiztos», aki mint kultuszminiszter a cárt képviselte. A szinodus az orosz forradalomig, 1917-ig mindenható hatalommal intézte az orosz egyház ügyeit, évenként 10.000 ügyet intézett el. A püspököket a cár nevezte ki a szinodus 3 jelöltje közül ; ezek az egyházfők, mint a kerületi prefektusok, hivatalnokok és a szinodus határozatainak végrehajtói lettek.

Az 1917-es forradalom lényeges változásokat hozott az orosz egyház kebelében is ; az egyház vezetői 1917 őszén Moszkvában zsinatot hívtak össze, mely visszaállította az 1700-ban megszüntetett moszkvai pátriarkátust. Az első pátriarka a fiatal és tehetséges jaroslavi és rostovi metropolita, Mgr Tykhon lett, aki nagy népszerűséget szerzett, mint a bolsevikiek törhetetlen ellensége. Mikor azonban a polgári törvényszék elítélte és 1923-ban internálta, elismerte a szovjet kormányzat törvényességét, amely nagy csalódást okozott hívei körében. 1925-ben bekövetkezett halála után őt utóda egyik a másik után a börtönbe vándorolt és 1927 óta Sergius

metropolita vezeti a pátriarkátus ügyeit, mint pátriarkai helynök.

Borzasztó vértanúságot szenvedett és szenved ez az egyház 16 év óta : az anyagelvű bolsevizmusnak lényeges eleme az atheizmus és ezért a vallással szemben nem lehet közömbös. Azok a törvények, melyek ily közömböséget árultak el, csak taktikai kényszerűségből származtak, amint az 1918 jan. 3-án kelt törvény az egyház és az állam szétválasztásáról, amikor papiroson még a vallás szabad gyakorlását és az egyház teljes függetlenségét hirdették. A vallásszabadság elvi megállapításának ellenére az egyházi javakat állami javaknak nyilvánították, a vallásoktatást az összes nyilvános és magán iskolákban megtiltották, az egyházi adószedést megszüntették és végül kegyetlen üldözéssel a papok ezreit, a hívek száz ezreit börtönbe, száműzetésbe és vérpadra juttatták.

Éveken keresztül tartott a legborzasztóbb keresztény-üldözés, mígnem 1929 ápr. 8-án az orosz végrehajtóbizottság az eddigi egyházi törvényeket hatályon kívül helyezte és 68 tételből álló rendelkezést adott a vallási társulatokra vonatkozólag : bár elvileg elismeri a vallásfelekezetek szabadságát, de minden vallásos propagandát megtilt, míg a vallásellenes propagandát szentesíti. Ennek természetes következménye az atheisztikus mozgalom növekedése, mely a vidéki városokban és községekben is elterjedt. A kormány gyűlölete a vallás iránt, minden vallásos érzés terrorizálása, az ország gazdasági életének gyökeres átalakítása az atheismustól megfertőzött városokban és községekben az egyházi épületek és templomok lerombolásához vezetett. Az orosz és a durva tatár lélek elfajulásának a mértéke a következő statisztika : 1917-ben 111, 1928-ban 402, 1929 első felében 354, második felében 775 templomot zártak be, vagy romboltak le.

Az orosz egyház e súlyos vértanúságot nagy ön-feláldozással viseli ; az egyházi vezetők kijelentéseit a

szovjet kormánnyal szemben nem szabad rögtön hűtlenségnek vagy hittagadásnak minősítenünk, mert politikai bölcsesség nyilvánulhat meg e cselekedetekben, hogy a borzasztó helyzetben a legrosszabbat elkerüljék. Azonban Sergius metropolitának 1930 márciusában az «Isvestija»-ban megjelent kijelentése a pápa és a kultúrvilág tiltakozásával kapcsolatban mindenesetre gondolkodóba ejti az orosz ortodox egyház sorsáért aggódó lelkeket.

A bolsevista uralom idején szabadon nyilvánulhatnak meg a szakadársági és eretnekségi törekvések, különösen, melyek a bolsevista eszmékkel rokonszenveznek. A különböző ilyen csoportok között megemlítésreméltók az «élő egyház», mely kezdetben mint a szovjet támasza igen hatalmas volt; az «apostoli eredetű egyház», az «újjászületett egyház», a «vallási újjászületés» stb., melyek azonban rövid virágzás után elhervadtak. Sokkal nagyobb népszerűsége tett szert az atheismus; az istentelenek egyesületének sikerült tízéves aljas munkájával a műveletlen tömeget világnézetileg is megfertőzni, a tapasztalatlan ifjúságot behálózni és így híveinek számát hatalmasan megnövelni. Ugyanez az egyesület pár év óta a «harcos istentelenek szövetsége» nevet viseli és 1930-ban 35.000 sejtben 2 millió tagot számlált, ma már 7—8 millió taggal rendelkezik.

Az ortodox egyház szervezetét igen nehéz volna a jelen körülmények között pontosan körvonalaizni: a világháború előtt az egyházi hierarchiát a kievi, szentpétervári és a moszkvai metropoliták és ezenkívül 55 püspök alkotta. Mennyi hatalom van a visszaállított pátriarkátust vezető Sergius metropolita és a többi püspökök kezében, azt nehéz volna megállapítani, mert a Moszkvában tartott zsinat határozatai és rendelkezései az üldözések miatt holt betűk maradtak. Az országból elmenekült püspökök Jugoszláviában, Karlovitzban 8 tagból álló szinodust alkottak a külföldre menekült oro-

szok lelki gondozására, az üresen maradt püspökségek betöltésére, a püspökök magatartásának megítélésére. Az országtól politikailag levált részekben önálló ortodox egyházak alakultak — melyekről később szólunk —, de az országon belül is. Ukrajnában a kievi metropolitával az élén «független ukrainai ortodox egyház» alakult 5 millió hívővel, másik csoport pedig Karkov székhellyel alakult önálló egyházzá. Meddig tart még ez a megpróbáltatás, hogyan fog végződni — az az Isten kifürkészhetetlen terveiben van megírva. Mindenesetre az ortodox orosz egyházra nagy feladat vár, ha egyszer a kommunista uralom kiélte magát: akkor kezdődik az újjáépítés nagy munkája és adja Isten, hogy ez az ország megtalálja az Igazság útját.

Az orosz szakadár és eretnek szekták.

Az orosz egyház teljesen eltérő képet mutat a többi ortodox egyháztól: míg a többi ortodox egyházból semmiféle eretnekség nem vált ki a Rómától történt szakadás után, az orosz föld az újabb ortodox eretnekségek szülőföldje. A keleti egyházak között levő eretnekségek, a monofizita és nesztoriánus eretnekségek még a régi keresztény századokból származnak, egyébként újabb eretnekséget Keleten nem találunk. Ennek két oka lehet: vagy a tökéletes vallási ismeret és virágzó vallási élet, vagy a vallási megmerevedés, aléltság és önelégedettség. A keleti egyházaknál ez utóbbi nyer beigazolódást: nincsenek újabb eretnekségek, mert az egész ortodox egyház megmerevedett, nincs élet, érdeklődés a vallási kérdések iránt, hanem csak vallási tespedés az egész vonalon; az orosz eretnekségek végső oka azonban a néplélekben keresendő.

Az orosz lélek legsajátságosabb vonása a fájdalom, a bánat érzelme, vagy nevezhetjük érzelmi melankóliá-

nak, búskomorságnak. Ezt halljuk egyházi énekeik, népdalaik szövegéből és dallamából egyaránt, ezek csupa vágyakozás és szeretet, tűrés és szenvedés, kérdés és keresés. Az orosz népléleknek ezt a tulajdonságát erősítik az ország földrajzi és éghajlati viszonyai: északon az egyhangú, hosszú és nehéz téli napok, délen a steppék végtelen búskomorsága. Ezt a természetes lélekadottságot elmélyítette a nép története is: a XIII. századtól három századon át szenvedett e nép a barbár tatár törzsektől, melyek a despotismus, a szolgaság szellemét hagyták hátra; a tatárok örökségét a cárok és a bojárok vették át: kancsuka és szibériai száműzetés tartotta szolgaságban ezt a nagy néptömeget; ezt a szolgaságot a bolsevisták zsarnoksága váltotta fel napjainkban, mely az orosz léleknek másik lényeges elemét — az előbbinek éppen ellenkezőjét — hozta felszínre: a csendes, alázatos, melankólikus orosz egyszerre vad és féktelen tud lenni s kitörő szenvedélye minden gátat leszakít. Ez a két jellegzetes vonás együtt lakozik az orosz lélekben és az orosz szfinx nemcsak az idegenek, hanem az oroszok számára is rejtvény. Ebben a lélekben találkozik Európa és Ázsia és találóan mondotta Bonaparte Napoleon: «Kapard meg az oroszot és a tatár bújki belőle!» Ez a végletekből összetett lélek a vallási téren is megnyilatkozik és méltán mondotta az orosz Slotykov Sándor gróf: «Ugyanaz az Oroszország, melyet egykor szentnek neveztek, ma mint az ördögtől megszállott istenkáromlástól visszhangzik».

Az orosz egyháznak többszázra menő szakadár és eretnek csoportja között nem egyszerű az eligazodás.* Általában három nagy csoportban foglalhatjuk össze e szakadárokat és eretnekeket: I. a *raszkol* neve alatt a

* E részben dr. Algermissen K. «Konfessionskunde» c. munkájára támaszkodom (Hannover, 1930. S. 373—411).

Nicon pátriarka liturgiai reformja miatt történt szakadást értjük ; 2. a *lelki keresztyények* az őskeresztyény szekták követőjéhez hasonló eretnekek ; 3. a *racionalista szekták* csoportja a nyugati protestánsok hatása alatt jött létre.

1. Raszkol.

A raszkol eredetét már ismerjük : a raszkolnyik megmaradtak a kijavítatlan liturgikus szöveg mellett, amely a hivatalos, kijavított szövegtől lényegtelen eltéréseket mutat. A raszkolnyik például a misében glória után nem háromszor, hanem kétszer éneklük az alleluját, nem az első három ujjal, hanem csak a mutató- és középujjal vetnek keresztet, Jézus nevét pedig Issusnak írják. Nicon pátriarka látszólagos vallási újítása miatt elszakadtak és «sztarovjercák»-nak, ó-hitűeknek nevezik magukat. De ahelyett, hogy kíméletesen visszavezették volna őket az egyházba, kegyetlenül üldözték, különösen Nagy Péter cár alatt és ezért úgy tűntek fel a nép előtt, mint az igaz hit vértanúi, ez azután számukat erősen megnövelte ; 1874-ben hivatalosan is türelmi rendeletet adtak ki velük szemben.

A raszkolnyik csakhamar két táborra szakadtak : az 1667-es szakadás idején Kolomna Pál püspök is velük tartott, de börtönben halt meg anélkül, hogy a hierarchiát a raszkolban megalapította volna ; a papok is csakhamar kihaltak és a paphiány kérdése lépett előtérbe. Ekkor egyrészük elismerte az ortodox egyházból hozzájuk átlépő papokat, mások az ortodox egyháznak Nicon újításai után történt papszenteléseit érvénytelennek nyilvánították és jobbnak tartották az istentiszteletet a népvénekkal végezteni, mint a szerintük érvénytelenül szentelt papokkal. Így támadt a *popovzák* csoportja, papi csoport, nevezhetnők presbiteriánusoknak és a *bezpopovzák*, a papnélküliek csoportja. Mivel az előb-

biek is idővel paphiányba jutottak, 1846-ban a konstantinápolyi pátriarkátustól letett boszniai püspök papokat szentelt számukra, a hirearchiát megalapította, melyet az orosz kormány is elismert. Idővel mindkét ág több csoportra oszlott és szakadárságból eretnekségbe jutottak.

A *popovzák*, *presbiteriánusok* csoportjai: a) *habakukiánusok*, Habakuk alapítójukról, különböző tévelyeket tanítanak a Szentháromságról, az ember lelkének mibenlétéről, az önkéntes tűzhalálról, mint tűzkeresztségről. Egyik águk, a *theodoriánusok* tagadták a személy és a természet között fennálló különbséget, míg Desitheus követői ezt a különbséget elvileg fenntartották, de szerintük Istenben csak egy személy van, ezért az életben csak egyszer kell meggyónni.

b) *Vjetka* szigetén a raszkolnyik új ága keletkezett; tagjait másodszor is megkeresztelték és különös kenetet szolgáltatottak ki; innen származott Sándor szerep *kadilnik* szektája, mely a kenetet elvetette és az istentiszteletnél a tömjénezővel keresztalakot írtak le: ezért tömjénezők szektájának nevezik; másik ága István pápa szektája, a *stephanovcsák*, akik a húsvéti kalácsot, meg a Vízkeresztkor szentelt vizet az eucharistiával egyenértékűnek nyilvánították.

c) A kormány 1764-ben feloszlatta a *Vjetka* szigetén alakult szektát, mire az eretnekek Sztarobud városba vonultak, *sztarodubovzák* lettek, de később egyrészük kivált, mert állításuk szerint a kis-oroszok szomszédsága miatt nem üdvözülhetnek; ezek Csernobol városba vonultak, ahol a *csernobolok* szektája a cárt antikrisztusnak tekintette és a világ közeli végét hirdette. Másik szektájukat Szuszlov Theodor kereskedőnek köszönhetik, aki a kis-oroszoktól végzett szenteléseket érvénytelennek nyilvánította.

d) A XVIII. század derekán nagy paphiányba jutottak a *popovzák*, erre egyrészük Platon ortodox metropo-

lita tanácsára visszatért az orosz hivatalos egyházba azzal a feltétellel, ha a Nikon előtt használt liturgikus könyveket megtarthatják: ezek *jadinovjerzák*, vagyis «ugyanazon hitűek».

A *bezpopovzák*, a papnélküliek még gyorsabban jutottak a legkülönbözőbb tévelyekbe, mint a *popovzák*. A szentségek lassan eltűntek, ma már csak a keresztség van meg náluk; kezdetben a gyónást a hitközség véne előtt végezték, a szakadásakor meglevő ostyákat lisztbe őrölték és más lisztbe keverték, de mikor ez is elfogyott, ezt a szentséget is megszüntették. Különböző csoportjaik: a) a *danieliták*, Vikulics Dániel alapítása 1694-ben, akik kerültek az államvallás követőit, még a keresztségüket is érvénytelennek nyilvánították és a hozzájuk áttérőket újból megkeresztelték, de a cárért különösen imádkoztak. Ennek a szektának ismét több csoportja támadt: Vassuljov *Theodosius* követői az imádságot a cárért elvetették, a házasság együttlétét bűnösnek tartották; befolyásuk megnőtt, amikor Kovylin kereskedő buzgó hívük 1771-ben hatalmas intézményt létesített pestis betegek számára. A házassági kérdés idővel megbontotta soraikat: a házasság elvetése kicsapongásokra adott alkalmat, törvénytelen gyermekek születtek, akiket az egyik szekta, a *stephanovzák*, gyermekgyilkosok szektája, engesztelési áldozatul a pusztába tett ki; erre az egyik csoport a házasságot visszaállította, a *novojenák*, «újraházasultak» szektája.

A *danieliták* másik ága *Philipp* barát szektája, amely az öngyilkosságot, mint a legtokéletesebb engesztelést ajánlotta: szülők, gyermekek, egész családok, sőt közösségek az önkéntes tűzhalálban keresték boldogságukat; önkínzóknak, önelégetőknek, *morilcsiknak* is nevezik őket. Végre a kormánynak kellett beavatkoznia, de az üldözés elől litván, lengyel, bukovinai területre menekültek; itt az utóbbi helyen *lippovánok* néven ismerik őket.

Az orosz területen maradtak oly ellenszenvvel viseltettek a kormánnyal szemben, hogy követőiknek megtiltották a pénz, útlevél stb. használatát, mert az antikrisztus pecsétjével vannak ellátva: ezek az «*örtestvérség*» nevet viselik.

A XVIII. század vége felé alakult a *sztrannikis* zarándokok szektája, akik Máté evangéliumának 10, 37. versére hivatkozva elhagyták hazájukat, szülőházukat és cél nélkül vándoroltak a végtelen orosz steppéken, mocsaras vidékeken az antikrisztus pecsétjével ellátott útlevél nélkül. A hozzájuk átlépőket keresztséghez hasonló szertartások közepett felvették közösségükbe és megeskették őket, hogy semmiféle vallási vagy polgári főnek nem vetik alá magukat; ebből a kalandos életből természetesen a legkülönbözőbb bűnök burjánzottak ki. Az egyik csoport követői életük utolsó szakáig helybenlakók voltak azzal a fogadalommal, hogy haláluk előtt vallási vándorlásban résztvesznek: ezek a «*szállásolók*» csoportja.

b) A bezpopovzák további megoszlását a hierarchia megsemmisítése és ezzel összefüggően az istentisztelet és szentségek kiszolgáltatásának kérdése okozta. A *nietovzák*, nemetmondók semmiféle szent dolgot a földön nem ismernek; a *nemoliák*, nemimádkozók még az előbbieknél is radikálisabbak, a dogmákkal együtt még a magánimádságot is elvetették. Furcsa szektájuk a *kapitonák* szektája, mely mazsolaszőlőt osztogat követőinek, mint eucharistiát; a *potemcsinek* «sötétemberek» pedig azt tanítják, hogy a keresztséget csak éjjel, sötétben szabad feladni; a *molcsalnik*, a hallgatók pedig «bolondokká» lettek in Christo és a világtól visszavonulva élnek, a védekezés szava nélkül fogadják a törvényszék ítéletét vagy a száműzetést.

Ez a jelenség csak az ellenmondásokkal tele orosz lélekkel magyarázható meg: a raszkolnyik az ortodox liturgia iránt való tiszteletből és ragaszkodásból léptek

ki a hivatalos orosz egyházból és mit látunk különböző elfajulásaikban? Minden egyházi hitet, vallási szertartást, istentiszteletet, szentségeket elvetnek a hittételekkel együtt.

2. *Lelki keresztyények.*

Nicon pátriarka mozgalmas százada még más szektákat is termelt, de ezek a szekták nem a rítus kérdés miatt váltak ki az ortodox egyházból, hanem az egyházi tekintély helyébe a *Szentlélek szabad működését* állították, melyet örültségig fokozott vallási elragadtatásaikban reméltek elérni. Az orosz lélek legjellegzetesebb vonása, a megváltás után való vágy vonul végig e szekta áramlatán. Paleologue Mihály, szentpétervári francia követ nagyszerű jellemzése leginkább e szekta követőire illik: «A muzsik maga is irgalom után eped, melyet másoknak oly gazdagon juttat; arca vallásosságtól és belső áhítattól sugárzik, mikor hosszú kereszttetések közepett az ortodox liturgia végső szavait mormolja: Gospodi pomiluj, Uram, könyörülj rajtam! Az orosz folytonosan a bűnnek és a bánatnak gondolatai látogatják és kínozzák, ezért a szent hasonlat vámosával szüntelen ismétli: «Isten, légy irgalmas nekem, szegény bűnösnek». Krisztusban főképpen azt látja, aki mondotta: «Az emberfia üdvözíteni jött, ami elveszett!» A muzsik sohasem fárad el Szent Lukács evangéliumának, a megbocsátás evangéliumának hallgatásában; a tékozló fiúnak, az elveszett báránynak, a meggyógyult belpoklosnak, az irgalmas szamaritanusnak hasonlatait és példáit, a jobb latornak tett ígéretet az Isten-országáról ismételten elbeszéli magának.» (Am Zarenhof, I. 245.)

A lelki keresztyények két nagyobb csoportját különböztetjük meg: a chlystovcsina és a szkopcok szektája.

1. A *chlystovcsina* = ostorozók (chlyst = ostor) vagy Krisztuskövetők (Christovcsina) misztikus szektájának

előfutárjai voltak a manicheisták a IV. század közepén Szíriában, a bogumilek a középkorban, míg a XVII. századtól az orosz ostromozók érzik magukban a Szentlélek személyes jelenlétét. A szekta hagyománya szerint hitközségüket maga a «seregek Ura, Istene» alapította, aki 1645-ben másodszor is emberi testet öltött magára *Philippovics Danila* orosz parasztban. De hitközségük már Krisztus óta létezik, a századok folyamán Krisztus igazsága eltűnt s csak egyes kiválasztott lelkekben élt tovább. Mivel az igazi keresztény hit a földön eltűnt, Isten leszállt az égből és Danila maga élő istenné lett, kotromai háza az «Isten háza», követői pedig az «Isten emberei». Danila tanításának főgondolata: az egyházban és a szentkönyvekben letéteményezett hitigazságok értéktelenek, csupán a Szentlélek közvetlen megvilágításának van értéke. Ezért a szekta követői a kezükbe jutott könyveket a Volgába süllyesztették, Danila pedig 12 új parancsot adott követőinek.

Danila főmunkatársa *Timophejevics Szuszlov Iván* volt, akinek Danila istenségét közvetítette és fiának, Krisztusnak kinevezte. Szuszlov 12 apostolt gyűjtött maga köré, anyját, Nestorova Irinát pedig «istenanyja» címmel tisztelte meg. Az orosz rendőrség őt és 40 követőjét megkancsukáztatta március 9-én, mely a szekta szent napja: 40 vértanu ünnepe. Szuszlov-Krisztus még 30 évig működött titokban Moszkva környékén, míg Danila Kotromóban gyűjtött híveket; haláluk után Danila fia, Danilovics Lupkin testőrkatona lett az új Krisztus, felesége, Ivanovna Akulina pedig «istenanyja». Így öröklődött a Krisztus-méltóság, mígnem 1762-ben a feleségétől letett III. Péter cár, paraszti nevén Sivanov Konrád lett a Krisztus. Nemsokára minden hitközségnek meglett a maga «Krisztusa» és «istenanyja», sőt a szekta minden hívője «Krisztus», illetve «istenanyja» lesz, amikor az Isten lelke a maga teljességében leszáll reá.

A szekta alapvonása a megváltás, a bűntől való tisztulás vágya, ezt pedig a test keresztrefeszítésével, önmegtagadó étellel és a Szentlélek kegyelmének működésével érhetik el. Az Isten szellemének elérésére szolgál az imádsággal egybekötött rajongó tánc, amikor valóságos extázisba esnek, ütik-verik magukat, görcsöket kapnak, vallásos beszédek tartanak, melyeket jövődöléseknek tekintenek — ez náluk az igazi kereszttség, mert ily alkalommal saját izzadságukban keresztelkednek meg. A szekta követői a házasságot bűnnek tartják, a közéjük belépő házások elválnak; az örök boldogság csak a léleknek jut osztályrészül, de a testnek nem és ez az ellenszenvük a testtel szemben tagadtatja velük a test feláldozását is.

A XVIII. század első felében kegyetlen üldözés indult meg ellenük: de kancsuka, kínpad, akasztófa, száműzetés ellenére is a szekta követőinek száma erősen gyarapodott; az üldözések eredménye csupán az lett, hogy több csoportra szakadtak, melyek közül csak a fontosabbakat említem meg. A *szakunák*, az ugrálók legfontosabb ténye a tánc; a lelki házasság nemi kicsapongásokká fejlődött náluk; «megfeszített egyház»-nak nevezik magukat. A *maljovának*, baptista színezetű szekta; a Szentháromság először csak az alapítójukban, Maljovani Konrádban lett lényegileg emberré és Konrád az egyetlen Krisztus, aki a közeli világitéletkor az egész emberiséget megítéli; az alapító az örültek házában fejezte be életét. A XIX. század közepén Gavrisszov Visiljev paraszt a *parijásák* szektáját alapította, követői szigorú szerzetesi életet élnek, a testet kínozzák és minden szórakozást elkerülnek; az ikon előtt égetett olajat isznak szentáldozásul. A *kosimcsinák* szektájának pantheista jellege van: tagadja a Szentháromságot, Krisztus istenségét, mennyországot, pokolt és lélekvándorlást tanít. A *lupkovzák* szektája az alapító vasúti kalauzt,

a «megtestesült legszentebb Krisztus»-t imádja ; a szekta előljárói 4 evangélista, 12 apostol, 24 vén és minden hitközségben egy próféta. A századfordulón alakult kisebb szekta a *johanniták* szektája Kronstadt János ortodox papot imádja, mint megtestesült istenét. Napoleon fellépése nagy lelki megrázkódtatást okozott az orosz népben : innen származott a *napoleonidák* szektája, amely Napoleont, mint az utolsó Krisztust tiszteli. Az orosz *mormonok* lélekvándorlást tanítanak, különösen azok számára, akik bűnben hálnak meg.

Rokon szekta továbbá a *voszdychanzák*, a sóhajtozók szektája ; szerintük a világtörténelem feloszlik az Atya-Isten országára : az Ószövetség ; a Fiú-Isten országára : az Újszövetség és a Szentlélek országára : a jelen idő és a jövőendő. Ma az igaz vallás a Szentlélek tisztelete, ezt pedig semmiféle külső istentisztelet nem szolgálhatja, hanem csak a bűnbánó szív vallásos sóhajtozása és vágyakozása ; e szektát Achlebinin Iván cipészmeister alapította 1875 körül Kaluga kormányzóságban.

2. A lelki keresztyények másik nagy csoportja a *szkopzok* szektája ; a szkopza szó eunuchust, vagyis férfiaságától megfosztott személyt jelent : ez a szekta követőinek legjellegzetesebb vonása. Krisztus szavait (Máté 19.11.) nem lelki, hanem fizikai értelemben magyarázzák és a nemi megtartóztatást a legvégső pontig viszik, fizikai operációval akarnak a test kísértéseitől megszabadulni és alkalmatlanná teszik magukat a házaseletre. Ez szerintük a «kiválasztottság pecsétje», ezért «fehér galambok»-nak, «fehér bárányok»-nak, «Krisztus testvérei»-nek nevezik magukat. A szekta alapítója Ivanov András paraszt, aki Selivanov néven ismeretes. Mivel Selivanov megváltónak nevezte magát, amely ó-szlávul oszkoppitely, szkopzok-nak nevezik, mint a megváltó követőit.

A szekta ellenszenvre talált az előbb nevezett szektáknál, de mikor Ivanovna Akulina «istenanya» felismerte

Selivanovban «Krisztust», aki Silov Alexander parasztot első tanítványává tette és ők hárman megalkották a földi szentháromságot, akkor a szekta nagy fejlődésnek indult. A kormány heves harcot indított ellenük, az alapítót Szibériába száműzte, tanítványát erődbe záratta, ahol ez meg is halt. Az alapító húsz év múlva Szibériából visszatért, de csakhamar a bolondok házába került; innen kiszabadulva húsz évig élt szabadlábbon Szentpétervárott I. Sándor cár oltalma alatt, aki a szektának kedvezett; végül mégis csak börtönben halt meg, ahol életének utolsó 12 évét töltötte. Halála után a szektának nem volt egységes feje, de tagjainak buzgótsága folytán az egész országra kiterjedt. Gazdag és gyermektelen tagok bőkezű alapításokat tettek az ortodox egyháznak, hogy így eltérítsék magukról a gyanút, mintha a szekta tagjai volnának. Ezért számukat sem lehet pontosan megállapítani, bizonyos jelekből és szavakból ismerik fel egymást.

A szkopzok tanításának főbb pontjai: a názáreti Jézuson kívül csak Selivanov az igazi Krisztus és a legfőbb kinyilatkoztatás. Hitük központja a kasztráció, amely náluk a «tűzkereszttség», mely minden bűntől megtisztít, a kiválasztottak közé soroz, akikről János evangélista a Titkos Jelenések könyvében beszél. (Apok. 14. 1—5.) Szerintük az őszülők bűnbeesése az első házastársi érintkezés volt és ebből származott az eredeti bűn, az emberben lakó bűnös hajlam. Istent csak oly módon lehet kiengesztelni, amint ezt ők teszik, melynek az Ószövetségben a körülmételés volt az előképe. Ezért Krisztus a test megcsonkítását törvénné emelte, de az idők folyamán ez a törvény elhomályosodott, Isten tehát másodszor is kinyilatkozott Selivanovban. A szkopzoknak két ága van:

A lelki szkopzok alapítója Nikonov André katona 1830 körül: a bűnös hajlamok legyőzését tanította, mint lelki szkopcizmust, Dualisztikus világnézetük buddhista vonásokat árul el: a jó és a rossz örök harcát tanítják;

a rossz főképpen az államban és az egyházban győzedelmeskedik.

Az új szkopzok mozgalmát Kuprianov Jephrim indította meg 1870-ben ; főmunkatársa Fedosejev szabó volt, akit örülségi rohamai miatt a nép szentnek tisztelt. Tanításuk : az emberek lelke a bukott angyalok szelleme, akik lélekvándorlás útján a szkopzokban befejezéshez jutnak. Először Krisztusban jutott céljához ilyen lélek, Ádám lelke, az első angyal-megtestesülés lelke ; a célélérés alapfeltétele a fizikai operáció.

3. *Protestáns-racionalista szekták.*

A lelki keresztényeknél az érzelem háttérbe szorította az értelmet, a racionalista szektáknál az értelem jelentősége a vallásos érzelem fölött áll. E szekták közül legrégibb a) a *duchoborcák* csoportja ; eredetét homály fedi, követőit I. Miklós cár Transkaukáziába száműzte, de Tolstoj Leó gróf az amerikai Qäkerek segítségével tízezret Kanadába, 1200-at Cyprus szigetére vándoroltatott ki. Tanításuk hamisítatlan racionalizmus : a vallás kérdéseiben legfőbb zsinórmérték az értelem, tehát a természetfölötti kinyilatkoztatást, a hittitkokat visszautasítják, a Szentírást elvetik és lélekvándorlást tanítanak.

b) A *molokánok* az ortodox egyház rendelete ellenére böjti időben is tejjel táplálkoznak (moloko = tej) ; «valóban lelki keresztények»-nek nevezik magukat ; alapítójuk Uklein Semjon szabó. Az 1905-ben tartott molokán kongresszuson megszövegezték hivatalos hitvallásukat, amely szerint elismerik a személyes Isten létezését, de a hittételeket racionalista értelemben magyarázzák. Egyik csoportjuk a zsidó befolyás alatt támadt *szubbotnikák*, szombatosok csoportja, mely már kereszténynek sem nevezhető : Krisztust egyszerű embernek nyilvánítja, az

Újszövetség dogmatikai tartalmát elveti és a keresztség helyébe a körülmétélést írja elő.

A *lelki molokánok* naponként bűnbánatot követelnek, míg a többiek egyszer az életben; a *bessudnikák*, ítélet-nélküliek elvetik a világítéletet, a feltámadást és csak a személyes ítéletet tartják; a *szaloputák* a lélekvandorlást tanítják, míg a *presnikák*, az édesek Krisztus szavaira hivatkozva: Óvakodjatok a farizeusok és a szadduceusok kovászatól...» (Máté 16. 6.) megtiltják az erjedő és savanyú ételek élvezését. Kommunista befolyás alatt támadt az *obcsiják*, közösök szektája Krisztus szavaira hivatkozva: «Ha tökéletes akarsz lenni, menj el, add el, amid van, oszd ki a szegények között és kincsed lesz az égben» (Máté 19. 21), a kommunizmust vallási kötelességnek írják elő. Az *új molokánok* megtartották a racionalizmust, de az ortodox egyház legtöbb szentségét bevezették.

c) A protestáns szekták közül legjelentékenyebb a *stundobaptismus*; 1906-ban kiadott hitvallomásuk szerint a Biblia az egyetlen hitforrás, egyedül a hit üdvözít, a szentségek közül a keresztség és az Úrvacsora üdvös, Krisztus élete és halála csak a legfőbb erényeket jelentik; etikai rigorizmusa, az alkohol és a dohány élvezetének megtiltása miatt nagy népszerűsége jutott az orosz parasztságnál.

d) Paskov Alexandrovics Vazul, volt gárdaezredes, gazdag földbirtokos az előkelő orosz társaság tagjait vallásos konferenciákra gyűjtötte össze, palotájának tánctermét imateremmé alakította és methodista szellemben prédikációkat tartott. Állami engedéllyel «vallás-erkölcsi olvasmányok előmozdítását szolgáló társaság»-ot alapított, ezek a *paskoviánusok*; de mikor kiderült, hogy protestáns nézetei vannak, a rendőrség az előadásokat beszüntette és a «legszentebb szinódus» rendeletére a gárdaezredest Szentpétervárról kiutasították.

e) Paskov tanítványa, Szjutajev Vazul a mester pro-

testáns eszmevilágát összekötötte Tolstoj etikai követelményeivel: a tekintélynek, felsőbbségnek, törvényeknek, eskünek, hadi szolgálatnak elvetésével; ez a *szjuta-jevcák* szektája.

*

Természetesen az eddig felsorolt szekták és eretnységek nagy része ma már a történelemé, de ez a felsorolás meggyőzött bennünket arról, hogy egyrésről mennyi buzgóság, áldozatkészség és megváltás után való vágy rejlik ezekben a tévutakon haladó szektáriusokban, másrésről pedig élénk bizonyosság arra, hogy ezek a szekták az elalélt orosz egyház bűne, az ortodoxiában való megcsontosodásnak, az igazi egyháziasság megmerevedésének az eredménye.

A felsorolt szekták közül ma a liturgikus raszkolon és ágain kívül a német eredetű stundizmus, az angol eredetű Paskol-féle szekta, továbbá a baptisták, az adventisták és a tolsztojánusok vannak elterjedve Oroszországban. Nagy feladatok előtt áll az orosz egyház, de a katolikus Egyház is, hogy e roppant lelki energiák elfecsérlődését megakadályozzák és ennek a vallásilag rendkívül kedvezően beállított népnek megmutassa az utat Krisztus igaz Egyházába.

Az ipeki szerb pátriarkátus.

A szerb-horvát-szlovén egyesült királyság majd 14 millió lakosából közel 6 millió az ortodox egyház híve, mely a régi szerb királyság és a világháború után kapott vidékek ortodox népeiből tevődik össze.

A VI. században a Kárpátok és a Dnyeszter között elterülő vidékről szláv népség nyomult a Balkán félszigetre és elfoglalta a mai Szerbia déli részét. Ismételt térítési kísérletek után a IX. században fogadták el a keresz-

tény hitet a bizánci szertartással együtt és így Konstantinápoly fennhatósága alá kerültek, bár egyik-másik fejedelemük szívélyes viszonyt tartott Rómával. A XIV. század első felében Dukán fejedelem Szerbiát hatalma tetőpontjára emelte: cári címre törekedett és pátriarkára volt szükség, aki a koronát fejére tegye. Sikerült is neki 1346-ban a szerb pátriarkátust Ipek székhellyel megalapítani és az első pátriarkát, Joannicet a bulgár pátriarkával felszenteltetni. A konstantinápolyi pátriarka kezdetben tiltakozott és féltékenykedett, de végre is kényszerült elismerni az új pátriarkátust.

A pátriarkátus élete nem volt hosszú: a törökök Szerbiát tartományuknak nyilvánították, az ipeki pátriarkátust 1459-ben megszüntették, a szerb egyházat pedig a görög-bulgár ochridai érsekséghez csatolták. A szerb nép hű maradt keresztény hitéhez, csupán a nemesség és Bosznia egy része tért moszlim hitre. Egy ilyen renegát, Szokolovics Mehmed nagyvezér visszaállította az ipeki pátriarkátust keresztény és szerzetes testvérének, Macariusnak számára. Kétszáz év múlva azonban a hatalmassá lett Phanar ismét megszüntette az ipeki pátriarkátust (1766). Az elmúlt két század alatt a szerb nép rengeteget szenvedett a törököktől, amiért is 1690-ben III. Arzén ipeki pátriarka vezetésével 36.000 család magyar területre menekült, ahol az őket követő kivándorlókkal együtt megalapították a kőrösi (Carlovitz) szerb pátriarkátust.

Az ipeki szerb pátriarkátus eltűnése után már-már úgy látszott, hogy a szerbeket nem lehet vallásilag összetömöríteni. De a Karagyorgyevicsek és az Obrenovicsok függetlenségi harca 1804—1829-ig, a két balkáni háború (1912—13) és a világháború megteremtette a szerbek, illetve a délszlávok politikai egységét, bár az, amint látjuk, elég laza. Az ántánt-hatalmak győzelme, az Osztrák-magyar monarchia összeomlása megvalósította a délszlávok álmát: egy fő alatt egyesült Szerbia, Montenegró,

Horvát-Szlavonország, Dalmácia, Bosznia-Hercegovina és a Bánát, mely utóbbiak az Osztrák-magyar birodalom elszakított tartományai. A politikai egység megteremtését követte az ortodoxok vallási egységének megalkotása is. Másfél évi tanácskozás után és kölcsönös engedmények árán 1920-ban megteremtették az új állam területén lévő ortodox egyházak egységét: a konstantinápolyi pátriarkát jogainak feladásáért másfélmillió frankkal kielégítették, a karlovitzi betöltetlen pátriarkátust megszüntették, a másfél századdal ezelőtt megszüntetett ipeki pátriarkátust visszaállították és közzétették az önálló egyházak egyesülését a «szerb nemzeti egyház» kebelében, melynek feje az ipeki szerb pátriarka.

Az *egyházi szervezetet* a következőkben állapították meg: az egyesült királyságnak 28 ortodox egyházmegyéje van, 5 érsekség és 23 püspökség. A metropolisok *Belgrád*, a pátriarkátussal egyesítve, *Úszkőb*, *Szarajévo*, *Banjaluca* és *Cettinje*. A 23 püspökség közül *Szerbiában* 9, *Montenegróban* 2, *Horvátországban* és a *Bánátban* 7, *Újvidék*, *Szerém-Körös*, *Nagykikinda*, *Dárda*, *Pakrács*, *Vrsátsz*, *Carlovitz*, *Boszniában* 3, *Dalmáciában* 2. A világháború előtt fennálló szerb püspökségeket Buda, Temesvár és Zára székhelyekkel az említettekhez csatolták.

Az új egyház három legfőbb tekintélye: a pátriarka, a püspökök gyülekezete és a szinódus. A *pátriarka* címe: «Őszentsége Ipek érseke, Belgrád és Carlovitz metropolitája, szerb pátriarka»; megválasztása a következőképpen történik: a püspökök gyülekezete 3 jelöltet állít, akik közül a világi és egyházi férfiakból álló «választási kongresszus» megválasztja a pátriarkát, akit a király megerősít. A pátriarka szenteli a püspököket, koronázza az államfőt, elnöke a püspökök gyülekezetének és a szinodusnak.

A *püspökök gyülekezete* a legfőbb törvényhozó testület

a hit-, a kultusz- és az egyházi fegyelem terén, az egyház belső és külső kormányzásában ; határozatai a belső fórumon rögtön végrehajthatók, külső fórumon a minisztertanács jóváhagyására van szükség. E gyülekezetnek világi tagjai is lehetnek, összehívása a pátriarka joga ; e testület választja a püspököket, a püspöki helynököket, a legfőbb egyházi törvényszék és a szinódus tagjait és ellenőrzi ez utóbbiak munkáját.

A *szinódus* a legfőbb végrehajtó hatalom ; tagjai négy egyházfő, akik az év legnagyobb részén együtt vannak, hatáskörébe tartozik az egyház belső élete és mindaz, ami ezzel összeköttetésben van. Orosz mintára állami tisztviselő is van jelen e két testület ülésén, tanácsadó szava van, sőt politikai szempontból ellenőrzi e testületek munkáját.

A szerb *világi papság* legkevésbé sem áll hivatása magaslatán ; a világháború után forradalmi szellem vonult be közéjük és különös kívánságokkal álltak elő : özvegyesség esetén újranősülést, a ritus ó-szláv nyelve helyett a szerb nyelv használatát stb. kívánták és mikor ezeket nem érték el, nyílt harcot indítottak a püspökök ellen, hatalmas szindikátusokba tömörültek, melyektől még az egyházi hatóságok is félnek.

Ez a szomorú állapot a papi képzettség hiányából származik : a háború előtt a papság nagy része alig kapott valamelyes teológiai kiképzést, jelenleg a helyzet javult, Belgrádban van a Sabbas-szeminárium az egyetlen teológiai fakultásával és az ország különböző vidékein, a metropoliták székhelyein vannak egyházi főiskolák. De ezek az intézmények messze nem bírják ellátni a szükségletet ; az egyesült királyság 2860 plébániáján 2470 pap működik 6 millió hívő lelki üdvösségén.

A *szerzetes papság* a régi szerb királyság területén már kihálófélben volt ; mindössze 54 kolostoruk volt, de csak 65 szerzetes lakott bennük. A különböző háborúk után

javult a helyzet, míg ma az egyesült királyság területén 165 férfikolostorban körülbelül 350 szerzetes él, két nő kolostorban pedig 35 szerzetesnő.

A vallásos élet emelésére szolgál néhány egyházi folyóirat : a pátriarkátus helyi lapja, a «Glasnik», a papi egyesületek lapja a «Vesnik» és a nép számára a «Keresztény élet» c. lap ; a belgrádi Szent Sabbas Társulat pedig vallásos könyvek kiadásáról gondoskodik.

A jugoszláv kormány most azon dolgozik, hogy erőszakkal az ortodox vallást állam-vallássá tegye és az ország ötmillió katolikus hívőjének sorait megbontsa. Ortodoxpüspökségeket állított fel a katolikus Zágrábban, Karintiában a katolikus szlovének között. Ezzel egyidejűleg pedig üldözi a katolikusokat.

A bukaresti román pátriarkátus.

A román nép a latin család ága, mely az idők folyamán más népekkel : a szlávokkal, bulgárokkal keveredett ; a nyelv is az utóbbiaknak és Traján császár Dáciába telepített gyarmatosainak népies latin nyelvéből alakult ki. A kereszténységet már a III. században nyugati hitterítők elterjesztették náluk a latin szertartással együtt, de a IX. század végén, a bulgár uralom alatt átvették a bizánci szertartást és a bulgárokkal együtt ők is szakadár-ságba mentek át. A bulgár uralom megszűnése (1389) nem változtatott vallási helyzetükön, továbbra is csak az ochridai bulgár pátriarkától függtek. Amikor a török foglalás után az «egyetemes pátriarkátus» befolyására az ochridai bulgár egyházat hellenizálták, a jövedelmezőbb püspökségeket és más állásokat görög prelátusokkal töltötték be, a román ortodox egyház sorsa ugyanaz lett. Ekkor a szláv nyelv helyett a görögöt vezették be a liturgiába és ezzel még inkább a Phanar gyámködése alá kerültek.

Ez a helyzet a XIX. század közepéig változatlanul fennállt: a párisi béke elismerte Moldva és Oláhország függetlenségét Kuza fejedelemsége alatt (1856). A fejedelem vallási függetlenségre irányuló törekvései a görög főpapok ellenállásán egyelőre hajótörést szenvedtek, sőt a kárpótlásul felajánlott 27 millió frankot is visszautasították ezek a kapzsi prelátusok. Erre Kuza a nemzettel együtt 1865-ben kimondotta a román egyház függetlenségét a konstantinápolyi pátriarkátustól, mely csak 20 év múlva ismerte el ezt a függetlenséget. Kuza fejedelem parancsára a görög helyett a román nyelvet vezették be a szertartásba.

Ettől az időtől kezdve Romániának a csillaga felmenőben volt: a berlini kongresszuson (1878) megkapta Dobrudzsát leginkább bulgár keresztényekkel, a balkánháborúk után pedig Bulgária egy részét 300.000 lakossal, a világháború után Erdélyt, Máramarost, Bukovinát, Besszarábiát és ezzel háromszorta akkora lett, mint a világháború előtt. Összlakossága 17 millióra emelkedett, melyből 14 millió román anyanyelvű, vagyis egyesíti az összes románokat. Vallási szempontból Nagy-Románia három független ortodox egyházat látott kebelében: a bukaresti egyházat a régi királyság területén, az erdélyi nagyszebeni egyházat és a bukovinai csernovitzi egyházat.

Minket különösen érdekel az *erdélyi ortodox egyháznak története*. Erdély Dácia római tartomány területét foglalja el és a magyar királyság megalakulásának első századaiban Magyarországhoz tartozott, de 1526-ban független fejedelemség lett, mígnem 1688-ban ismét visszacsatolták Magyarországhoz. Ugyanekkor Erdély ortodoxait, mivel nem volt nemzeti püspökük, a budai és a szerb püspökségekhez csatolták. De 1783-ban II. József *Nagyszeben* székhellyel ortodox román püspökséget alapított Erdély számára.

Az 1848-as szabadságharcok után a románok lassan

nemzeti öntudatukra ébredtek és sikerült nekik 1864-ben I. Ferenc Józseftől kieszközölni a románok teljes vallási függetlenségét a karlovitzi szerb pátriarkától: a nagy-szebeni püspök metropolita lett és két püspökséget alapítottak Arad és Karánsebes székhelyekkel. Az ekkor összeült egyházi zsinatjuk pedig kidolgozta a «nemzeti egyház szabályait», melyeket a magyar király 1869-ben megerősített. Ez a szabályzat volt érvényben a világháborút követő békeszerződésekig. A békeszerződésekkel megteremtett Nagy-Romániában rögtön felmerült a gondolat, hogy az önálló egyházakat nemzeti egyházba egyesítsék, de ez a gondolat komoly nehézségekkel találkozott, mivel az egyes vidékek nem szívesen mondtak le vallási önállóságukról. Hat évi tárgyalás után 1925-ben sikerült az egyházi szervezetet megalkotni, mely legalább is kifelé egységesnek tűnik fel.

Az egyházi szervezet szerint a bukaresti metropolitát pátriarkává választották, akit III. Basilius konstantinápolyi pátriarka is elismert, mint a legifjabb ortodox pátriarkát. Nagy-Romániának összesen 18 egyházmegyéje van, melyek közül öt érsekség. A bukaresti érsek, a pátriarka címe: «Oláhország érseke és metropolitája, Románia pátriarkája»; négy suffraganeus püspöksége van: Buzeu, Arges, Constanza, Ramnic. Erdély metropolitája a gyulafehérvár—nagy-szebeni érsek négy püspökséggel: Arad, Karánsebes, az 1919-ben alapított Kolozsvár és Nagyvárad. Moldva metropolitája Jassy érseke három püspökséggel: Galatz, Husz, Roman; Bukovina metropolitája a csernovitzi érsek Hotin suffraganeus püspökséggel; Besszarábia metropolitája a kitsinevi érsek Catatea—Alba—Ismail suffraganeus püspökséggel.

A legfőbb egyházi hatalom a szinódus, a nemzeti egyházi kongresszus és a központi konzisztórium kezében van. A szinódus a «királyság legfőbb tekintélye az összes vallási kérdésekben, a legfőbb törvényszék, amelyhez az

összes egyházi ügyek megfellebbezhetők.» Tagjai az összes megyés és felszentelt püspökök, résztvehet tanácsadó szóval a kultuszminiszter, ha ortodox vallású, meghívhatók más szaktudósok bizonyos kérdések tárgyalásánál. Hatáskörébe tartoznak a hit, kultusz és más kánoni ügyek, a hívek és a papság valláserkölcsei életének fejlesztése, a püspökök megítélése, a teológiai iskolák programja stb.; évenként rendszerint egyszer, szükség esetén többször is ülésezik.

A *nemzeti egyházi kongresszus* minden egyházmegyének két egyházi és négy világi képviselőjéből és a szinódus tagjaiból áll. Háromévenként jön össze és az egyházkormányzat legfőbb ügyeit intézi; az ügyek hatóságabb lebonyolítására van 15 tagból álló végrehajtószerve: a központi egyházi tanács.

A *központi konzisztórium* egyházi törvényszék, melyhez az egyházmegyei konzisztóriumoktól lehet fellebbezni fegyelmi és bírósági ügyekben; az öt érsekség egy-egy doktor papjából áll.

A román egyház a *világi papság* számára új teológiai iskolákat állított fel, mert meglehetősen nagy paphiány van. Bukarestben ezt a célt szolgálja a Központi szeminárium és a Nifon szeminárium; továbbá Jassyban, Nagyszebenben, Nagyváradon stb. találunk szemináriumokat; teológiai fakultásokat találunk a bukaresti, kolozsvári, csernovitzi és a kitsinevi egyetemeken. Az utóbbi években a papképzés terén nagy haladást tettek, de erre szükség is volt, mert 1910-ben 3200 pap csak a szeminárium alsóbb osztályait látogatta; ma már a tanultabb papok száma emelkedett. Üdvös reform indult meg körükben, mely szociális térre viszi a papot és irodalmi készségük néhány egyházi folyóiratot teremtett meg.

A *szerzetes papság* itt is kihalófélben van: Nagy-Romániának jelenleg 44 ortodox férfi kolostorban 1500

szerzetese és 24 női kolostorban 1850 szerzetesnője van, de ez a szám rohamosan csökken. Vannak egyes vidékek, ahol a szerzetesi élet egészen eltűnt: például Erdélyben csak a horos-bodrogi kolostoruk van öt taggal. A kolostorok feje a megyéspüspök, akinek helyettesét különböző tanácsok támogatják vagy akadályozzák a kolostor igazgatásában. Nagy fellendülés tapasztalható a női kolostorokban, ahol tevékeny egyházi életet teremtenek iskolák, árvaházak és más jótékonyági intézmények vezetésével.

Románia 18 millió lakosából 14 millió ortodox hívó van; az ortodoxia nem államvallás, mondja a román törvény, hanem csak a «többség vezető egyháza.» A hívek nagy többsége tanulatlan földműves- vagy pásztornép, mely az iskolát szívesen kerüli, ahol már az ortodoxok is bevezettek némi katekizmus oktatást. Az új pátriarkátus ezen a téren még nem mutat fel eredményt, mert először tanult és buzgó papokat kell nevelnie, akik azután üdvös hatást gyakorolnak a népre.

A bulgár egyház.

A bulgárok a finn-ugor népcsaládból származnak, a VII. században telepedtek le mai hazájukban, az ott talált szlávokat leigázták, de nyelvüket átvették. Két század múlva Boris cárijuk felvette a kereszténységet, de egy ideig habozott Róma és Konstantinápoly között, Photiusnak azonban sikerült a pápai követek ámtításával a bulgárokat joghatósága alá megszerezni. Később szent Methodius tanítványait tárt karokkal fogadták, a Photiustól küldött görög papságot kiűzték és a görög helyett az ó-szláv nyelvet vezették be liturgiájukba. Róma 927-ben a cár császári címét elismerte, a bulgár egyház érsekének pátriarkai címet adományozott, aki végérvényesen *Ochridában* állította fel székhelyét.

A bizánci császárságnak sikerült Bulgáriát meghódítani és ez idő alatt az ochridai pátriarkátus egyszerű görög-bulgár érsekség lett (1020—1393). A keleti bulgárok a XII. században lerázták a bizánci igát és megalapították Boris királyságát, Tirnovóban pátriarkátust állítottak fel, de a török hódításkor mindez ismét eltűnt, amikor az ochridai érsek ismét felvette a pátriarkai címet. A pátriarkátust görög prelátusok foglalták el 1767-ig, amikor a Phanar megszüntette, mert árnyékot vetett az «egyetemes» pátriarkátusra. A görögök ismét hatalmukba hajtották a bulgár egyházat, az ó-szláv helyett a görög nyelvet vezették be a rítusba, a jövedelmezőbb állásokat csak görögök kaphatták meg; ennek eredménye lett, hogy a bulgárok a törökökkel együtt a görögöket is iszonyúan meggyűlölték. A XIX. század elején az öntudatra ébredt Bulgária megkezdte szabadságharcát vallási és politikai függetlenségeért. A század első felében kemény harcot indítottak a Phanar ellen és csak Oroszország ravaszkodásán mult, hogy egész Bulgária nem csatlakozott Rómához. Végre Abdul szultántól elnyerték a nemzeti bulgár egyház megalapítását az exarka fősege alatt; ebből az időből származik ma is érvényben lévő egyházi szervezete. A Phanar kiközösítette a bulgárokat és szakadároknak tekinti, de a többi ortodox egyházak nem követik az «egyetemes» pátriarkátus felfogását.

Az exarka a világháborúig Konstantinápolyban székel, de ekkor Szófiába költözött és a bulgárok remélték, hogy kibékülnek a Phanarral, ami azonban nem sikerült. Ismét Róma felé fordultak, különösen a Macedóniában élő ortodox bulgárok, akik görög és szerb uralom alá kerültek a balkán háború után, Oroszország azonban ekkor is féltékenyen őrködött az ortodox egyház épsége felett.

Az autonóm bulgár egyház 11 megyéből áll: Szófia érseki rangban az exarka székhelye és 10 metropolis van;

az exarka az első egyházi méltóság, de nem a bulgár egyház feje, nagy befolyást gyakorolhat, ha kiváló személyes tulajdonságokkal rendelkezik, mint az 1915-ben elhalálozott József exarka. A legfőbb egyházi tekintély a szinódus, elnöke az exarka, tagja négy metropolita, akiket kollégáik választanak négy évre. A metropolitákat a helyi papság és a nép két jelöltjéből a szinódus választja, akit azután a kormány megerősít; az egyházfőket egyházmegyei tanácsok támogatják az egyházmegyék kormányzásában, melyeknek általános kiadásait az állam fedezi.

A tizenegy megyének 2000 plébániáján 1800 pap működik; a szerzetes papsága igen kevés: 150 férfiszerzetes és 100 szerzetesnő. A királyság ötmillió lakosából négy-millió az ortodox egyház híve. A világi papság képzésére kis szeminárium van Philippopoliban, nagy szeminárium Szófiában és Bacskovóban. A szófiai teológiai főiskolának körülbelül 250 növendéke van, de nagyrészüket visszatér a laikus állapotba, a papság pedig tudatlanokból tevődik össze, akik alig ismerik a liturgiát. A bulgár ortodox egyház helyzete igen szomorú: a papság szindikátusokba csoportosult, a püspökökkel szembeszállt, a kormány demokratikus elvek ürügye alatt gyakran támaszkodott az elégedetlen alsó papságra, mely a nép-nél teljesen elvesztette befolyását. A nép anyagiassá, a műveltebb osztály liberálissá, atheistává lett, a kormány az egyház és az állam szétválasztására törekszik és bár Stambulinszki kormányának bukása után (1923) a helyzet valamivel javult, lényegében csak ugyanaz maradt.

Világháború után alakult autonóm egyházak.

Amint már a bevezetésben említettem, a világháború másik hatása az ortodox egyházra az volt, hogy új autonóm egyházak alakultak, főképpen az orosz birodalomból kivált országokban.

Lengyelország ortodox egyháza az új köztársaság megalkulása után önállósította magát, bár Tykhon moszkvai pátriarka nem akarta elismerni függetlenségét, a konstantinápolyi pátriarka azonban az oroszok heves tiltakozása ellenére is elismerte. Az ortodoxiának 5 egyházmegyéje van Varsó, Volhynia, Vilna, Grodno és Pinsk székhelyekkel. A varsói metropolita a szinódus elnöke ; az ortodox papságot két szemináriumban és 1923 óta a varsói egyetemen ortodox teológiai fakultásán oktatják s nevelik. A szerzetes papságot 10 férfi és 6 nő kolostor képviseli ; az egyház még a szervezkedés útján van ; az ország 31 millió lakosából körülbelül 3 millió az ortodox hívők száma, leginkább oroszok és ruténok.

Litvániának 75.000 ortodox híve van, kizárólag oroszok ; a hierarchia megszervezés alatt van. *Lettonia* 240.000 ortodox hívőt számol, kétharmad orosz, a többi lett ; fejük a rigai ortodox püspök. *Esztonia* ortodox egyházának 320.000 híve van, fele orosz, fele eszt ; az egyháznak Tallina székhellyel metropolitája és két püspöksége van. *Finnországnak* 50.000 ortodox vallású lakosa van, többnyire oroszok, a finnek leginkább protestánsok. Finnország egyháza a Phanartól nyerte függetlenségét és érsekét, akinek címe : «Viborg és Finnország érseke» ; 1924-ben másik püspökséget is alapítottak ; az egyháznak van szemináriuma, szinódusa, a szertartás nyelve orosz, vagy finn, a hitközség lakosságának többsége szerint.

A *cseh-szlovák* ortodox egyházat 1923-ban ismerte el a Phanar és Prágába érseket nevezett ki számukra, de ők a szerb pátriarkának vetették alá magukat. Híveik száma 250.000, melyből 50.000 cseh, a többi kis-orosz. Ennek az egyháznak tevékenysége arra irányul, hogy a Kárpátokban lakó bizánci rítusú katolikusokat, a ruténokat elhódítsák Munkács és Eperjes egyházmegyéik területén, mely az atheista cseh tisztviselők segítségével 20 községben már sikerült is nekik.

Az albán ortodoxoknál 1908-ban nyilvánult meg az első elszakadási kísérlet a Phanartól; 1912-ben nemzeti függetlenségüket ugyan kikiáltották, de teljes eredményhez csak a világháború juttatta őket, amikor Fan Noli nevű pap az amerikai albánok segítségével 1922-ben a bérati nemzeti kongresszuson kimondatta az albán egyház függetlenségét. Az «egyetemes» pátriarkátustól megszökött két püspök Fan Nolit püspökké szentelte, amire a Phanar kész lett volna az új egyházat elismerni, de a görög ujságok támadására nem merte megtenni. Az új egyháznak négy egyházmegyéje van, de ezek komoly megszervezésre várnak; a hívek száma 200.000, a liturgiában a görög nyelvet az albánnal cserélték fel.

Az északamerikai és japán ortodox egyházak.

Az ortodox egyház semmiféle missziós tevékenységet nem folytat, figyelme csak azokra az ortodox hívőkre terjed ki, akik az Újvilágba vagy más területekre költöztek. Így a XVIII. században az orosz *ortodoxia* bevonult az Egyesült Államokba és a következő század folyamán megszervezték az ortodox hierarchiát: az Ázsiát és Amerikát összekötő szigeteken, az Aléutákon érsekséget szerveztek, melynek két suffraganeusa van: Alaszkában és Brooklynban. Hozzájuk tartoznak a Kanadában és az Egyesült Államokban élő ortodox oroszok, de a többi nemzetiségek ortodox hívőit is ők kormányozták. Körülbelül 250.000 hívőjük van, de pontos adatokat nehéz szolgáltatni, mert a görög anyanyelvűeken kívül félmillió ortodox él Észak-Amerikában szétszórva; az ortodox papság főtörekvése, hogy a bizánci szertartású ruténokat meghódítsák, nagy részben sikerült is nekik, mert a katolikus ruténokat a legújabb időkig csak a Szentlélek pasztorálta.

Az Újvilágban körülbelül 170.000 görög él, akik kez-

detben az amerikai orosz érsek alá tartoztak, de újabban Metaxakis Meletios egyházi szervezetet adott nekik : fejük a newyorki ortodox görög érsek, akinek címe : «Észak- és Dél-Amerika érseke» ; azonkívül három püspökségük van Boston, Chicago és San Francisco székhelyekkel ; az egyházfők szinódusban egyesülnek. A görög egyház helyzete itt semmiképpen sem kielégítő, az anyagiasság és a protestáns ideákkal való kacérkodás nem csekély veszélyt jelent számára.

A *japán egyházat* 1858-ban alapították kivándorolt oroszok, ma 35.000 híve van, kizárólag japánok ; orosz érsekük és orosz püspökük van, de papjaik mind japánok. Tokióban szemináriumuk, többhelyütt iskoláik vannak ; a liturgiai könyveket japánra fordították, mely a szertartás nyelve.

*

Ezzel befejeztük a legnagyobb keleti egyháznak, az ortodox egyháznak ismertetését ; amint a mondottak során meggyőződhattunk, hogy ezeket az autonóm egyházakat csupán a közös rítus, a bizánci szertartás fűzi össze elég laza kötelékkel, mert a szertartásnak egységes nyelve sincs ; azt is világosan láttuk, hogy nincsen semmiféle központi tekintélyük, mely hatalommal döntene valamely vitás kérdésben, vagy összehozhatná közös tanácskozásra az autocephalos egyházakat ; ez az ortodox egyház további szétforgácsolódásának az oka.

II. Örmény-szertartású nemzeti egyház.

Az örmény nép két és félezer év óta lakja a Kaukázustól délre elterülő tartományokat és elszórva Törökországot, Szíriát és Palesztinát. A világháború után a törökök iszonyatos kegyetlenséggel kipusztították országukban az örmény kisebbséget és így ma örményeket tömege-

sen csak az «*Armenia*» szovjet köztársaságban találunk, mely Perzsia északi határán, a Kaukázustól délre a Fekete és Káspi tenger között terül el. De Törökország kivételével Kelet összes tartományaiban találunk örményeket, akik a török üldözés elől mindenfelé szétszóródtak.

Az örményeket görög és szír hittérítők vezették a kereszténységre; amikor az V. században saját frásukat megalkották, a görög és szír liturgikus könyveket örményre fordították, a görögök és szírek rítusát átvették, változtatásokat eszközöltek rajta, a keresztesek idejében pedig latin szokásokkal gazdagították és így kialakult az *örmény nemzeti rítus*, melyet csak az örmény nemzetiségűek követnek, szakadárok és katolikusok egyaránt.

Az örmény szertartás.

Az örmények szent Jakab és Aranyszájú szent János liturgiájából kialakították a maguk sajátos liturgiáját, melynek neve: «Boldog atyánknak, világosító szent Gergelynek, Sahag, Mesrob, Kud és Mantaguni szent pátriarkáktól és doktoroktól bővített liturgiája». A szentmise liturgikus szerkezete igen egyszerű, de az egyházi öltözetek gazdag színeivel, a kar kellemes dallamaival és bizonyos hangszerek gyakori alkalmazásával nagy pompát fejtenek ki.

A *szentmise szertartása* a következő: miután az áldozópap kíséretével együtt elvégezte a sekrestyében az előkészítő imádságokat, szerpapjával és oltárszolgáival a szentélybe vonul, kézmosást végez a «davabo» zsoltár elmondása közben, bűnvallomást tesz és a lépcsőimádságnak megfelelő imákat mondja el. Ezután az oltár mellett felállított asztalkához vonul, ott elkészíti az áldozathoz szükséges kenyeret és bort, onnan a kar énekétől kísérve az oltárhoz vonul, ahol megkezdődik a *hittanulók*

miséje. Ennek főbb pontjai: a kar bevezető éneke, a szerepaptól énekelt gyűjtőimádságok, a lectortól olvasott szentlecke, a szerepaptól énekelt evangélium, a hitvallás, mely azonban a Pseudo-Athanasius-féle szimbolum örömeny fordítása. A pap erre áldást ad, a szerepap elküldi a hittanulókat és folytatódik a hívek miséje.

A *hívek miséjét* a kar Szentháromság himnusszal vezeti be, mialatt a szerepap az áldozatot és az oltárt tömjénezi, az áldozópap pedig csendesen imádkozik, a kehellyel megáldja a népet és a szerepapnak a békecsókot közvetíti. Utána a pap a latin előénekhez hasonló felhívást intéz a néphez, mire a kar az angyalok himnuszát énekli. Az átváltozás szavait a pap hangosan mondja, a nép pedig Ámennel felel; a pap a keletieknek szokásos epiclésist, vagyis a Szentlélekhez intézett felhívást itt is elmondja és kéri az áldozati kenyérnek és bornak az Úr szent testévé és vérévé való átváltozását; szerintük ekkor történik az átváltozás. Miután a pap az élőkért és holtakért imádkozott, a kar elénekli a Miatyánkot, míg a pap azt csendesen imádkozza; a pap csak most mutatja fel a népnek a szentostyát e szavakkal: «Szenteknek szent dolgokat!» Majd a kehellyel a kezében a hívek felé fordul e szavakkal: «Részeseadjunk a mi Urunknak és Üdvözítőnknek, Jézus Krisztusnak legszentebb testében és vérében...», visszafordul az oltárhoz, négy részre töri az ostyát, három részt a kehelybe bocsát, a negyedik résszel megáldozik és a szent vért is magához veszi, mialatt a kar az Úr himnuszát énekli. A szerepap meghívja a hívőket a szentáldozáshoz, kik szintén két szín alatt, a borba mártott kenyér színe alatt áldoznak. Mialatt a pap rövidebb-hosszabb hálaimádságokat végez, a szerepap kiosztja a megáldott, de nem átváltoztatott kenyeret, amely szokás az összes keleti egyházakban megtalálható.

A szentmisén kívül a *szentségek kiszolgáltatásánál* is

megnyilatkozik saját rítusuk : a keresztséget csak pap szolgáltathatja ki háromszoros alámerítéssel ; ördögűzés és olaj használata nincsen, csupán szent krizmát használnak. A keresztséget közvetlen követi a bértálás és utána a gyermek szentáldozása, amikor a pap szent vérbe mártott ujjával kereszteket jelöl a gyermek nyelvére. A bűnbánat szentségének kiszolgáltatásánál a pap bűnlístát olvas fel és a gyónó az őt érintő pontoknál feleli : «vétkeztem» ; a feloldozást gyakran nyolc nap múlva kapja meg a gyónó. A gyermekeknél szokásban van az általános gyónás : a pap bűnlajstromának felolvasására együttesen felelik : «vétkeztem» és utána a pap általános feloldozást ad ; különös engedély nélkül csak házas papok gyóntathatnak. Az utolsó kenet szerepel ugyan a szentségeik között, de a szakadár örmények nem szolgáltatják ki, csupán hasonló vallási szertartást végeznek a papok holttestén. Az egyházi rend fokozatai náluk ugyanazok, mint a latin szertartású katolikusoknál ; ebben egyedülálló a keleti szakadárok között. Püspököt csak a «catholicos» szentelhet, amely a pátriarkai méltóságnak felel meg és az örményeknél különleges szentelést kap. A házasság szertartásánál a pap áldása a kötött egyezség hivatalos elismerése, de nem elengedhetlen feltétele.

Az örmények *temploma* szintén sajátos berendezésű és a különböző rítusokban jártas rögtön felismeri, hogy örmény templomba lép. A templom alakja rendszerint négyszögű ; a hajóban nincsenek padok, hanem gyékenyen ülnek a hívek ; a szentély előtt van a kissé emelkedettebb kórus az énekesek számára, a szentélyben pedig a templom egyetlen oltára. A szentélyben az oltárral szemben a rácsozatnál van a püspök trónusa, aki szemben ül az oltárral, háttal a híveknek ; az örmény templomokban nincsen ikonostas, képfal, mint a bizánci szertartású templomokban, de itt jellegzetes még a lépcsőze-

tesen emelkedő oltár. Az Isten háza igen egyszerű, az oltár mögött kis sötét apszisban őrzik az Oltáriszentséget.

A papság liturgikus öltözete annál gazdagabb és színebb; feltűnő az áldozópap fején a tiara, fémből készült korona, az oldalán levélölvvel, a csúcán kereszttel; a püspökök keresztet, gyűrűt és a latinok mitrájához hasonló süveget viselnek.

Dogmatikai különbség az örmény egyház tanításában főképpen a Megtestesülés titkára vonatkozik, mivel az örmények a chalcedoni zsinat határozatait elvetették, mely a monofizita eretnekséget elítélte; az örmények tehát Krisztusban csak egy természetet, az isteni természetet tanítják. A legtöbb tudósuk szerint ezt csak szóval mondják, mert valójában ők is két természetet fogadnak el Krisztusban, a chalcedoni zsinat határozatait nem eretnek szellemből, hanem politikai okokból utasították vissza. Másik dogmatikai különbség a pápa főségének elvetése és az Egyház lényegéről adott tanításuk, mely szerint az Egyház egy, mert Krisztus is egy, de létezésében a ritusok szerint többféle is lehet; a pátriarkák egyenlő rangúak, a pápa is pátriarka és csak tiszteleti elsőbbsége van. Tagadják továbbá a tisztítóhely létezését, a házasság felbonthatatlanságát, az egyházi rend eltörölhetetlen jegyét, vagyis papjaik és püspökeik a hívek sorába visszatérhetnek és törvényes házasságot köthetnek.

Az örmény egyház története.

Az örmény nép megtérítése Táddé és Bertalan apostolok prédikálására a legendák körébe tartozik, de az bizonyos, hogy a II. század közepén örmény területeken már sok keresztény volt, a III. század első feléből pedig ismerjük alexandriai Dénes levelét Meruzanes örmény püspökhöz (Eusebius H. E. 6, 46), melyből megállapítható, hogy Örményországban ebben az időben már meg-

szervezett keresztény hitközségek voltak. Az örmények valódi apostola a III. és IV. század találkozása körül világosító szent Gergely, az «illuminator», aki megtértette Tiridates királyukat az egész néppel együtt, a pogány templomokat keresztény templomokká változtatta és magát az örmény egyház püspökévé szenteltette; utóda és fia, Restaces, a niceai zsinaton is résztvett. A szakadár örmény egyház ma is «gregoriánus egyház»-nak nevezi magát, de jogtalanul, mert szent Gergely sohasem tért el a katolikus Egyház közösségétől.

A következő századokban a rómaiak és a perzsák igázták le az örményeket, akiknek egyetlen támaszuk az Egyház maradt; politikai okok miatt nem vehettek részt a chalcedoni zsinaton (451), amely a monofiziták tévedéseit elítélte és Krisztusban a két természet lényeges egyesülését tanította. Az a körülmény, hogy az örmények a zsinaton nem jelenhettek meg és a bizánci császárok is a század vége felé a monofiziták felé fordultak, az örmények az 505-ben tartott nemzeti zsinatukon a chalcedoni zsinat ellen nyilatkoztak. Ekkor vált el az örmény egyház a katolikus Egyháztól s azóta mint önálló örmény egyház létezik.

A középkorban meglehetősen élénk egyházi életet találunk náluk: gazdag vallási, főképpen liturgiai irodalmuk keletkezett, az ó-görög bölcselek, a görög és szír egyházatyák műveit örményre fordították és amellet a történelem, földrajz, matematika profán tudományok művelését sem hanyagolták el. A kereszteshadjáratok idején a katolikus Egyház felé irányuló törekvésekkel is találkozzunk, több catholicos és a nép nagy része egyesült is Rómával, de ezeknek és az 1198-ban ünnepélyesen kimondott egyesüléseknek nem volt maradandó eredménye, a keresztesek ciliciai királyságának eltűnésével (1375) ez is eltűnt és az örmény egyház mind Rómától, mind Konstantinápolytól különálló életet élt. Vallási

fejük, a catholicos, hazájának üldöztetése következtében folytonosan változtatta székhelyét, míg végre 1294-ben a *ciliciai Sisben* telepedett le, amely később török terület lett.

A XV. század elején II. József catholicos halála után a Sisben tartott választáson az északörményországi püspökök nem vehettek részt és utána kérték a megválasztott catholicost, hogy helyezze székhelyét török területről az örményországi Etchmiadzinba, mely az Ararat hegység lábánál fekszik. A catholicos ezt visszautasította, mire ők másik catholicost választottak, aki *Etchmiadzint* tette székhelyévé. Ugyancsak a XV. században *Aghtamar* érseke a város perzsa megszállása idején a perzsa sah, Djehain jóvoltából «egész Örményország catholicosa» címet kapta.

De ezenkívül még más önálló egyházak is támadtak az örmény egyház kebelében: *Jeruzsálemben* a sionhegyi szent Jakab kolostor szerzetesei nem fogadták el az 1307-ben Sisben tartott zsinat határozatait és a Szent Város örmény püspökét egyszerűen pátriarkává választották és függetlenítették magukat a catholicostól. Ezen törekvésüket az egyiptomi szultánok is támogatták, akik akkor Palesztina urai voltak és éppen háborút viseltek Örményország ellen.

Konstantinápolynak már a bizánci korban is volt örmény püspöke, de minden jelentőség nélkül. Az ottomán hódítás ennek is jelentőséget adott: 1461-ben II. Mohammed szultán a konstantinápolyi örmény püspököt a török birodalom összes örményeinek pátriarkájává és politikai fejévé tette. Így tehát az örmény egyháznak a XV. században három catholicosa és két pátriarkája volt. Ez az egyházi szervezet egészen a világháborúig fennállott: az etchmiadzini catholicos 29 egyházmegye fölött gyakorolta joghatóságát örmény és orosz területen, a Sisben székelő catholicos joghatósága Szíriára és Török-

ország keleti felére terjedt ki 14 egyházmegyében, az aghtamari catholicosnak is volt néhány suffraganeus püspöksége, leginkább perzsa területen, a konstantinápolyi örmény pátriarkának, mint a törökországi örmények politikai fejének igen nagy tekintélye volt és 46 egyházmegye fölött rendelkezett, a jeruzsálemi pátriarkának joghatósága pedig Palesztina örmény lakosaira terjedt ki, de suffraganeusa nem volt. Ezt a virágzó egyházat a világháború, de még inkább az azt követő szomorú események majdnem teljesen megsemmisítették.

A történelem folyamán s különösen az utolsó évtizedekben kevés keresztény egyház szenvedett annyit, min az örmény egyház. Századokon át a bizánciak, perzsák, mongolok, törökök, oroszok sanyargatták, üldözték ezt a népet. A világháború alatt és után orosz területen a bolsevisták, török területen pedig a muzulmánok gyilkolták ezer és tízezer számra a hithű örményeket és a kisebbségi kérdést «gyökeresen» megoldották: a legenyhébb kimutatások szerint 350.000 örményt gyilkoltak le Törökországban az utolsó üldözés alatt és ma nem találunk örmény lakost török területen: akit nem gyilkoltak le, az elmenekült a biztos és barbár halál elől.

Az örmény egyház szervezete ma már a történelemé: a Sisben és Aghtamarban székelő catholicosok elmenekültek és hívók hiányában összes püspökségeik török területen megszűntek, a konstantinápolyi örmény pátriarkátust formailag pátriarkai helynök vezeti; az Armenia köztársaság területén Etchmiadzinban, Eriván főváros mellett, a patriarkátus szintén betöltetlen, mert a bolsevisták nem engednek pátriarkát választatni. Az öt egyházfő közül egyedül a jeruzsálemi örmény pátriarka maradhatott meg székhelyén.

Arra a kérdésre: hogyan alakul ki a jelen megítélés szerint az örmény egyház szervezete a jövőben? röviden így felelhetek: az *Etchmiadzinban* székelő, jelenleg be-

töltetlen pátriarkátust az örmények nemzeti szempontból is minden bizonnyal fenntartják ; a pátriarkátus joghatósága a jelenben és a jövőben is Armenia, a szomszédos Hibéria, Mezopotámia, Perzsia és Oroszország örményeire terjed ki, összesen körülbelül két millió hívőre ; ez a pátriarkátus továbbra is megmarad mint a szakadár örmények vallási központja. Szíria örményeit az *Ain Tilasba*, Beyrouth közelébe menekült sisi catholicos szervezte meg és körülbelül 100.000 hívőre terjed ki joghatósága. Palesztina örmény lakosai fölött továbbra is a *jeruzsálemi* örmény pátriarka gyakorolja joghatóságát, híveinek száma mindössze 10.000. A jeruzsálemi pátriarkát, Mgr Tourkont, most választották meg és az angol király, mint a palesztinai «mandatarius» kormány szuverén feje, hosszú gondolkodás után megerősítette. A pátriarkát öt címzetes püspökből álló szinódus segíti munkájában, szeminárium a jeruzsálemi szent Jakabkolostorban van, ahol a pátriarka is székel. A Szent Városban sikerült nekik lábukat több szent helyen megvetniök, így részesednek a Szentsír birtoklásában, az övéké a szent Ilona-kápolna, Annás és Kaifás háza, részesednek a Szent Szűz sírjánál és a betlehemi születési bazilikában. A *konstantinápolyi* örmény pátriarkátus joghatósága a Balkán és a nyugati országok örményeire, számszerint körülbelül 200.000 hívőre terjed ki.

Ez a négy egyházi központ törekszik most megszervezni a 2,300.000 örmény hívő hitközségeit és egyházmegyéit körülbelül 4000 papjával, akik közül 500 szerzetes. Az örmények kitartása, buzgósága megteremti majd az egységes egyházi szervezetet, mert ebben az egyházban az utolsó évtizedek alatt nemes törekvésekkel találkoztunk, melyeknek az üldözések akadályokat gördítettek útjukba. *Papságuk* két csoportra oszlik : felső és alsó papságra ; a felső papságot nem a méltóságokat viselők alkotják csupán, ezt a megkülönböztetést a mű-

veltség és a tudományos képzettség szempontjából teszik: a felső papsághoz tartoznak a teológiai doktorok és tanárok is, akik nőtlenségre vannak kötelezve és a volt nemzeti egyház hét örmény szemináriumában nyerték kiképzésüket. Az örmény felső papság a keleti szakadár egyházak legképzettebb papi osztálya, bár képzettségük össze sem hasonlítható a katolikus papság képzettségével. Az alsó papság lekipásztorkodással foglalkozik és ez, mint a többi egyházakban, földművesekből, iparosokból tevődik össze. A világi papságon kívül van szerzetes papságuk, mely szent Basil szabályait követi: ezek hasonlóképpen, mint a felső papság, jobb teológiai kiképzést nyernek és lelkileg is magasan állnak a keleti akatholikus papság fölött.

Az a két tény, hogy egyrésről ez az egyház valóságos Kálváriát járt a történelem folyamán, másrésről jobb teológiai képzettségű papsággal rendelkezik, remélteti, hogy megtalálja majd a megvilágítás útját és azon keresztül Krisztus igaz Egyházát.

III. Kopt-szertartású egyiptomi és abesszin egyházak.

Az alexandriai pátriarkátusnak kezdettől saját ritusa volt, de mikor Konstantinápoly elérte Keleten az egyeduralmat, saját, bizánci ritusát a többi keleti egyházra is rákényszerítette. A bennszülött egyiptomiak, akik monofizita eretnekek is csak a görögök iránt való gyűlöletből lettek, féltve őrizték nemzeti kincsüket, eredeti egyiptomi szertartásukat a görögök bizánci ritusával szemben; ez az egyiptomi ritus a VII. századtól minden változás nélkül maradt reánk és *kopt szertartás* a neve. A kopt elnevezés az araboktól származik, akik, mikor Egyiptomot a VII. században elfoglalták, az ott talált bennszülött

keresztényeket, a fáraók népének utódait, *egipteknek*, vagy röviden *gipteknek* nevezték, melyből a *kopt* név alakult ki. Ma is koptoknak hívjuk Egyiptom benszüllött keresztényeit, akiknek száma 800.000 a 12 millió mohamedánnal és egymillió európaival szemben.

Ezt az eredeti egyiptomi, vagy kopt ritust az első századokban a nagyobb városokban görög nyelven használták a nagyszámú görög idegen miatt, a vidéken és a kolostorokban megőrizték a nép nyelvét, mely a fáraók régi nyelve, amint az az utolsó kifejlődésében állandósult; az írásban azonban lemondtak a hieroglifák használatáról és elfogadták a görög írásjeleket, csupán hét új betűt fűztek hozzájuk, hogy nyelvük sajátos hangzóit kifejezhessék. A VII. századtól az arab lett a koptok nyelve, de a szertartásban megőrizték a kopt nyelvet, a szentleckék és az evangélium felolvasásánál bevezették az arab nyelvet is, mivel a kopt nyelv a nép számára ma már érthetetlen. Ezt a ritust követik a szakadár monofiziták és a kis katolikus kopt egyház, továbbá Abeszsinia szakadár és katolikus egyháza.

A kopt szertartás.

A kopt szertartásban ma három liturgia használatos: alexandriai szent Cyrill egyiptomi eredetű, nazianzi szent Gergely és szent Basil görög eredetű liturgiái; az utóbbit használják hétköznapi napokon, míg az első kettőt ünnepeken. Az arab hódítás nagyban megakadályozta a kopt egyházi intézmények kifejlődését, így kultuszuk és rítusuk is szegényes maradt, amint ezt a szentmise szertartásából, templomaik berendezéséből és egész egyházi életük-ből megállapíthatjuk.

A szent misztérium ünneplése a következő módon történik: az egyházi zsoltosma közös elvégzése után a pap a szentélybe vonul, felölti a liturgikus ruhákat, elvégzi

az előkészítő imádságokat és az oltárra helyezi az áldozati tárgyakat és visszatér a szentélyből a hajóba, ahol a nép előtt bűnvallomást végez. A szentáldozat bemutatását az áldozati tárgyak tömjénezésével kezdi, melyet a szentlecke felolvasása követ, először kopt, majd arab nyelven; felolvassák a martyrologiumot, a vértanuk aktáinak aznapra kijelölt részét, elimádkozzák a trisagiont és a Miatyánkot. Az evangéliumot a pap olvassa fel ismét kopt és arab nyelven, melyet különféle imádságok és a hitvallomás követ.

A kánont az előének vezeti be, melyre a nép válaszol; az átváltoztatás szavait hangosan mondja a pap, a Szentlélekhez intézett imádságra, az epiclésisre a nép így válaszol: «Hiszem (háromszor), hogy ez a kenyér és ez a bor Krisztus igaz teste és igaz vére, mely a Szentszűttől született», mire a pap a szentostyával kezében körülmegy a templomban és felmutatja a híveknek. A kenyérszegésnél az ostyát két részre töri, az egyik részt felmutatja a híveknek és görögül mondja: «szent dolgokat a szenteknek» és hozzáfűzi: «béke mindnyájatokkal». Azután koptul a következő imát mondja el, melyben néhány szerző, bár jogtalanul, monofizita eretnekséget lát: «Hiszem és utolsó lehelletemig vallom, hogy itt van az életnek teste, melyet Fiad, a mi Urunk Jézus Krisztus magára öltött, mikor az Isten szent anyjától, Szűz Máriától született. Ezt istenségével egyesítette, keveredés, változás és összeolvadás nélkül; Poncius Pilátus előtt állhatatos vallomást tett, önként és hűségesen testét adta érettünk a keresztfán. Hiszem, hogy az istenség soha, még egy pillanatra sem volt elválasztva az emberi természetől». Erre következnek a szentáldozást előkészítő imádságok, a pap után a hívek is két szín alatt megáldoznak, a szakadároknál mindnyájan a kehelyből isznak, míg a katolikusoknál kanalacsát használnak. A szentedények megtisztítása, hálaadó imádságok elvég-

zése után a pap általános áldást ad a kereszttel kezében, kiosztja a megáldott kenyeret és ezzel a mise véget ér.

A *szenségek* közül a keresztséget is csak a pap szolgáltathatja ki érvényesen : a fiúkat negyven, a leányokat nyolcvan nappal a születésük után keresztelik meg háromszoros vízbemerítéssel. A keresztséget közvetlen követi a bérmlás és a megkeresztelt szentáldozása. A bűnbánat szentségét a szakadár koptok nem gyakorolják többé, a katolikusoknál a feladott elégtétel elvégzése megelőzi a feloldozást. Az Oltáriszentséget kétszín alatt veszik magukhoz a hívek is ; az utolsó kenetet nemcsak a betegeknek, hanem az egészségeseknek is kiszolgáltatták, hogy a rossz szellemtől megvédjék ; az egyházi rendben az alsó rendek az énekes, az olvasó és az alszerpap ; a nagyobb rendek : a szerpap, az áldozópap és a püspök ; ez utóbbiak felszentelése kézfeltétellel történik ; a házasságkötés, sőt még az eljegyzés is mindig pap jelenlétében történik, a házasságkötés szertartásánál a pap olajjal keni meg a jegyesek kézcsuklóit.

A *kopt templomok* formája négyszög és rendszerint négy részre osztják : a szentélyt díszes faragású falal választja el a templom többi részétől, az ajtót függöny zárja el ; a következő részben, a kórusban a segédkező papság foglal helyet, a hajóban a férfiak számára fenntartott helyet farács választja el a nők helyétől ; a hívek szőnyegre vagy gyékényre ülnek, padok nincsenek. A koptoknak külön naptáruk van, melyet Diokleciánus, vagy a vértanuk évszámításának neveznek : 284 aug. 29-én kezdődött ; 1932 szept. 11-én kezdődött 1649. évük ; e naptár szerint ülik ünnepeiket és így például karácsonyuk Vízkeresztünk ünnepére esik.

Dogmatikai különbségeik elsősorban a Megtestesülésre vonatkoznak : bár visszautasították Eutyches monofizita tévedését, abban az értelemben eretnekek, hogy nem fogadták el a chalcedoni zsinat tanítását, míg az ő meg-

határozásukat nehezen lehet katolikus értelemben magyarázni, vagyis hogy Krisztusban két természet van : isteni és emberi. De a papság és a hívek általában nem foglalkoznak e kérdéssel. A nicea-konstantinápolyi hitvallást fogadják el a «Filioque» hozzáadás nélkül, az emiatt lefolyt harcot a latinok és görögök között nem is nagyon ismerik. Úgyszintén nem foglalkoznak a pápa főségének kérdésével, mivel ők a nagy keleti szakadás idején már századok óta szakadárságban és eretnekségben éltek. A hét szentség névleg megvan ugyan náluk, de a papok és szerpapok egész életükre fel vannak mentve a gyónástól, a világiak csak 16. életévükben kezdik el a gyónást, ha egyáltalán elkezdik ; az egyházi rend szerintük nem kölcsönöz eltörölhetetlen jegyet, tehát papjaik bármikor visszatérhetnek a világba ; a házasság felbonthatóságát tanítják, legalább hűtlenség esetén.

A kopt egyház.

Egyiptom földjén a kereszténység még az apostolok életében elterjedt Márk evangélista buzgólkodása folytán. Az alexandriai egyház virágzásáról már szóltam az ortodox pátriarkátussal kapcsolatban. Ezt a virágzó egyházi életet megsemmisítette a monofizita eretnekség, mely Dioscorus alexandriai pátriarka idejében (444—451) nyomult Egyiptom földjére és a következő évtizedek alatt megfertőzte az egész egyiptomi egyházat. Az eretnekség terjedését nagyban előmozdította Bizánc és a bevándorolt görögök iránt táplált gyűlöletük és ez annyira vitte a benszülött keresztényeket, hogy 643-ban az arabok előnyomulását Egyiptom földjén elősegítették, csakhogy eretnekségüket megtarthassák. Így akartak a császárpárti görögöktől, a melkitáktól megszabadulni, akik akkor még a katolikus Egyház tagjai voltak. De a koptok csakhamar megbánták ezt a magatartásukat, mert

az arabok kegyetlenül nyomorgatták, üldözték őket és saját hazájukban a hódítók rabszolgái lettek. Az arab hódításkor még hatmillió kopt volt, ma 800.000 kopt él Egyiptom földjén.

A történelem folyamán gyakran találkozunk nemes törekvésekkel, melyek e népet Krisztus Egyházába igyekeztek visszavezetni: az első egyesülést Rómával 1442-ben hajtották végre IV. Jenő pápa alatt, de sajnos, csak szalmaláng volt, amint 1594-ben VIII. Gábor kopt pátriarkának és 1815-ben Mohammed Ali alkirály titkárnak, Ghali katolikus koptnak sikertelen törekvései is.

A XIX. század folyamán sikerült a protestánsoknak soraikat megbontaniok és nagy erőfeszítéssel 30.000 hívőt szereztek; mióta a katolikus kopt egyházat Egyiptomban megszervezték, a szakadók is jobb szemmel tekintenek Róma felé, de előkelőbbjeik, különösen a világiak, minden erejükkel, gazdagságukkal, befolyásukkal ellene szegülnek és őrzik eretnokségüket, mint egyházuk nemzeti hagyományát. Azonban a belső viszályok egyházukat meggyöngítették, pátriarkájuk tekintélyét aláásták és a megszervezett «laikus tanács» okvetetlenkedése az egyházi ügyekben sok bosszúságot okoz a püspököknek és a helyzetet csak jobban elmérgesíti.

A monofizita kopt egyház szervezetének élén az alexandriai kopt pátriarka áll, akinek címe: «Szentatya, Alexandria, egész Egyiptom, Nubia, Abesszinia, Pentapolis és a szent Márktól megtérített összes országok pátriarkája». A pátriarkátus eredete visszanyúlik az V. századba: amikor eretnokségbe mentek át, az alexandriai görög pátriarkát nem ismerték el vallási fejüknek, külön pátriarkát választottak, akinek utódai a XI. századtól Kairóban székelnek. A pátriarkát a szuezi szent Antal kolostor szerzetesei közül választják és ha egyszerű szerzetes testvér, akkor néhány napon belül felkapja az összes rendeket. Mint pátriarkának igen szigorú önmeg-

tagadásban kell élnie : hús, hal, alkohol tilos neki ; jövedelme abból van, amit minden felnőtt kopt tartozik adni anyagi helyzete szerint.

A kopt egyház virágzása idején a pátriarkátus több mint száz püspökséget számolt, ma azonban csak 14 egyházmegyére terjed ki joghatósága Egyiptom földjén. A püspököknek legalább 50 éveseknek, nőtleneknek és jóhírnevűeknek kell lenniök ; egyházmegyéjükben függetlenek, jövedelmük az önkéntes adományokból és a hívek adójából van ; a püspököket a papság és az előkelők választják a szerzetesek közül, mert a világi papságnál nincsen nőtlen pap. A püspökök is józan életre vannak kötelezve, mint a pátriarka, tudásuk azonban nem terjed a kopt nyelv ismeretén és a vallás elemein túl. A pátriarka után az egyházfők közül az első a jeruzsálemi kopt püspök, aki a jeruzsálemi Keresztút 9. állomásánál épült Antal-kolostorban székel. A többi egyházmegyék Alexandriától délre húzódnak a Nilus mentén, Abesszinia határáig ; a négy kolostornak : egyiptomi szent Antal-, szent Pál-, Moharag- és Baramus-kolostoroknak fejei is felszentelt püspökök.

A *kopt világi papok* száma 850 ; tudományos kiképzésük és nevelésük érdekében semmi sem történik ; szellemileg és lelkileg oly mélyen állnak, hogy méltán adták nekik « az egyházi proletáriátus » nevet. Egyetlen szemnáriumuk van 60 növendékkel, amely távolról sem elégti ki a szükségletet ; így a papok a népből kerülnek ki, akiknek elsősorban családjuk eltartásáról kell gondoskodniok, de ennek ellenére is a nép tisztelettel viseltetik irányukban.

A *szerzetesi élet*, mely valaha oly virágzó volt Egyiptom földjén, ma már szintén elvesztette varázsát. A kolostorok üresen állnak, szerzetesi élet csupán az említett négy kolostorban folyik még ; itt példás, önmegtagadó életet élnek, de semmi szellemi foglalkozást nem űznek

és ez azután kevésbé teszi vonzóvá életüket. A kopt papság ruházata olyan mint a többi keleti papoké, szakállt viselnek, de hosszú haját nem ; felismerhetők fényes, fekete vagy kékszegélyű turbánjukról, melyet a szerzeteseknél széles szalag díszít.

A kopt keresztények a mohamedánokkal való folytonos együttélés miatt sokat veszítettek hitük tisztaságából, sőt számos moszlim szokás átvételével vallási gyakorlataik tisztaságát is megfertőzték ; így például náluk is szokásban van a körülmetélés, legalább a vidéken. Másrésről a borzasztó üldözések ellenére is hűen kitartottak hitük mellett és ragaszkodnak vallási gyakorlataikhoz ; szívesen tanulnak és kopt iskolák hiányában a kormány vagy az európai katolikusok és protestánsok iskoláit látogatják. Az utóbbi időben szociális helyzetük javult, fontos és előkelő állásokba is bejutottak és a mohamedánokkal együtt küzdenek Egyiptom politikai függetlenségeért.

Az abesszin egyház.

A hegyvidékes Abesszinia Egyiptomtól délre, Szudán és a Vörös-tenger között fekszik ; jelenleg önálló ország, feje Ras Taffari császár ; lakosainak száma kb. 8 millió, melyből 2,700.000 koptszertartású monofizita keresztény, 300.000 mohamedán, sőt pogány is akad köztük ; a nép általában egy semita nyelvet használ, a régi ethiópiai nyelv már csak a liturgia nyelve.

A kereszténység — Rufius történetíró szerint — 340 körül terjedt el Abessziniában érdekes körülmények között. Meropius szír filozófus két ifjú rokonával indiai útjáról hazatértében az abesszin partokon barbár kalózok kezébe jutott, akik őt megölték, az ifjakat pedig, Aidesiust és Frumentium, királyuknak küldték, aki tisztviselőivé tette őket. Az ifjú keresztények szabadon

gyakorolhatták vallásukat, sőt térítést is kezdtek az ethióp lakosság között. Frumentius Alexandriába ment szent Athanázhoz és püspököt kért tőle Abesszinia számára ; Athanáz őt jelölte ki és szentelte püspökké. Valószínűleg innen származik az a szokás, hogy az alexandriai pátriarka küldi az abesszin egyház fejét, az abunát.

Az V. században kilenc szír szerzetes jött az országba, a «kilenc szent», akiket valószínűleg monofizita eretnekségük miatt üztek ki a császárság területéről. Ezek Abesszinia népét az új tannak megnyerték és az egyiptomi monofizita kopt egyházzal való közösségük következménye, hogy a kopt ritust követik és eretnekségükben a mai napig kitartottak. Bár a XII. századtól Rómátöbbször megkísérelte, hogy Abessziniát az egységnek megnyerje és a XVI. században portugál hittérítők, a jezsuiták ismét felújították a nemes törekvéseket, sikerült is nekik Seltam Seghed királyt és a trónörököszt megnyerniök, de tartósabb eredményt nem értek el. Hogy ez a térítés nem járt eredménnyel és a katolikus vallás nem maradt államvallás, amint azt az említett király elrendelte, annak az oka abban rejlik, hogy a misszionáriusok egyházi újításaikban túlméntek, a nép törvényes és a vallással nem ellenkező szokásait akarták eltüntetni és latin szokásokkal pótolni, melyek a nép jellemének és állapotának egyáltalán nem feleltek meg. Ezért a nép is a kopt párt, vagyis az egyiptomi párt mellé állt és az egyesülést meghiusította. Sajnos, a hittérítőknek ily túlbuzgó latinizálása már igen sok egyesülési eredményt hiusított meg vagy tett lehetetlenné. Sokan nem értik meg vagy nem akarják megérteni, hogy a másod- és harmadrangú kérdésekben nem szükséges az egyformaságot keresni, fő a tan, melyet a nép könnyebben elfogad, ha szertartását, nyelvét és néhány törvényes, nem hitellenes szokását meghagyják. Mindenestre az abesszin keresztények nekik köszönhetik, hogy

kereszténységük még mai is fennáll, mert az ő munkájuk nélkül a mohamedánok erőszakoskodása azt éppen úgy megsemmisítette volna, mint a szomszédos Nubiában.

Az abesszin egyház szervezete igen egyszerű ; az egyház feje a metropolita, az abuna, akit az egyiptomi kopt pátriarka küld a szent Antal-kolostor szerzetesei közül ; ez az egyetlen püspök 1893-tól az ország fővárosában, Addis-Abeában székel ; nincsen megszervezett egyház-megyéje, nincsenek plébániák, nincs szeminárium ; az abuna hivatalos ténykedései : koronázza a császárt és papokat szentel. A világi papság tanulatlan, rosszhírű ; akik szentelést óhajtanak, elmennek az abunához, ajánlékokat visznek neki, hogy a szentelést megkapják. Mielőtt az ércpénz forgalomba jött, a só volt a fizetési eszköz Abesszíniában ; a szentelés elnyerésére elég volt két blokk só, nem volt szükség vizsgára vagy más képesség bebizonyítására, de ma sem szükségesek ezek a feltételek. Az abuna papszentelései hír szerint érvénytelenek vagy legalább is kétesek, mert egyszerre százat vagy többet is szentel és nem figyel a kézfeltételnél a fizikai érintésre és más liturgikus előírásokra. A felszenteltek hazatérnek, gyakorolják az egyházi ténykedést, amíg kedvük tartja ; ha megunták vagy a papság nem kifizető számukra, abbahagyják és visszatérnek a laikus állapotba, melyet ők törvényesnek ismernek el, mivel az egyházi rend szerintük nem kölcsönöz eltörülhetetlen jegyet ; azt mondják, hogy több ezer ilyen felszentelt pap szaladgál közöttük, akik «megszüntek» papok lenni.

A szerzetespapságnak valamivel jobb híre van, mint a világi papságnak ; ami az egyházi tudományosságból náluk feltalálható, az a kolostorokban talált menedékre ; két különböző szerzetesrendjük van : a *Takla-Haymanot*, melynek általános főnöke fontos szerepet tölt be ; a másik rendnek, az *Eusthatosnak*, nincs elöljárósága ; összesen 12 férfikolostor és néhány női kolostor van.

Az abesszin egyház hitében sajátos kinövéseket találunk. Bibliájukban több apokrif és nem kanonikus könyvet találunk ; Szűz Máriát Krisztus istenített emberisége miatt istenileg kezdték tisztelni, mivel ő is az emberiség megváltásáért halt meg ; az emberi lélek eredetére vonatkozólag a traducionismust tartják, vagyis a gyermek lelkét nem Isten teremti, hanem a szülőkből árad ki ; a szombatot a vasárnapkal együtt megülik, a keresztség előtt a körülmetélést is elvégzik és más zsidó ételési tisztálkodási előírásaik vannak.

A hívők vallásossága csupán a külső formák elvégzésében áll. A 200 böjti napot lelkiismeretesen megtartják, piszkos kis templomaikban a szükséges hajlongásokat nagy buzgósággal végzik ; az oltárukon a «frigyszekrény» áll, melyben selyembe burkolt fatáblát őriznek a kereszttel együtt ; a kis templomok rendszerint a papságnak vannak fenntartva, míg a hívek a templomon kívül tartózkodnak a szent cselekmények alatt. A nép az iszlám és a barbárság közvetlen szomszédságában elsajátította azok pogány szokásait ; a házasságtörés, többnejűség, csecsemőgyilkosság, rabszolgaság igen elterjedt hibák az abesszin keresztény nép, sőt az előkelők és az egyháziak között is. Ezek a gyökeres hibák azonban nem akadályozzák őket, hogy ne ragaszkodjanak a legnagyobb buzgósággal a kereszténységhez és ne gyakorolják a vallás külső szertartásait. Ez még felszántatlan ugar a katolikus egyház számára ; ezért megindult a munka, de ugyanekkor a protestáns szekták is nagy buzgósággal láttak neki, hogy ezt a nagy tömeget maguknak megnyerjék. Ezeket az eltévelyedett keresztényeket Krisztusnak kell megnyerni, hogy valóban megizleljék az igazi kereszténységet és ne csak torz formájában kövessék azt.

IV. Szír-szertartású jakobita egyház.

Szíriában a kereszténység már az apostolok idejében elterjedt; az antiochiai egyház eredeti, ősrégi szertartását az arám nyelvjárással vagy másképpen az ó-szír nyelvvel együtt a monofizita eretnekek megőrizték, akik a görögök iránt táplált gyűlöletből a bizánci szertartást visszautasították, mikor Konstantinápoly azt az antiochiai pátriarkátusra is ráerőszakolta. Ma már természetesen a nép nem érti ezt a nyelvet, Szíria lakosai is arabul beszélnek, ezért a szentmisében a leckét és az evangéliumot arabul is felolvassák, sőt a falvakban a szentmise más részeit is.

A szír szertartás.

A szír szertartásban jelenleg hét szentmisét használnak, melyek közül a legismertebb és legrégebbi szent Jakab apostol miséje; ez Jeruzsálemből került Antiochiába, de nem szabad összetévesztenünk a görögök ilyen nevű miséjével, mely nagyhéten szerepel a jeruzsálemi ortodoxok liturgiájában.

A szentmise első előkészületének neve *«Melchizedek áldozata»*; a pap liturgikus-öltözet nélkül az oltárnál elmondja az 50., a Miserere zsoltárt és a lépcsőimának megfelelő részt; utána a kelyhet az oltáron előkészíti, ugyanoly mennyiségű bort és vizet önt abba és a tányérkára is elhelyezi az áldozathoz szükséges kenyeret.

A második előkészület neve *«Ááron áldozata»*, melyet már liturgikus ruhákban végez a pap; ez a rész előkészítő imák elvégzéséből és az áldozati tárgyak tömjénezéséből áll.

Ezekután kezdődik a szentmise: *«Jézus Krisztus áldozata»*; a szerpap vagy annak hiányában az áldozó-

pap először elénekli a szentleckét az ó- és újszövetségből vett hosszabb részletekkel, utána az evangéliumot, melyet ismét imák és tömjénezés követnek. A cherubikont, vagyis a kerubok himnuszát a szerpap énekli, utána a pap a Hiszekegyet imádkozza. Az anaphoret, vagyis a kánont az előének vezeti be az angyalok himnuszával; az átváltozás szavait énekli a pap és az epiclést, a Szentlélekhez intézett imát ebben a szertartásban is elvégzik. A kenyérszegés hosszabb és körülményesebb szertartása az Úr szenvedését és halálát jelképezi; a papság vagy az énekkar himnuszt énekel e szertartás alatt. A Miatyánk után van az Úrfelmutatás, melyre a kar feleli: «Csak az egy Atya szent, csak az egy Fiú szent, csak az egy Szentlélek szent». A szentáldozást a papság és hívek egyaránt két szín alatt veszik magukhoz, mialatt a kar Oltáriszentség-himnuszt énekel; a szerek megtisztítása, a megáldott kenyér kiosztása és néhány befejező ima után a szentmise véget ér.

A *szentségek kiszolgáltatásánál* ugyanazokat az eltéréseket találjuk, mint a bizánci szertartásban. A keresztséget csak a pap szolgáltathatja ki, és pedig háromszoros alámerítéssel és leöntéssel; a keresztséget követi a bérálás; a bűnbánat szentségét igen ritkán használják a jakobita szírek és akkor is általános bűnvallomást tesznek; az utolsó kenetet szabályszerint hét papnak kell kiszolgáltatnia; a szír szertartású katolikusok ebben a latin szertartást követik; az egyházi rendben három alsó rendet és három magasabb rendet különböztetnek meg; püspököt csak pátriarka szentelhet; a házasság szentségének kiszolgáltatásánál a bizánci szertartást követik.

A *dogmatikai eltérések* között a jakobita szírek tanításában első helyen áll az Úr két természetének az egyesülésére vonatkozó tanításuk; bár formulájuk alexandriai szent Cyrilltól származik, melyet katolikus értelemben

lehet magyarázni, ők azt állítják, hogy Krisztusban az isteni természet felszívta, elnyelte az emberi természetet és így csak egy természet, az isteni természet maradt meg, tehát monofizita eretnkséget tanítanak. De hogy mennyire érdemlik meg ezt az elnevezést, biztonsággal nem lehet állítani, mert bővebben nem magyarázzák meg tévedésüket, az ellenvetésekre sem válaszolnak és folytonosan alexandriai szent Cyrill tanítására hivatkoznak. A nagy keleti szakadás idején már eretnkségben éltek és a pápa főségét sem ismerték el. A többi pontokban a bizánci szertartású görögök hatása alatt álltak és ugyanazokat a tévelyeket követik.

A szír jakobita egyház.

Az antiochiai egyház egységét először a nesztoriánus eretnkség bontotta meg : az ephezusi zsinat után (431) egyrészüik elhagyta Szíriát, Mezopotámiában és Perzsiában nesztoriánus egyházat alapított. Mikor pedig a chalcedoni zsinat (551) elítélte Eutyches monofizita eretnkségét, mely az előbbi tévelynek éppen az ellenkezőjét tanítja, akkor a szírek a zsinat döntésében alexandriai szent Cyrill elítéltetését látták és az egyiptomiakkal együtt visszautasították a zsinat határozatait, de Eutyches tévelyeit is elvetették és ebben az értelemben lettek eretnekekké.

Az V. században az antiochiai pátriarkai széket majd katolikus, majd monofizita egyházfő foglalta el, míg végre Jusztinián császár 518-ban véget nem vetett e helyzetnek. Ekkor két monofizita szerzetesnek, Theodornak és Zanzalos Jákobnak, akit közönségesnek Baradainak, vagyis rongyosnak is hívnak, sikerült az eretnekek egyházát megszervezniök ; mindketten püspökké szenteltették magukat, Theodor Arábia és Palesztina fölött kapott joghatóságot, míg Jákob mint Edessza

püspöke Szíria és Mezopotámia fölött gyakorolta joghatóságát. Theodor csakhamar eltűnt, Jákob annál nagyobb buzgósággal futotta be a nagy területeket, növelte hívei számát, akik első püspökökről szívesen nevezik magukat jakobitáknak és egyházuk megalapítását Jákob püspökké szentelésétől, 543-tól számítják; Jákob állandósította a hierarchiát e szakadár és eretnek egyházban.

A következő századokban erősen megnövekedett a jakobiták száma és szívesen fogadták az arab hódítást, akárcsak egyiptomi eretneksorsosaik és ügyes politikával hasznosakká tették magukat arab uraiknál; az így szerzett befolyásukat pedig katolikus testvéreik üldöztetésére használták fel. A középkorban figyelemreméltó irodalmat teremtettek, legismertebb tudósuk ebből az időből Barhebräus († 1286.) Vallási fejük, Jákob püspök utóda, közben az antiochiai pátriarka címet is felvette s gyakran változtatta a történelem folyamán székhelyét. A IX. században Illés pátriarkájuk Antiochiában templomot épített, de nem engedték őt ott letelepedni. Így azután leginkább Mezopotámiában a Tigris mellett változtatgatták székhelyüket, míg végre a XIII. században Mardin közelében, *Deir Zapharan*-kolostorban telepedtek le; Mardin török területen van közvetlen a mai Irak királyság határánál. A pátriarka három év óta Mossulban székel Irak királyság területén.

A XIII. századtól a jakobita hívek száma folytonosan apad. A mohammedánok és különösen a kurdok kegyetlen üldözése, a pátriarkák hatalmának gyengülése, a XVII. század óta a római egyház nagy eredménnyel kifejtett egyesítési munkája sok-sok ezer hívőt szakított el a jakobita egyháztól. Ennek az egyháznak fénykorában 20 metropolitája és 103 püspöke volt, ma már mindössze 80.000 híve van, akiknek többsége Irak északi részén, Szíriában és igen kevesen török területen lak-

nak. Ma már előre lehet látni, amikor pátriarkájuk nyáj nélkül marad, hacsak maga is el nem fogadja az egyesülést Rómával. Utolsó pátriarkájuk, Chakir Illés, 1932 februárban halt meg az indiai jakobita egyházak látogatása közben. Az új pátriarkát még nem választották meg.

Az *egyházi szervezet* feje a pátriarka, akinek címe «Antiochia városnak és az apostoli szék alá vetett egész területnek pátriarkája»; a püspökök gyülekezete választja őt, de le is teheti, ezért a pátriarka igyekszik jóakarátokat megőrizni és szerintük kormányozni. A pátriarka nevezi ki a metropolitákat, püspököket, a maphriánt, a jakobita egyháznak ezt a sajátságos méltóságát. Eredetileg a maphrián metropolita volt Arábia és Perzsia fölött független joghatósággal; később 60 püspökség fölött gyakorolta joghatóságát: püspököket szentelt, kinevezett, áthelyezett, letett, szent krizmát szentelt, amely Keleten csak a pátriarkák joga volt. A jakobita egyház dicsőségének leáldozásával ez a tisztség csak cím lett, ma a «maphrián és Kelet catholica» a pátriarka helynöke.

A pátriarkátusnak kilenc egyházmegyéje van, melyeknek fejei mind metropoliták. A maphrián Jeruzsálem szir metropolitája, de nem székel a szent városban, hanem a pátriarka mellett tartózkodik és Jeruzsálemben helynöke van, aki felszentelt püspök. A többi egyházmegye közül legismertebb Mossul Irak területén, a régi Mezopotámiában.

A *világi papság* képzettségéről nem beszélhetünk. Szemináriumuk nincsen, a néptől választott földmívesek vagy iparosok a papjaik, akik éppen csak hogy a liturgikus könyveket olvasni tudják; de még püspökeiknek is alig van valamelyes theológiai tudásuk, csak annyiban különböznek papjaiktól, hogy kolostorokban nevelődnek és nőtlenységben élnek. A keleti egyházak általános szo-

kása ellenére a jakobita egyház megengedi a szerpapnak a nősülést a szentelés után is.

Szíria valamikor virágzó *szerzetesi élete* majdnem teljesen elhervadt. Van nekik még néhány kolostoruk ; leg-híresebb a pátriarka székhelye, Deir Zapharan, továbbá Mar Mattai Mossul mellett ; a Taurus-hegység 70 virágzó kolostora közül csak Mar Sabina maradt meg, ahol három püspökük tartózkodik.

A jakobita szír hívek az arab, kurd, örmény nyelvet beszélik a különböző vidékek szerint ; igen szegények és tudatlanok, csupán néhány iskolájuk van ; nagy buzgósággal ragaszkodnak vallásukhoz, szigorúan gyakorolják a böjtöt és igen nagy számban megtérnek a katolikus egyházba, csak — sajnos — katolikus misszióink elégtelenek azokon a vidékeken.

Az indiai malabár partokon lakó jakobitákról a szír-malabár ritusú egyház ismertetésénél szólnunk.

V. Szír-káld szertartású nesztoriánusok.

Nestorius konstantinápolyi pátriarka azt tanította, hogy Krisztusban nemcsak két természet, hanem két személy egyesült és bár elismerte, hogy Jézus valóságos Isten és valóságos ember, szerinte Szűz Mária nem az Isten anyja, hanem csak az emberanyja, nem theotokos, hanem anthropotokos. A harmadik egyetemes, vagyis az ephezusi zsinat (431) elítélte Nestoriust téves tanításával együtt, mely az antiochiai pátriarkátus területén számos követőre talált. Az eretnekeknek el kellett hagyniok a császárság területét, Mezopotámiába és Perzsiába mentek, ahol nesztoriánus egyházat alapítottak ; magukkal vitték a szír szertartást, csupán a káld nyelvet tették a ritus nyelvévé, melynek ábc-je különbözik a szír ábc-től, de a nyelv csak lényegtelen fonetikus eltéréseket mutat. Ezek a nesztoriánus keresztények, a káldok, keleti szír-

reknek is nevezték magukat, hogy pogány polgártársaitól megkülönböztessék őket; a nyugati szírek a Szíriában lakó szírek, akik az Antiochiában székelő pátriarkától függnek.

A szír-káld szertartás.

Ezt a ritust különböző szerzők más és más nevekkel illetik: asszír, perzsa vagy káld szertartásnak hívják; mi megtartjuk a szír-káld elnevezést, mert a «szír» kifejezi a szertartás eredetét, a «káld» pedig a szertartás nyelvét és a népet, mely azt használja. A ritus nem maradt érintetlen úgy, amint azt Szíriából átültették: III. Jézus catholicos 650 körül átdolgozta és azóta is új hozzáadásokkal gazdagították. Jelenleg ezt a ritust követő nesztoriánusoknak és katolikusoknak három liturgiájuk van.

Legrégibb keletű *«az apostolok liturgiája»*; apostolok alatt Addai és Marj, Mezopotámia katolikus hithírnökeit értik; ez a liturgia a VII. század óta nem változott és most ezt használják egész évben. A másodikat, *Mopsuestes Theodor liturgiáját*, advent első vasárnapjától virágvasárnapig és a harmadikat, *Nestorius liturgiáját*, a három egyházatyájuk: Nestorius, Mopsuesti Theodor és Diodor ünnepein, a ninivei böjtnapokon, húsvétkor és Keresztelő szent János ünnepén használják. A három liturgia szentmiséjében csak az anaphor, a kánon változik, a többi rész ugyanaz a három liturgiában. A kánon «az apostolok liturgiájában» a következőképpen alakul: a pap az oltártól a szentélyt elzáró fal ajtajához jön, békét kíván a jelenlevő papságnak, a rangban legidősebb a misézőhöz lép, átveszi és közvetíti a békekívánatot a híveknek. Következik az előének, megemlékezés az élőkért és holtakért, majd az előkészület az Oltáriszentség szerzésére; az átváltozás szavai és módja a

latin szertartás szerint történik, de elmondja a pap az epiclésist, a Szentlélekhez intézett imát, mellyel a kánon véget ér. A szentmise többi részeit a már nekünk ismert szír szertartás szerint végzik.

A szentségek kiszolgáltatásánál figyelemreméltó a keresztség szertartása, mely kezdetben ugyanaz, mint a hit-tanulók miséje ; ezt követi az olajjal való megkenés és a háromszoros vízbemerítés ; a keresztség után kiszolgáltatják a bérnálást is. A bűnbánat szentségének és az utolsó kenetnek használatát a nesztoriánusok már nem ismerik, a katolikusok a latin szertartás szerint végzik ; az Oltáriszentséget két szín alatt veszik magukhoz ; az egyházi rendnek két alsó fokozatát, az olvasót és az alszerpapot és három nagyobb fokozatát ismerik. A házasság szentségének «áldás» a neve, amint nálunk az eskürről esküvő és ennek kiszolgáltatásánál a bizánci szertartást követik.

A nesztoriánusok tanítása eretnek, amint már említettem ; főtévelyük Nestorius tanítása Krisztusról, a megtestesülés titkáról. A nesztoriánusok csak az első két egyetemes zsinatot, a niceai (325) és a konstantinápolyi (381) zsinatokat ismerik el, a harmadikat, az ephezusit (431), mely Nestoriust tévelyével együtt elítélte és az utána következőket nem ismerik el. A többi keletiekkel együtt az átlényegülés megtörténtét a Szentlélek-imá alatt tanítják, két szentség használata megszűnt náluk, a házasság felbonthatóságát tanítják hűtlenség esetén és elvetik a tisztítótűz létezését. Mivel az V. századtól szakadarságban és eretnekségben élnek, természetesen az azóta meghatározott és ünnepélyesen kihirdetett hittételeket sem tartják és a pápa főségét is elvetik.

A káld-nesztoriánus egyház.

Mezopotámiát és Káldeát a hagyomány szerint szent Tamás apostol térítette meg, de szélesebb apostoli munka csak a III. század közepe felé történt. Ekkor is még igen laza szervezetük volt a keresztény egyházaknak, mígnem a IV. század elején Aggai, Seleucia-Ktesiphon püspöke az összes egyházakat saját fősége alatt egyesítette és felvette az «antiochiai pátriarka delegátusa» címet. Hívei politikailag a perzsa fejedelmek alattvalói voltak, akik nem szívesen nézték a kereszténység terjedését birodalmukban; véres üldözést rendeztek és majdnem megsemmisítették a keresztény egyházakat perzsa földön. Ez alkalom volt arra, hogy a káld egyház feje, Seleucia-Ktesiphon püspöke, aki eddig katolikus volt, a 424-ben tartott nemzeti zsinaton kimondja a szakadást Antiochiától és a hivatalos egyháztól; a káld egyház a legidősebb szakadár egyház.

De ez a függetlenség és szakadárság lett a káld egyház veszte: a szakadárságból csakhamar eretnekségbe esett. Amint már említettem, a nesztoriánus eretnekek a császárság területéről perzsa területre menekültek, köztük az edesszai teológiai iskola nesztoriánus tanárai is és Ktesiphon csakhamar a nesztoriánus eretnekség központja lett, melyet a perzsa kormány is támogatott már csak a bizánciak iránt táplált gyűlöletből is. Ezzel a káld és a hivatalos egyház között teljes lett a szakadás. A katolikus hitet üldözték, sőt teljesen kiirtották perzsa területen; az összegyűlt szellemével ellenkező újításokat honosítottak meg és a nesztoriánus eretnekséget teljes győzelemre juttatták; fejük, Ktesiphon püspöke, «egész Kelet catholica és pátriarkája» lett az V. században.

A következő századokban a nesztoriánus egyház virágzásának tetőpontját érte el. Hithirdetői Szíriába

és Egyiptomba, sőt Keletre is előnyomultak, az indiai malabár partokon lakó ú. n. szent Tamás-keresztényeket is megnyerték eretnek tanításuknak. A jezsuitáktól 1625-ben Singaufu mellett feltalált írás, mely 781-ből származik, arról tudósít, hogy 700 után Kínában nesztoriánus metropolita székhelyet alapítottak a catholicos joghatósága alatt. De még innen is északabbra vonultak és a XI. században megtérítették a Baikál-tónál lakó kerait tatár törzs fejedelmét népével együtt.

A VIII. században a catholicos Bagdadba tette át székhelyét, mivel az arab kalifátus is ott székelt, melynek a nesztoriánusok mint orvosok, kincstárnokok, titkárok sok szolgálatot tettek és mint a görög műveltség közvetítői benső kapcsolatot teremtettek az arabokkal. Ez a jó viszony természetesen elősegítette egyházuk virágzását: iskolákat alapítottak és magas kultúrát teremtettek. Ebben a korban a nesztoriánus pátriarka joghatósága 27 metropolita és 230 püspök fölé terjedt ki; joghatósága Egyiptomtól Kínáig, az indiai Cap Comorintól a Baikál-tóig terjedt.

A mongolok Hulapu, Dzsinkisz kán unokájának vezérlete alatt 1258-ban elfoglalták Bagdadot, az arabokat pedig elűzték; a nesztoriánusok a mongolokkal is jó viszonyt tudtak teremteni, mint az arabokkal, sőt a század vége felé az egyik fejedelem a bagdadi catholicost küldötte fontos megbizatással a római pápához. De a XIV. században a helyzet megváltozott: a mongolok mohammedánokká lettek s Timurlenk alatt borzasztó üldözést rendeztek a nesztoriánusok ellen; a megmaradtak közül sokan áttértek a katolikus egyházba, míg az eretnekek Kurdisztán hegyeibe és a perzsa Urmia-tó környékére vonultak. A XIX. században a kurd törzsek üldözték őket, a világháború alatt és után a törökök ritkították soraikat, sőt a catholicost is meggyilkolták; nagyrészüik ekkor Irak területére menekült. Mily szo-

morú sorsra jutottak a régi asszír népnek utódai, akiknek száma ma már csak néhány ezerre tehető!

A nesztoriánus egyház szervezetének élén a pátriarka áll, aki 1780 óta a Van-tótól délre *Kotchanesben* székel. Igen érdekes, de még szomorúbb a pátriarkátus helyzete. A pátriarkai méltóság 1450 óta örökösödési joggal ugyanabban a családban egyikről a másikra száll és mivel a pátriarka nőtlen, rendszerint az unokaöccs foglalja el a pátriarkai trónt. Újabban az örökösödési jog fenntartásával a püspökök ugyanannak a családnak valamelyik tagját választják meg, aki a feltételeknek megfelel. Ezek a feltételek: a jelöltnek születésétől nem szabad hússal táplálkoznia, sőt még az anyjának sem volt szabad, mikor a gyermeket hordozta és amíg őt tejével táplálta. Ha a család valamelyik férfitagja jelezni akarja, hogy a jelöltségről lemond, közeli rokonainak jelenlétében hússal táplálkozik. Ilyen körülmények között az örökösödési alapon igen fiatal pátriarkák kerülnek egyházuk élére papi hivatás nélkül. 1903-ban XIX. Simon Benjaming 18 éves korában választották meg, aki keveset törődött az egyházi ügyekkel, de annál többet saját élvezetével, medve- és vaddisznóvadászattal, lovaglással és nagy ritkán végzett liturgikus cselekményt. Híveinek számos áttérése a katolikus Egyházba mély gyűlöletet keltett benne az Egyház iránt, mert ezáltal anyagi helyzete kedvezőtlenebbé vált. Végre is szomorú sors érte, a törökök 1917. dec. 2-án meggyilkolták. Unokaöccse és utóda, XX. Simon Pál, csak három hónapig viselte a méltóságot s hirtelen meghalt; testvére, XXI. Simon Jesse csupán 11 éves volt megválasztásakor és mint pátriarka végezte tanulmányait Angliában néhány évvel ezelőtt.

A pátriarkátusnak névleg öt kerülete van, melyeket püspökök kormányoznak; a püspökök megválasztásának hasonló feltételei vannak, mint a pátriarka megválasztásának; egyidő óta őket is örökösödési alapon választ-

ják. Szerzetespapságuk nincsen, világi papságuk a műveltség legalacsonyabb fokán áll, szemináriumot nem ismernek és a pap egész tudása és feladata, hogy a liturgikus szöveget olvasni tudja. A nép hasonlóképpen műveletlen, analfabéta, csupán néhány betanult imádságot tudnak felmondani az istentisztelet alatt.

A nesztoriánusok nem ellenségesek a katolikus egyházzal szemben, szívesen megtérnek, az egyháziak még könnyebben, mint a világiak. A katolikus egyház buzgó missziót fejtett ki közöttük: 1900 óta 60 iskolát állított fel nesztoriánus községekben, melyek igen nagy eredménnyel működtek. A világháború azonban ezeket is elpusztította, ma pedig hiányoznak az eszközök, hogy ezeket ismét visszaállítsák. A protestánsok is buzgó munkát fejtettek ki, de nem sok eredménnyel, mert a nép megveti az amerikai és az angol misszionáriusokat. Ha a katolikus egyháznak sikerül ismét misszióját folytatni e területen, reméljük, hogy rövid időn belül a szír-káldszertartásnak csak katolikus követőilesznek. Ezt az ősrégi szertartást nem szabad feladnunk, de a megtértek nem is akarják s erőiesen ragaszkodnak ősi rítusukhoz.

VI. Szír-malabár szertartású indiai egyházak.

(Szent Tamás-keresztények.)

A szír-malabár szertartás az 1599-ben az indiai Diamperben tartott szinoduson módosított káld szertartás. Szakadárok és katolikusok egyaránt követik e szertartást, mindkét részen a káld nyelv a rítus nyelve a nép nyelvének belekeverése nélkül, azzal a különbséggel, hogy a szakadárok a szír írásjelekkel, a katolikusok pedig a káld ábc-vel írják ugyanazt a nyelvet. Mivel ez a szertartás csak lényegtelen eltéréseket mutat a szír-káld szertartástól, fölöslegesnek tartom azt ismét ismertetni.

Jelenleg a malabár partokon találunk ortodox és reformált monofizita jakobitákat és nesztoriánusokat is ; a következőkben külön-külön szólok a két csoportról.

Malabár monofizita és reformált jakobiták.

Régi hagyomány szerint szent Tamás apostol Indiáig is eljutott térítő útjában s miután ott a kereszténységet megalapította, Mailapurban vértanuhalált szenvedett. Nem valószínűtlen ez a hagyomány, tekintve azt az élénk forgalmat, mely az apostolok idejében a római birodalom és India között fennállt : Indiában már akkor számos európai kolónia volt. E hagyomány következtében Elő-India délnyugati részén, a malabár partokon lakó keresztények már régi idők óta «szent Tamás-keresztények»-nek nevezik magukat. Ezen a területen két királyság van : az északi Cochin, a déli Tavancore nevet visel és mindkettő Anglia adófizetője.

A VI. században Indikopleustes Kosmus az indiai malabár partokon virágzó keresztény hitközségeket talált, melyek főképpen a perzsa keresztényekkel állottak szorosabb összeköttetésben. Ez volt az oka, hogy a nesztoriánus tévelyek ide is behatoltak. A IX. században Canna Tamás szír kereskedő politikailag és egyházilag is megszervezte őket, a szír-káld ritust pedig állandósította. A következő századokban ezek a keresztények az indiai fejedelmekkel szemben politikai önállóságukat elvesztették, ezért az 1498-ban az indiai partokra érkező portugálokat, Vasco de Gamát, mint megszabadítóikat üdvözölték. A portugálok uralma alatt működtek itt a jezsuiták és sikerült is nekik a nesztoriánus keresztények jó részét a katolikus egyházba visszavezetni.

A XVII. században Parambil Tamás, nagyravágyó archidiakónus, megszervezte a megmaradt nesztoriánus eretnekeket és 12 pappal megkezdte munkáját. Közben

a karmelitaatyáknak ismét sikerült a nesztorianusok egy részét megnyerniök, de 32 hitközség hű maradt az archidiakónushoz, aki püspökké szenteltette magát, felvette a Mar Thomas nevet és kereste az egyesülést a káld nesztorianusokkal, akik azonban visszautasították őt. Erre Mar Thomas a monofizita eretnekekhez, a szír jakobitákhoz fordult, akik Gergely jeruzsálemi metropolitát küldték Indiába Mar Thomas támogatására. Gergely buzgólkodására az indiai nesztorianus hívők elhagyták Nestorius eretnekségét, felvették a jakobita nevet és monofizitákká lettek, így az egyik végletből a másik végletbe estek. De az eretnek szekta nem maradt egységes. Mar Thomas huszadik utóda, V. Dénes, aki Kottoyamban székel, összeütközésbe került a szír jakobita pátriarkával, Ignác Abdullahval. A szír pátriarka V. Dénest letette, kiátkozta és helyébe Mar Cyrillt szentelte fel és küldötte el püspöknek. Ez volt a megoszlás oka: a monofiziták fele elismerte az újonnan érkezett Cyrill püspököt egyházi fejének, míg a jakobiták másik fele nem ismerte el V. Dénes letételét és a régebben lemondott jakobita szír pátriarka, Abdul Messihnek támogatását kérte. Abdul Messih 1912 telén el is ment Indiába, kijelölte a közben elhalálozott V. Dénes utódját, függetlenítette minden idegen egyházi tekintélytől és az «indiaiak catholicosa» címet adta neki. Ez a catholicos elődeinek székhelyén, Kottayamban, a Travancore királyság területén székel, őt suffraganeus püspöke van. E két csoport világi papsága teljes tudatlanságban él, a szerzetesi élet ismeretlen náluk és «ortodox jakobiták»-nak nevezik őket.

A XIX. században az anglikánok hathatós propagandát kezdtek a jakobiták között, egy részüket sikerült is megnyerniök, ezen külön szektát alkotnak és «reformált jakobiták» néven szerepelnek. Számuk az utóbbi időben erősen megnövekedett, mivel az angol hatóságok és az angol «High Church» is támogatja őket, ezek pedig vallási

engedményekkel törekednek az angoloknál előnyt szerezni polgártársaikkal szemben. Az anglikánok buzdítására mindazt eltávolították liturgiájukból, ami a szent Szűzre, szentekre, átváltozásra, tisztítóhelyre stb. vonatkoztak és sokan közülük az anglikán hitvallást használják. Papjaik gyakran keresik fel az indiai angol egyetemeket, racionalista szellemmel töltökeznak és ebben a szellemben nevelik híveiket is. Az ortodox és a reformált jakobiták száma ma körülbelül négyszázezer.

A jelenben két hatalom küzd az ortodox jakobitákért : a hatóságoktól támogatott anglikán vallás és a katolikus egyház, melynek igen szép sikerei vannak ; 1930-ban is két jakobita püspök, Mar Ivanios és Mar Theophilos tértek vissza a katolikus egyház kebelébe és Mar Ivanios igen buzgón dolgozik a malabár jakobiták megtérítésén.

A malabár nesztoriánusok.

Mikor a XVII. században Gergely jeruzsálemi metropolita, szír monofizita buzgólkodására a malabár lakosok elhagyták Nestorius eretnekségét és monofizitákká lettek, nem maradt nesztoriánus eretnek indiai területen. A ma ott élő nesztoriánus szekta eredete mindössze félszázadra nyúlik vissza és egy katolikus pap forradalmának köszönheti létezését. A XIX. században Thondanatta Antal szírmalabár ritusú katolikus pap fellázadt püspöke ellen és VI. József káld katolikus pátriarkához ment panaszával, aki jóhiszeműleg Mar Roccas nevű püspököt küldötte Thondanattával Indiába. Mar Roccas püspök négy év múlva visszatért Mezopotámiába és a lázadó pap is behódolt. De a béke nem sokáig tartott. Thondanatta ismét Mossulba ment VI. József pátriarkához és püspöki szentelést kért, de a jól értesült pátriarka most visszautasította őt. Erre a szerencsétlen pap a nesztoriánus káld pátriarkához fordult, megkapta a püspöki szentelést és

és mint Mar Abedjézus tért vissza indiai hazájába, ahol megalapította a nesztoriánusok szektáját, melynek első püspöke lett. Néhány év múlva megbánta szerencsétlen lépését, alávetette magát a karmelitaatyák befolyásának, azonban a szekta továbbra is fennmaradt.

E közben történt, hogy VI. József, az említett babiloni káld katolikus pátriarka a Szentszék ellen fordult; a Szentszék engedélye nélkül püspököket szentelt és mikor ezért felelősségre vonták, a vatikáni zsinaton is erőlesen a maga igazát védte. A Szentszék ezért letette és IX. Pius pápa kiátkozta őt. Erre VI. József bosszúból Mellus nevű bitorlót küldte a malabár partokra, aki a nesztoriánus eretnekeket ismét megszervezte, amiért mellusiánusoknak is nevezik őket. Mikor VI. József Rómával kibékült (1877), visszarendelte Mellust, de akkor ismét Thondanatta állt — immár harmadszor — a nesztoriánusok élére és egész haláláig, 1900-ig kormányozta az eretnek szektát. Az angolok 1908-ban új püspököt szereztek az elárvult szektának, a káld nesztoriánus pátriarka archidiakónusát, Mar Abimelech Thimotheust, aki mint «Malabár és India metropolitája» Trichurban székel és ernaculummi suffraganeusával kormányozza a szektát. Az új metropolita igyekezett az anglikánok tetszését megnyerni, «régi szokásaik»-at, mint a szentek tiszteletét stb. akarta eltüntetni, de buzgó törekvése hívei ellenállásán megtört.

*

Ezzel befejeztük az akatholikus keleti egyházak fölött tartott szemlénket. Bizony szomorú képet nyújtanak az igaz Egyház közösségétől elszakadt egyházak: megmerevedett vonásokat, megcsontosodott eretnek tanításokat találunk náluk. De találunk valamit Krisztus szelleméből, az őskeresztény időkből átmentett értéket: általában megtaláljuk a katolikus hit igazságait, az igaz papságot,

az igaz áldozatot és a szentségek érvényes kiszolgáltatását. A vallási élet szempontjából csak szegényes mellékfolyók ezek az egyházak, melyek a főágtól elvágva az álló mocsarak poshadt vizét tartalmazzák, nem tudnak életet teremteni s szépséget kölcsönözni. Majd ha a főfolyammal helyreáll az összeköttetés s annak frissen folyó árja leviszi a tespedt vizet, friss hullámokat visz a mellékfolyók ágyába is, akkor lesznek halak a vizekben, zöld fű, virágok és pálmák a partokon, akkor lesz ezekben az egyházakban újra kegyelmi élet, lesznek nagy szentek és örökértékű, hősiek cselekedetek, lesznek egyházi tudósok és tudományos irodalom, akkor Krisztus lesz a lelkekben.

II. RÉSZ. KELETI SZERTARTÁSÚ KATHOLIKUSOK.

Az I. részben ismertetett szertartásokat a katolikus egyház kebelébe visszatért keletiek is követik és ezeket gyűjtőnéven *«keleti szertartású katolikusok»*-nak nevezhetjük megkülönböztetésül a latin szertartású katolikusoktól. Ezek az elszakadt és eretnekségbe jutott keleti egyházak követőinek leszármazottjai, akik idők folyamán tévedésüket felismerték és az Egyházba visszatértek, a latin szertartású katolikusokkal együtt ugyanazt a hitet vallják, ugyanazon fő — a római pápa — alatt élnek, ugyanazon szentségeket használják és csupán a szertartásban, annak nyelvében és néhány másod- és harmadrangú fegyelmi pontban vagy szokásban különböznek latin szertartású testvéreiktől. Ahol a szertartásban hittételt érintő eltérés van a szakadároknál, ott a keleti szertartású katolikusok is a római egyház tanítását és szokását követik; például a szentmisében ők is azt tartják, hogy az átváltozás a kimondott szavak alatt történik és nem az azt követő Szentlélek-ima, az epiclésis alatt; vagy például a szentségeknél a bérálás és az egyházi rend szerintük is eltörölhetetlen jegyet hagy a lélekben, tehát a pap örökké pap marad; a házasság náluk is felbonthatatlan.

Az egyházi fegyelmet illetőleg nagyobb szabadságuk van; például a papság az egyes szertartásokban általában nő, más szertartásokban a latin papok hatása alatt elterjedt a nőtlenség, főképpen az ifjabb papi nemzedéknél;

így a bizánci rítusú antiochiai melkitáknál, az örmény és a szír szertartású papságnál, sőt újabban a szír-malabár papságnál is tért hódít a coelibátus. A papság Keleten szakállt visel, a nyugati országokban borotválkoznak, mint latin kollégáik ; ugyanezt tapasztaljuk az öltözetben is : Keleten inkább az ortodox papság öltözetét viselik, az európai országokban a latin papok öltözetét utánozzák ; ugyanezt mondhatjuk el a püspökökről is, akik a latin szertartásúak mellkeresztjét, gyűrűjét, pásztorbotját, infuláját viselik.

Az egyházmegyék szintén a latin szertartásúak mintájára rendezkedtek be ; különösen az európai országokban van káptalan, katedrális, szeminárium, egyházmegyei iroda és törvényszék, esperesi kerület stb., melyeket a keleti egyházak nem egészen a római formában szerveztek meg. A népnél a latin szertartásúak ájtatosságai és szokásai is elterjedtek a keletiek törvényes szokásai mellett, de mindezekről részletesen az egyes szertartásoknál szólunk. Az egyes szertartásokat követő egyházak ismertetésénél ugyanazt a sorrendet követjük, mint az előzőekben, de a szertartások ismertetését nem tartjuk szükségesnek megismételni ; kivétel a szír-maronita rítus, melynek összes követői katolikusok és ezt csak e részben ismertetjük.

Az összes keleti szertartású katolikus egyházak és egyházmegyék az 1917-ben alapított *Congregatio pro Ecclesia Orientali*-nak vannak alávetve és ennek közvetítésével érintkeznek a Szentszékkal ; a keleti vidékeken pedig a közvetlen fölöttes hatóságuk az illető ország apostoli delegátusa, aki azonban maga nem rendelkezhet, hanem csupán a közvetítő szerepét tölti be Róma és az illető keleti szertartású egyház között.

I. Bizánci (görög) szertartás.

A bizánci szertartás követőit a ritisban használt nyelv szerint négy csoportra oszthatjuk : 1. az antiochiai melkita pátriarkátus az *arab* nyelvet ; 2. a görögök, italo-albánok, magyarok az *ó-görög* nyelvet ; 3. a ruténok, horvátok, bulgárok az *ó-szláv* nyelvet ; 4. az erdélyi románok a *román* nyelvet használják.

1. Az antiochiai melkita pátriarkátus.

Katholikus melkitáknak nevezik ma Szíriában, Palesztinában és Egyiptomban az antiochiai, jeruzsálemi és alexandriai ortodox pátriarkátusok híveinek leszármazottjait, akik a századok folyamán visszatértek a katolikus egyház kebelébe. A melkita elnevezés onnan származik, hogy a chalcedoni zsinat után azokat a nem-görög nemzetiségű keresztényeket, akik a zsinat határozatait elfogadták és hűek maradtak az Egyházhoz, melkitáknak, vagyis császárpártiaknak nevezték. (Melek = császár, király.) A XI. században a melkiták követték Konstantinápolyt a szakadárságba, de utódaik közül sokan visszatértek az Egyházba.

A melkiták első komoly törekvésével a katolikus egyiség felé a XVII. században találkozunk. Ebben az időben az antiochiai ortodox pátriarkák közül többen hajlandóknak mutatkoztak az egyesülésre és 1687-ben sikerült is a katolikus hierarchiát megszervezni, de szorosabb együttműködésre csak akkor került a sor, amikor a jezsuiták buzgólkodására V. Cyrill pátriarka elismerte a pápa főségét. (1709.) Egyik utóda, VI. Cyrill (1724—1759), a római Propaganda egyetemének volt növendéke, buzgón dolgozott az egyesülésen, de egy ármánykodó szerzetes megghiúsította munkájának eredményét ; ez a szerzetes

pátriarkává nevezte ki magát Konstantinápolyból, kegyetlen üldözést kezdett a katolikusok ellen, sőt magának VI. Cyrillnek is a Libanon katolikus maronitáihoz kellett menekülnie a biztos halál elől. Ezóta két melkita antiochiai pátriarkátus van : az ortodox, melyről már szoltunk és a katolikus, melyet most ismertetünk.

VI. Cyrillt unokaöccse követte a pátriarkai trónon, de Róma csak később ismerte el pátriarkának VI. Athanáz néven. (1789—1794.) A XIX. század elején III. Agapios a libanoni *Ain Trazban* szemináriumot alapított egyháza számára és ugyancsak uralkodása alatt tartottak zsinatot a katolikus melkita püspökök Quarquafében, ahol Germanos Ádám aleppói érsek sugalmazására jozefinista és gallikanista határozatokat hoztak, melyeket Róma Germanos összes írásával együtt elítélt. Alig mult el ez a baj, újabb következett. A török birodalom katolikus melkitái politikai szempontból az ortodox pátriarkáknak voltak alávetve és hivatalos ténykedéseiket : keresztséget, házasságot, örökösödést stb. bizonyító irataikat ott kellett láttamoztatni és törvényesíttetni. Az ortodoxok lehetőleg sok nehézséget támasztottak a katolikusoknak, amiből véres üldözés lett, különösen Aleppóban (1817) és Damaszkuszban (1823), ahol rengeteg pap és hívó halt vértanuhalált hitének megvallásáért ; az üldözés lelke Seraphim ortodox pátriarka volt. Az 1860-as szomorú események, a mohamedán druzok kegyetlen katolikus üldözése és tömegek legyilkolása azután betetőzte a damaszkuszi katolikus egyház romjait.

Időközben III. Maximus Mazlum katolikus pátriarkának sikerült magát elismertetni a szultánnal is és ezzel a katolikus melkiták polgári feje lett. A melkita egyházfők 1849-ben újabb zsinatot tartottak Jeruzsálemben, a zsinat határozatait Bahus Kelemen pátriarka Róma jóváhagyása előtt visszavonta ; ez a pátriarka fogadta el a Gergely-naptárt, mely ismét zavargásokra adott alkal-

mat. Az 1909-ben Ain Trazban tartott zsinat határozatait Róma nem fogadta el, mert a melkita egyháznak nem volt a Szentszékttől ünnepélyesen elismert egyházi szervezete.

A világháború ismét nagy veszteségeket okozott a katolikus melkita pátriarkátusnak: a törökök véres üldözés közepett ezeket gyilkoltak le a szíriai keresztények között. Az utóbbi időben Mgr Cadi pátriarka (1919—1925) buzgón dolgozott a pátriarkátus egyházi és szellemi életének emelésén és helyreállításán; utóda, IX. Cyrill, Damaszkuszban székel.

A keleti szertartású egyházaknak nincsen egységes kánonjoguk, *egyházi szervezetük* és annak igazgatása tehát szokásjogon alapszik. A katolikus melkita egyház szervezete élén a *pátriarka* áll, akinek a következő hangzatos címe van: «Antiochia, Alexandria, Jeruzsálem nagy városok, Cilicia, Szíria, Hibéria, Arábia, Mezopotámia, Pentapolis, Ethiopia, egész Egyiptom és egész Kelet pátriarkája». Joghatalma valóban kiterjed a felsorolt országok bizánci rítusú katolikusaira, akik azonban mindössze 166.000-en vannak. A pátriarkát a megyés- és felszentelt püspökök választják a szíriai apostoli delegátus elnöklete alatt; a megválasztott pátriarka hitvallomást küld a Szentszéknek, megerősítése jeléül kéri a palliumot, melyet azonban sohasem visel, de vele eltemetik. A pátriarkák gyakran változtatták székhelyüket, mely egyébként nem szerencsés gondolat; Beirut, Kairó, Alexandria szerepeltek már eddig a székhelyek között; jelenleg *Damaszkusz* a pátriarka székhelye. A pátriarkátus kormányzásában 2—3 felszentelt püspök, mint helynökök segítik a pátriarkát, míg az anyagi ügyeket erre a célra választott bizottság intézi.

A pátriarkátusnak 13 egyházmegyéje van. A pátriarka közvetlen megyéje a *damaszkuszi érsekség*, de az ő helynökei kormányozzák *Jeruzsálem* és *Alexandria* kato-

likus melkitáit is ; két suffraganeus püspöksége van *Baalbeck* és *Zahleh* székhelyekkel. A többi egyházmegyék : *Tirus* érsekség *Cesarea*, *Sidon*, *Tripolis*, *Akko* (székhelye Haifa) suffraganeus püspökségekkel ; továbbá *Aleppo*, *Beirut*, *Homs* és *Bosra* érsekségek és az 1932-ben alapított *Transjordania* püspökség, *Amman* székhellyel. Ezenkívül van négy címzetes püspökségük, melyek viselői a pátriárka helynökei. Nagyobb katolikus melkita központok vannak a külföldön. Bagdad, Konstantinápoly, Róma, Marseille, Páris, az Egyesült-Államok, Kanada, Mexikó számos katolikus melkita kolóniát számolnak, ahol a hívek a latin szertartású püspököknek vannak alávetve.

A püspököket a pátriárka három jelöltje közül a világi papság választja, hacsak nincs más helyi szokás, mint például Aleppóban, ahol a papság 12 előkelő világi bevonásával választ ; a felszentelt püspököket a pátriárka nevezi ki.

A pátriárkátus 13 egyházmegyéjében 235 plébánia van ; ezeket inkább vallási központoknak nevezhetjük, mert ezek nem a mi fogalmaink szerint megszervezett plébániák. A különböző templomok papjai lelkipásztorkodással foglalkoznak, de a plébános tulajdonképpen a püspök, akinek engedélye nélkül a hívek házasságot sem köthetnek. A világi papok száma 167, a szerzeteseké 300-at is meghaladja, a szerzetesnők száma 200. A plébániákat a XVIII. század óta főképpen szerzetesek foglalják el, akik a házasságos világi papokat így lassan kiszorították. Ennek a helyzetnek azonban helytelen következménye lett, hogy a szerzetesek nagy része a kolostorokon kívül él ; például a világháború előtt 316 szerzetes közül 220 a saját kolostorán kívül élt valamelyik plébánia gondozásával elfoglalva ; ma azonban az ifjú nőtlen papi nemzedék növekedése folytán a helyzet kezd visszafejlődni.

A világi papság nevelése a keleti kongregáció áldozat-

készségéből jó kezekben van. A régi szeminárium Ain Trazban megszűnt, különben sem mutatott fel sok eredményt és ennek helyében ma a *jeruzsálemi szent Anna-szeminárium* küld képzett papokat a melkita egyház számára. A szemináriumot az 1882-ben Lavigerie bíborostól alapított «afrikai miasszonyunk misszionáriusai» vagy közönségesen a fehér atyák vezetik. A szeminárium a keleti kongregációtól függ, a pátriarkátusnak semmi joghatósága nincs fölötte ; a kis szemináriumnak 120, a nagy szemináriumnak 50 növendéke van. A szemináriumi élet igen egyszerű, megfelel a nép általános körülményeinek, amelyek közé a növendékek mint papok visszatérnek ; a tanulmányi és lelki élet tekintetében az európai szemináriumokat követi. Akik innen kikerülnek, papi nőtlenységben élnek, befolyásukat a népnél szerencsésen érvényesítik, többen közülük már püspöki méltóságra jutottak. E szemináriumon kívül melkita növendékeket találunk a jezsuiták beiruti keleti szemináriumában, míg néhányan a római szent Athanáz görög kollégiumban nyerik papi kiképzésüket. E szemináriumok hatása alatt a papok házassága náluk eltűnik, sőt ma már műveltebb központban házaspap nem is működhetne. A papi zsolozsma elvégzése is lassan szokásba jön, de szokatlan hosszúsága miatt sohasem végzik el egészen, kivéve az ünnepeken.

A *szerzetespapságnak* négy kongregációja van, melyek közül három szent Basil szabályait követi. A *libanoni* «*Megváltóról*» nevezett kongregációt 1711-ben alapították Sidon mellett ; e szerzeteseket szalvatoriánusoknak is nevezik. Központja a Sidonnál épült Megváltó-kolostor és jelenleg nyolc kolostorban 142 tagjuk van ; egy női kolostoruk is van 30 szerzetesnővel. A *soarita* (*bennszülött*) *melkita kongregációt* a XVIII. század elején alapították ; központja a szíriai Chueirban van, jelenleg 3 férfikolostorban 110 tagja, 3 női kolostorában 45 tagja van. Az *aleppói*

melkita kongregáció az előbbiből vált ki 1829-ben ; hét háza van 70 szerzetessel, két női kolostorában 30 tagja ; anyaházuk szent György-kolostor, Beirut mellett. E három kongregáció tagjai foglalták el nagyrészen a pátriarkátus plébániáit, de amióta műveltebb és nőtlen világi papság kerül ki a szemináriumból, a helyzet megváltozott. A negyedik kongregációt, *szent Pál misszionáriusok* társaságát Moaqqad Germanos laodiceai püspök alapította 1903-ban és leginkább népmissziók tartásával foglalkoznak.

A katolikus melkita hívek buzgón ragaszkodnak vallásukhoz, bár nagy tudatlanságban élnek. Iskolájuk kevés van, mintegy 170 és a vallásoktatás igen hiányos ; középiskoláik száma 5, de igen sokan a latin szertartású szerzetesek iskoláit látogatják, ahol oktatásban részesülnek. A nyugatiak vallási ájtatosságait : Jézus Szíve tiszteletét, a szentséges áldást, a Szeplőtelen Fogantatás, szent József tiszteletét, a skapulárét stb. elfogadták és szívesen gyakorolják. Sok papnál, különösen az öregebbeknél, a szertartás az első, az egyházi fegyelmet összevetésszítik a liturgiával s ennek eredményeképpen több dolgot töreksenek kivonni Róma ellenőrzése alól. De ma már a latin misszionáriusok befolyása érvényesül, mindinkább eltűnnek a különbségek, melyek a nyugati és keleti katolikusokat elválasztották. A hívek anyagi és szociális helyzete különböző a vidékek szerint : Szíriában leginkább a városokban laknak, iparral és kereskedelemmel foglalkoznak ; Egyiptomban a melkita kolónia jó anyagi helyzetben van, míg a többi országokban közepes a helyzetük. Az Amerikából visszavándorolt melkiták az ott szerzett vagyonnal független életet élnek keleti hazájukban ; kedvezőtlen hatással vannak katolikus polgártársaikra, mert a magukkal hozott szabadkőműves és liberális szellemet terjesztik, igen gyakran az egyháziak és a vallás ellen izgatnak.

2. Görögök, italo-albánok, magyarok.

Ez az egyetlen csoport a bizánci szertartású katolikusok között, mely az ó-görög nyelvet használja liturgiájában ; sőt a magyarok bőséges helyet biztosítanak a nemzeti nyelvnek is a szertartásban, de eddig Róma jóváhagyása nélkül.

A görög nemzetiségű, bizánci szertartású katolikusok Konstantinápoly és Görögország területén laknak. Hitközségük eredete 1861-re vezethető vissza, 50 évig a konstantinápolyi apostoli delegátusnak voltak alávetve, de 1911-ben saját rítusú püspököt kaptak Papadopoulos Isaias személyében, aki jelenleg a római keleti kongregáció tanácsosa ; utóda Calavassy György, aki jelenleg Athénben a katolikusok feje, míg Istambulban P. Varonhas lett a katolikusok feje. A kis egyház híveinek száma 3000, a világi papok száma 17 ; a görög területen levő szemináriumnak 20 növendéke van. *Pammacaristos* néven női kongregáció is működik árvaházukban és leányiskolájukban.

Konstantinápolyban az ágostonrendű assumptionista-atyáknak a háború előtt virágzó missziójuk volt. Az Anastasis-templom mellett épült kolostorukból buzgó munka áradt ki a bizánci szertartású katolikusok érdekében és számuk növelésében. A háború után az atyák inkább szellemi téren dolgoznak az egyesülés érdekében ; két francia nyelvű folyóiratuk, az 1897-ben alapított *Echos d'Orient* és az 1922-ben alapított *l'Union des Eglises* hathatósan szolgálják a keleti egyházak megismerését és az egyesülés ügyét.

Az italo-albánok egyházának története még a kelet-római császárság idejébe nyúlik vissza. Dél-Itália és Szicília a kelet-római császársághoz tartozott és mivel a lakosok vallásilag a konstantinápolyi pátriarkától függ-

tek, a bizánci rítus lett e vidék keresztényeinek szertartása. A helyzet megváltozott, mikor Kelet elszakadt Nyugattól s a normannok meghódították az említett vidékeket ; a konstantinápolyi pátriarkák is elveszítették itt gyakorolt hatalmukat, a bizánci rítus helyébe a latin rítus lépett, a hellén elem pedig a XV. századig majdnem teljesen eltűnt. Ekkor a törökök elől menekülő görög és albán gyarmatosok telepedtek le Calábriában és Sziciliában s ez a bevándorlás a XVII. századig tartott. Az újonnan érkezettek ragaszkodtak bizánci rítusukhoz, ezért VIII. Orbán pápa bizánci rítusú metropolitát nevezett ki számukra, aki azonban Rómában székelt és ily rítusú papokat szentelt. (1624.) Később XIV. Benedek pápa megszervezte egyházukat, két szemináriumot állított fel az albán papság nevelésére : *Palermóban Szicília s Ullanóban Calábria számára.* (1736.) Mivel a századok folyamán a bizánci szertartásba a ritussal össze nem egyeztethető latin szokások lopództak be, XIII. Leó pápa elrendelte, hogy a rítus nyelve az ó-görög legyen, csak vásár- és ünnepnapokon olvashatja fel a pap az evangéliumot albán nyelven is. A hívek azonban továbbra is még mindig azon egyházmegye latin püspökeinek voltak alávetve, amelyben laktak.

XV. Benedek pápa 1919-ben a délolaszországi Calábria tartomány görög-albán plébániáit egyházmegyébe szervezte, a Cosenca tartományban fekvő *Lungrót* püspöki székhellyé tette s Mele Jánost kinevezte bizánci rítusú püspöküknek. Az egyházmegyének 35.000 híve van 23 plébánián 30 világi pappal. Sziciliában nincsen megszervezett egyházmegyéjük, hanem a Monreálban székelő felszentelt püspökük, Schiró Pál intézi vallási ügyeiket.

A bizánci rítusú szerzetespapság a XVI. században igen kiterjedt volt Dél-Itáliában, de ma csak egy kolostoruk van Róma közelében, Grotta-Ferratában, ahol a bizánci szertartás reformját hajtották végre. Itt ma is

kis szeminárium van az italo-görögök számára. Rómában a szent Athanáz görög kollégiumban is találunk néhány italo-albán papnövendéket.

Az Egyesült-Államokban körülbelül 20.000 kivándorolt italo-albán tartózkodik, akik hosszú ideig pap nélkül voltak, a latin templomok látogatását visszautasították, most azonban néhány bizánci szertartású pap foglalkozik közöttük lelkipásztorkodással.

Csonka-Magyarországon bizánci szertartású katolikus egyházmegye *Hajdudorog*. Az egyházmegyét X. Pius pápa alapította a magyar kormány kérésére 1912 június 8-án a megmagyarosodott rutének és románok számára. Az alapításkor 78 rutén eredetű és 83 román eredetű népességtől lakott plébániája volt az egyházmegyének mindössze 74.000 lélekkel. A szertartás hivatalos nyelve a görög lett, de bizonyos részét magyar nyelven végzik. Ez volt az oka, hogy az egyházmegye megalapításakor az ortodox, sőt a katolikus románok is e ténykedésben saját fajuk elmagyarosítását látták és heves harcot kezdtek az új egyházmegye ellen. Elvetemültségükben annyira mentek, hogy pokolgépet küldtek a püspöknek, mely a csomag felbontásánál több személyt megölt, míg a szintén jelenlevő Miklóssy István püspök csodálatosképen sértetlenül menekült meg. (Debrecen, 1914 február.)

A világháború után a «trianoni határ» a plébániák jó részét cseh-szlovák és román területre szakította el. Az egyházmegye mai szervezete : a püspökség az esztergomi érsek suffraganeusa ; Nyiregyházán katedrálisa, káptalanja van ; papnövendékei a budapesti központi szemináriumban nevelődnek. Az egyházmegye jelenleg 90 plébániáján 142.000 lélek él ; papjainak száma 106 ; ezen egyházmegye joghatósága alá tartozik a budapesti görög szertartású plébánia is a Rózsák-terén.

Csonka-Magyarország másik bizánci szertartású egyháza a *miskolci apostoli kormányzás*, melyet a gyászos

trianoni «békeszerződések»-től teremtett helyzet alkotott. Nagy-Magyarország észak-keleti részén ugyanis már századok óta laktak ruténok, akik a X. és XI. századokban fogadták el a kereszténységet a bizánci szertartással és a XVII. századig szakadárságban éltek. Ekkor Munkács közelében levő bizánci szertartású szakadár kolostor higumenje a római egyházba való felvételét kérte azzal a feltétellel, ha szertartásukat megtarthatják és ily ritusú püspököket kapnak. (1649.) Kérését teljesítették, de az új egyházmegyének nem jelöltek ki pontos határokat és e miatt gyakran hatásköri összeütközés támadt a latin szertartású püspökökkel, míg végre VI. Pius pápa Mária Terézia kérésére 1771-ben megalapította a bizánci szertartású *Munkács-egyházmegyét Ungvár székhellyel*. Ebből a nagy egyházmegyéből VII. Pius pápa 1818-ban kihasította *Eperjes-egyházmegyét* és mindkettőt az esztergomi hercegérsek suffraganeus püspökségévé tette és ez a viszony még ma, a világháborúokozta változások után is fennáll. Az új politikai hatalom mind Eperjes, mind pedig Munkács püspökét elűzte székhelyéről, nyilvánvalóan magyar érzelmeik miatt. E két egyházmegyének Csonka-Magyarországon maradt plébániáit XI. Pius pápa 1925-ben a miskolci apostoli kormányzásában egyesítette és apostoli kormányzóvá Papp Antal volt munkácsi püspököt, küzikei címzetes érseket nevezte ki. Az apostoli kormányzásának 26 plébániáján 30 pap foglalkozik 22.000 hívő lekipásztorkodásával, 31 népiskolájában 2500 tankötelessel.

A bizánci szertartású szerzetesapságot Csonka-Magyarországon *Nagy szent Basil rendjének* a «Megváltóról» nevezett kongregációja képviseli. A kongregációt 1617-ben alapították, a Szentszék 1744-ben jóváhagyta és 1882-ben megreformálták. A kongregációnak lengyel, csehszlovák és magyar területen 22 kolostora van 117 pappal, 160 újonc- és teológustestvérrel. A magyar terü-

leten *Máriapócs*on van székházuk és plébániájuk néhány taggal; a kolostor, mely a bizánci szertartás magyarországi tűzhelye, szintén fejlődésnek indult.

3. Rutének, horvátok, bulgárok.

E csoport bizánci szertartású katolikusainak közös vonása, hogy liturgiájukban az *ó-szláv* nyelvet használják.

Rutének.

Ruténeknek, vagy kis-oroszoknak nevezik a régi Oroszország nyugati és délnyugati vidékein lakó szlávokat, akik ma leginkább Lengyelországban s a Kárpátokban laknak. Ez a nép a X. században fogadta el a kereszténységet a bizánci szertartással, vallási fejük a *kievi érsek* lett. A rutének követték Konstantinápolyt a szakadárságba és Rómával sohasem voltak közösségekben. A flórenci zsinaton (1439) jelen volt Izidor kievi metropolita, a katolikus egyesülésnek buzgó híve, aki a zsinatról hazatérve megnyerte a ruténeket is, de a moszkvai nagyherceg tartományaiban sikertelen volt fáradozása. Ekkor a kievi érsekség nyolc egyházmegyéjéből egyházi tartományt alkottak és Rómával egyesültek. A moszkvai pátriarkátus felállítása 1589-ben és az oroszok törekvése az összes bizánci szertartású hívők egyesítésére az ortodox egyház kebelében nagy veszélyt jelentett a bizánci szertartású katolikusokra. A rutének valóban többször visszaestek a szakadárságba, de a jezsuiták buzgó munkájának köszönhető, hogy az egyesülés ügye haladást tett és a rutén püspökök *Brestben* tartott zsinatukon kimondták, hogy mindenkorra szakítanak az ortodox egyházzal és elismerik a pápa tekintélyét; VIII. Kelemen pápa erre ünnepélyesen kihirdette az egyesülést. (1595.)

Az ortodoxok erőszakhoz folyamodtak. Kegyetlen ül-

dözést indítottak a bizánci ritusú katolikusok ellen, de rövid időre sikerült a lelkeket lecsendesíteni az egyesülés két buzgó apostolának, Rahoss Mihály kievi metropolitának és Kuncsevics Jozafát bazilitaszerzetesnek, akit később az ortodoxok megöltek. (1623 nov. 12.) Az üldözés következtében a rutének nagy számban tértek a latin szertartásra, melynek megakadályozására VIII. Orbán pápa ezt a Szentszék különös engedélyéhez kötötte, mivel a nép a szertartás fenntartásában nemzeti kérdést látott. Azonban a lengyelek nem ismerték fel küldetésüket a rutének visszavezetésére az igaz Egyházba és ezzel sokban hátráltatták a szorosabb és őszintébb egyesülést; a lengyelek lenézték a ruténokat, a lengyel területre került rutén püspököknek nem adták meg ugyanazon jogokat, melyeket a latin püspökök megkaptak, a rutén papság szemináriumok hiányában és a papi házasság következtében szellemiekben és anyagiakban hiányt szenvedett.

A kegyetlen üldözés után Szobieszki János lengyel király (1676—1696) némi nyugalmat biztosított az üldözött ruténeknek, akik ezen idő alatt ismét megszervezték egyházukat, mely akkor körülbelül 10—12 millió hívőt számolt. Lengyelország felosztásával a katolikus rutének helyzete ismét rosszabbra fordult. Az 1772., 1793. és 1795-ös osztozkodásban Oroszország és az osztrák-magyar monarchia kapta a ruténeket, de sorsuk igen különböző volt a két birodalomban.

Oroszország kegyetlen üldözéssel kezdte. II. Katalin nem ismert kíméletet, a rutén püspökségeket megszüntette, az egyesülés vezéreit, a bazilitaszerzeteseket pedig halálbüntetéssel törekedett elriasztani az ország területéről. Amikor II. Katalin 1796-ban meghalt, 7—8 millió volt azon rutének száma, akiket a szakadárságba visszakényszerített. Fia, I. Pál, türelmesebb volt, de I. Miklós ismét Katalin politikáját követte; uralkodása alatt három püspök és 1327 pap ment át szakadárságba, de most az

egyszerű nép vonakodott követni papjait a szakadárságba, amiért a börtön, kancsuka és Szibéria ismét ezreket avattak vértanuvá. A cári politikának sikerült 1875-ig teljesen megszüntetni az oroszországi katolikus rutén hierarchiát, bár a nép jórésze a rákényszerített szakadárságban is az egyesülés híve maradt, amit legjobban az bizonyít, hogy az 1905-ös forradalom idején egyszerre 300.000 rutén kérte az egyesülést Rómával, de okos politikából latin szertartásúakká lettek, mivel az orosz törvény megtiltotta a katolikusoknak a bizánci szertartás használatát.

Az 1905-ös forradalom fontos vívmánya volt a vallásszabadság elnyerése, mire Szentpétervárott és másutt is bizánci szertartású katolikus hitközségek alakultak, melyeknek tagjai *«régí hitű katolikusok»*-nak nevezték magukat. Általános számítás szerint ekkor 15–20 millió volt azoknak a ruténoknak a száma, akiket a szentpétervári szinodus erőszakkal szakadárságban tartott. A vallásszabadság hírére tömegesen tértek a rutének a katolikus egyházba, de a szinodus nem jószemmel nézte a *«régí hitű katolikusok»* szervezkedését, végre is hitközségeiket feloszlatta, templomaikat bezáratta.

Az 1917-es forradalom után a helyzet kedvezőbbnek ígérkezett, mint a cári önkényes uralom idején. Szepticky bizánci rítusú katolikus lemergi érsek, akinek joghatósága az oroszországi bizánci rítusú katolikusokra is kiterjedt, exarkát nevezett ki Oroszországba, de ennek működését a bolsevisták megakadályozták, a papokat bebörtönözték, a vallási szervezkedést lehetetlenné tették és a templomokat lerombolták.

Lengyelország felosztása után az *osztrák-magyar monarchia* területére jutott ruténoknak sokkal kedvezőbb helyzetük lett, mint oroszországi hitsorsosaiknak. A magyar területen VI. Pius pápa Munkács-egyházmegyét, VII. Pius pápa Eperjes-egyházmegyét, Galiciában pedig

a lemergi érsekség alá rendelt halicsi püspökséget alapította a katolikus rutének számára.

*

A világháború ismét új helyzetet teremtett a katolikus rutének egyházi szervezetében. Lengyelország felbomlott, az osztrák-magyar monarchia területén új államok alakultak és így ma katolikus rutén egyházmegyéket találunk lengyel, magyar, cseh-szlovák, román és jugoszláv területen.

Lengyelországban három katolikus rutén egyházmegye van : a lemergi érsekség, a przemysli és a stanislawovi püspökségek a régi Galicia területén. A lemergi érsekség egyesíti a régi halicsi és kamienieci püspökségeket ; 1260 plébániáján, többszáz helyi lelkésziségen 1321 papja és 1,300.000 hívője van. Az érsekség élén Szepticky András volt bazilitaszerzetes áll, akinek buzgósa, egyházas-sága közismert. A przemysli püspökségnek, élén Kocylowsky Jozafát volt bazilitával, szintén 1,400.000 híve van 690 plébánián, ugyanannyi helyi lelkésziségen 840 pappal. A harmadik egyházmegyének, Khomisyn Gergely püspöknek joghatósága alatt egy millió hívő él 410 plébánián félezer pappal. E nagykiterjedésű és túlnépes egyházmegyéknek összesen 3,700.000 hívük van és csak 2621 világi papjuk. Ez bizony egyik gyengéje a lengyelországi rutén egyháznak ; a másik gyengéje a papok házassága, mely bár törvényes szokás, de súlyos teherként nehezedik a rutén papság vállaira. A világi papságnak csupán 3—4 százaléka nőtlen, a nagy többséget a családfenntartás gondjai elvonják a buzgóbb lelkipásztori munkától. Ma már a szemináriumokban jó nevelést és tudományos kiképzést kap a papság ; mind a három egyházmegyének van kis és nagy szemináriuma számos növendékkel ; a lemergi egyetemen van teológiai fakultásuk s sokan látogatják a külföldi főiskolákat is.

Rómában van a rutén kollégium, XIII. Leó pápa alapítása a rutén bazilitaszerzetesek vezetése alatt; az itt végzett növendékek általában elfogadják a coelibátust.

Magyarországon felállított miskolci apostoli kormányzóságot, a munkácsi egyházmegyének itt maradt részét már ismertettem.

A *cseh-szlovák köztársaság* területén a már említett két püspökség működik. *Eperjes*-egyházmegyének, élén Gajdics Péter Pál apostoli kormányzóval, 136.000 híve van 163 plébánián, 181 világi pappal. *Munkács*-egyházmegyének, az Ungvárott székelő Sztojka Sándor püspöknek, 320 plébánián 420.000 híve van 332 világi pappal.

Az új köztársaság hivatalnokai általában ellenséges érzületűek a vallással, de különösen a katolikus vallással szemben és ezt a katolikus ruténekkal is éreztetik. A rutén papság ellen azt a vádat emelik, hogy «magyarónik» és így könnyű elhíttetni a néppel, hogy nem osztják nemzeti érzésüket. Az ortodox oroszok pedig Bushtynban szemináriumot alapítottak; buzgó propagandát fejtenek ki a bizánci rítusú katolikusok között és sikerült is nekik 30 falut szakadárságba vinni. Az ortodoxok ellen vívott harcban buzgón támogatja a papságot a Blagovicsnik, a Jó Hirnök című vallásos újság.

Romániához csatolt Bukovina területén élő rutének számára XI. Pius pápa 1922-ben *Siret* apostoli kormányzóságot állította fel, amely 1930-ban ismét megszűnt és a 62.000 hívőt az új máramarosi román püspök kormányozza 38 plébánián 40 pappal.

Jugoszláviában, az SHS királyság területén a bizánci rítusú katolikus egyház főképpen *ruténekből* és kevés számú *horvátból* áll. Mikor Korvin Mátyás 1463-ban Boszniát elfoglalta, az oda bevándorolt szerbeket Rómával egyesülésre kényszerítette, melyet csak külsőleg fogadtak el s valójában csak akkor tértek az Egyház kebelébe, mikor V. Pál pápa saját szertartású püspököt

adott nekik, aki azonban sokáig a zágrábi latin érsek helynöke volt. Ugyancsak Szlavónia is kapott ily szertartású püspökséget, de ez csakhamar eltűnt. A bizánci szertartású katolikusok sokat szenvedtek az ortodoxoktól, míg végre Mária Terézia kieszközölte VI. Pius pápától a kőrösi bizánci szertartású püspökség felállítását, mely ma is létezik. Kőrös- (Krizevci-) egyházmegye püspöke, Nyáradi Dénes, a zágrábi érsek suffraganeusa és 1924 óta joghatósága kiterjed Jugoszlávia összes bizánci rítusú katolikusaira, számszerint 41.500 lélekre akik közül 15.000 bevándorolt rutén, tízezer horvát, a többi pedig szerb, román és macedon. Az egyházmegyének 40 plébániája van 55 pappal, káptalannal, kis szemináriummal.

Az *Amerikai Egyesült-Államokban* több mint félmillió bevándorolt rutén tartózkodik, akik többnyire Pennsylvánia bányavidékein laknak. Hosszú ideig az egyházi hatóságok nem találtak megfelelő eszközöket, hogy elérjék őket; leginkább a latin szertartású istentiszteleteket látogatták, mivel sem papjaik, sem templomaik nem voltak. A legnagyobb akadály volt, hogy az amerikai katolikus püspökök visszautasították a házaspapokat, már pedig nőtlen rutén papok igen elenyésző számban vannak. Erre X. Pius pápa, hogy megakadályozza a rutének közeledését az ortodoxokhoz, saját rítusú püspöket adott nekik, XI. Pius pápa pedig 1924-ben két egyházmegyét szervezett meg számukra: az egyiknek *Philadelphia* a székhelye, élén Bohachevsky Konstantin püspökkel és a Galiciából származó 245.000 rutént öleli fel 91 plébánián 91 pappal; a másiknak *Pittsburg* a központja Takács Basil püspökkel, aki a Kárpátokból származó 300.000 rutént kormányozza 144 pappal, 176 templomban. A két püspökségnek Philadelphiában van szemináriuma és a washingtoni apostoli delegátusnak vannak alávetve.

Kanada északnyugati tartományaiban 300.000 rutén lakos tartózkodik ; X. Pius pápa számukra is rendelt saját szertartású püspököt, jelenleg nekik is megszervezett egyházmegyéjük van Ladika Basil püspökkel az élén, aki *Winnipegben* székel. A hatalmas területen 270 plébániája van, de csak 20 plébániának van állandó papja, 100 plébánián havonként egyszer, a többin pedig évenként 4—5-ször van istentisztelet ; az egyházmegye 51 papjának másképpen nincsen hatalmában e nagy és népes területet ellátni. A püspök köteles öt évenként Kanada minden nagyobb kolóniáját meglátogatni ; felelősséggel tartozik az ottawai apostoli delegátusnak.

Braziliában 52.000 katolikus rutén hívő van együtt, akiknek lelki üdvösségén 12 pap munkálkodik : hat világi és hat bazilitapap. *Argentiniában* 15.000 hívőjük van. *Kínában* 1928 óta Harbinban megszervezett központ van Abrantovich Fábián püspökkel az élén a bizánci rítusú katolikusok, leginkább oroszok számára.

Mindezekben a területeken nagy munkát fejtenek ki a világi papságon kívül a rutén *baziliták*, akikről már röviden szóltam. Lengyel területen működnek, továbbá a Szeptickytől alapított *studiták* három házban 70 taggal. A harmadik rend a *«keleti szertartású redemptoristák»*, a belga redemptoristatartomány altartománya. Ezenkívül öt szerzetesnői kongregációjuk van : a *bazilitanővérek*, a *Szeplőtelen Szűz leányai*, a *Szent Család-apácák*, a *Myrophor-nővérek* és a *studitanővérek* ; ezeknek összesen 76 házban 665 tagjuk van. A népes rutén egyházmegyékről valóban elmondhatjuk : «messis quidem multa, operarii autem pauci» — az aratás bő, de a munkás kevés ; igen sok helyütt csak a jóakarátú rutén nép vallásos érzésének köszönhetjük, hogy pásztor nélkül is megmaradtak katolikusoknak.

A rutének az ó-szláv nyelvet használják a bizánci szertartásban, a Nikon-féle liturgiai reformot a XVII.

században természetesen nem fogadták el, így ősibb szokásaik megmaradtak. Később azonban a latin szertartásnak nagy befolyást engedtek és a rutén püspökök a Szentszék megkérdezése nélkül jelentékeny változásokat eszközöltek, hogy a latin szertartáshoz közelebb jöjjenek. A nép átvette a latin szertartásúak ájtatossági gyakorlatait és ünnepeit, melyek az ortodox egyházban ismeretlenek. A lengyelországi rutének a böjttrendeletekben inkább a keletiek, míg a Kárpátok ruténjei a nyugatiak szokásait követik.

A rutén papság a XVIII. század óta a megfelelő országok latin szertartású papjainak öltözetét hordja hosszú haj és szakáll nélkül ; a Vatikántól engedélyezett címeket és jelvényeket is hordják ; az egyházmegyék szervezete is teljesen a latin egyházmegyék berendezését követi káptalannal, egyházi törvényszékkel, esperesi kerületekkel stb. és ezeknek a hivataloknak megfelelő egyházi méltóságokkal. A püspökök kinevezése az egyes országok konkordátuma szerint van meghatározva, de általában a Szentszék joga.

Bulgárok.

A XIX. század közepe felé az ortodox bulgárok megelégték a Phanar gyámkodását, mely már zsarnoksággá fejlődött és függetlenségre törekedtek. Ekkor népük befolyásosabb kisebbsége Róma felé tekintett s 1860-ban Konstantinápolyban kétezer bulgár katolikusnak nyilvánította magát, mire IX. Pius pápa mgr. Szokolszkit adta nekik saját ritusú püspöküknek, akit a török kormány hivatalosan is elismert. Néhány nap alatt 60.000-re szaporodott a katolikusok száma, de az ortodoxia éber öre, Oroszország ezt nem tűrhette. Szokolszki püspök Odesszába induló orosz hajón hirtelen

eltűnt és utóda, Popof Ráfael, nem kevés nehézséggel küszködve kormányozta a katolikus bulgárokat.

Róma 1883-ban új szervezetet adott a katolikus bulgár egyháznak: *Konstantinápolyban* apostoli kormányzóságot, Macedóniában *Szaloniki*, Tráciában *Hadrianopolis* székhellyel apostoli helynökségeket állított fel. Macedóniában a lazaristák buzgólkodása ellenére folyton fogyott a katolikusok száma, mivel az ortodox bulgár exarka nem szűnt meg ellenük ármánykodni, sőt maga az apostoli helynök is szakadárságba esett, de botrányos cselekedetét csakhamar jóvátette. A balkán-háború előtt már csak 7000 hívőjük volt Macedóniában 32 világi pappal, akik a szerb és a görög hódítás után mind a bulgár királyság területére menekültek.

Tráciában hasonló sors érte a katolikusokat: 1912-ben még 4000 hívőt számoltak 15 világi pappal, a leigyel resurrectionistaatyáknak Hadrianopolisban kollégiumuk, az ágostonrendi szerzeteseknek pedig szemináriumuk volt, de a következő évben a törökök a bulgár missziókat vad kegyetlenséggel elpusztították, a maradék katolikus nép pedig bulgár területre menekült.

Jelenleg az összes bizánci rítusú katolikus bulgárok a bulgár királyság területén laknak, számuk alig éri el a hatezret; mivel az 1883-ban szervezett három intézmény megszűnt, fejük a *Szófiában* székelő Kurtoff Cyrill bizánci rítusú püspök, aki 40 világi pappal és néhány szerzetessel kormányozza kis egyházát.

4. Az erdélyi katolikus románok.

Amikor Erdélyt 1687-ben hivatalosan visszacsatolták Magyarországhoz, a jezsuiták missziót szerveztek az ortodox románok között és nagyszerű eredményt értek el. *Gyulafehérvár* ortodox érseke, Theophil, papságával és híveinek jórészeivel Rómához csatlakozott. Theophil még

az egyesülés évében, 1697-ben meghalt, mire a bukaresti ortodox érsek Athanáz nevű papját küldötte oda utódnak, de ő is az egyesülés híve lett. Erre az ortodoxok a kálvinistákkal együtt véres üldözést kezdtek a katolikus románok ellen, akiknek száma ekkor 200.000 volt. Az üldözést elősegítette és hathatósan támogatta egy aposztata pap, aki magát püspökké választatta és az ortodoxok valóban elérték, hogy Athanáz halálakor, 1713-ban, nem volt katolikus román Erdélyben.

A jezsuiták másodszor is elkezdtek nehéz munkájukat, 1721-ben sikerült nekik Gyulafehérvárra katolikus román püspököt kineveztetni, a bizánci rítusú katholicismusnak fejlődést és nyugalmas napokat biztosítani. De ez a nyugalom nem sokáig tartott; 1735-ben Bessarion nevű szerb szerzetes az ipeki szerb pátriarka támogatásával üldözést kezdett ellenük, tömegeket rántott vissza a szakadárságba és csak Mária Terézia szigorú intézkedései mentették meg a katolikusokat. De ekkor az erdélyi románok már két csoportra szakadtak: a katolikusok a *gyulafehérvári* érsek körül csoportosultak, a szakadároknak pedig a *nagyszebeni* metropolita volt a fejük.

VI. Pius pápa Mária Terézia kérésére új katolikus román egyházmegyét állított fel *Nagyvárad* székhellyel (1777), IX. Pius pápa pedig *Szamosújvár*- és *Lugos*-egyházmegyéket alapította. (1853.) Miután e külső kereteket megteremtették, a legszükségesebb belső reformokat is megkezdhatték. Megszervezték a szemináriumokat a papság képzésére, gondoskodtak a nép vallásoktatásáról, megszüntették a házasság felbonthatóságát, amely helytelen szokás a szakadároktól eredt; így az erdélyi katolikus román egyház szép virágzásnak indult, amikor a világháború kitört.

A világháború után a gyászos trianoni «békeszerződés» elszakította a szép Erdélyt Magyarországtól és Romániá-

hoz csatolta, ahol nagy veszély leselkedik a bizánci rítusú katolikusokra, mert az egységesített ortodoxok a katolikus románok meghódítására törekednek, hogy a nemzeti egységgel a teljes vallási egységet is megteremtsék.

A *jelen egyházi szervezet* öt egyházmegyéből áll: a Fogaras-Gyulafehérvár érsekségből Balázsfalva székhellyel és négy suffraganeus püspökségből Nagyvárad, Szamosújvár és Lugos székhelyekkel; az ötödik egyházmegyét XI. Pius pápa állította fel 1930 június 5-én Máramaros székhellyel.

A *fogarasi érseknek*, Suciu Basilnak, 520.000 híve van 760 plébánián; joghatósága egyházmegyéjén kívül a régi királyság területén lakó összes bizánci rítusú katolikusokra is kiterjed, akik azonban nem sokan vannak; Bukarestben van plébániájuk 10.000 lélekkel. A *nagyvárad*i püspöknek, Frentiu Valér Trajának, 135.000 híve 164 plébánián oszlik meg 176 pappal; a *szamosújvári* püspöknek, Hossu Gyulának, 560.000 híve van 539 plébánián 524 pappal; a *lugosi* püspöknek, Nicolescu Sándornak, 120.000 híve van 182 plébánián 160 pappal. Az új máramarosi püspökség most megszervezés alatt áll, adatai nem ismeretesek. Püspöke Rusu Sándor, székhelye Szatmár. Az öt egyházmegye híveinek száma 1,330.000, míg az erdélyi ortodox románok száma kb. egy millió, tehát az erdélyi katolikus románok többségben vannak ortodox polgártársaik fölött.

Az egyházmegyék teljesen a latin egyházmegyék mintájára vannak megszervezve; van katedrálisuk, káptalanjuk, kis szemináriumuk, az első három egyházmegyének nagy szemináriuma is, míg Lugosról vagy ezekre a teológiákra, vagy külföldi főiskolákra mennek a növendékek. Az egyházmegyék betöltése az új román konkordátum szerint történik: a román király kijelöli, a pápa kinevezi és megerősíti az egyházfőket.

A világi papok általában nősek, csupán 6% él coelibá-

tusban ; öltözetükben a latin papokat utánozzák, borotválkoznak és prelátusaik a latinok jelvényeit és öltözetét viselik. A szerzetespapság igen gyér, mindössze húsz bazilita és néhány assumptionistaatyja működik náluk ; három női kongregációban körülbelül 80 szerzetesnő van. A románok általában tisztábban őrizték meg a bizánci szertartást, mint a rutének ; a liturgia nyelve a román. Az egyházi és lelki élet emelésére két folyóiratuk van : a «Cultura creștina» (Keresztény kultúra) és a «Sionul romanesc» (Román Sion) ; Balázsfalván hatalmas nyomdájukban két ujságot és számos vallásos könyvet adnak ki.

Az *Amerikai Egyesült-Államokban* 50.000 bizánci szertartású katolikus román él, akik Erdélyből vándoroltak oda. Sokáig vallási elhagyatottságban voltak, most egy-két papjuk van 16 templommal, de kíváncsok volna, hogy ők is saját ritusú püspököt kapjanak és ezzel számosabb papságot, mert így csak az amerikai román ortodoxia karjaiba esnek, mely máris kivetette hálóját utánuk.

II. Örmény szertartású ciliciai pátriarkátus.

Az örmények a IV. század elején fogadták el a kereszténységet világosító szent Gergely apostolkodása folytán, aki római látogatása alkalmával híveit Szilveszter pápa oltalmába ajánlotta. Azonban az örmények elszakadtak a hivatalos Egyháztól, bár a catholicosok között egyesek őszintén közeledtek Róma felé, de a XII. századig komoly egyesülés nem történt. Amikor a keresztések megalapították a ciliciai királyságot Kis-Örményország területén, nagyban elősegítették az egyesülést és 1198-ban ez meg is történt, de a ciliciai királyság leáldozásával 1375-ben az egyesülés is megszűnt.

A domonkosok ismét megkezdték a munkát, de az eredményeket megghiúsította latinizáló túlbuzgóságuk. A szerzetesek ugyanis az örmény egyház jogos és tiszte-

letreméltó hagyományainak megszüntetésére törekedtek és ez az előrehaladott egyesülés ügyét megállította. A flórenci zsinaton kihirdetett egyesülés sem sokáig tartott, mert a nyugtalan és forradalmi örmény elemek csakhamar visszarántották a népet a szakadárságba. Közben azonban mindig akadtak az etchmiadzini és a sisi catholicosok között egyesek, akik Rómával egyesültek, de az egész egyházat átfogó eredményt nem értek el.

Szíria kevésszámú katolikus örményei 1740-ben *Arđzivian Ábrahám* aleppói érseket ciliciai catholicossá választották, aki megválasztása után rögtön Rómába ment, ahol szívélyesen fogadták. XIV. Benedek pápa megerősítette őt hivatalában, a palliumot is átadta neki és a pátriarka a Péter nevet vette fel, melyet összes utódai megtartottak. Visszatérése óta a Libanonban székel Beirut mellett, *Bzommár*-kolostorban. Joghatósága ekkor Szíriára, Ciliciára, Mezopotámiára, Palesztinára és Egyiptomra terjedt ki, míg a török birodalom északi tartományainak katolikus örményei egyházilag a konstantinápolyi latin szertartású apostoli helynöktől függtek. Politikailag a török birodalom összes örményei, tehát a katolikusok is, a konstantinápolyi akatholikus örmény pátriarkának voltak alávetve, mely gyakran szolgálta a katolikus örmények üldöztetésére. Így a görög szabadságharc idején a szakadár örmények mint árulókat vádolták be katolikus örmény polgártársaikat a törököknél, akik erre a hithű örményeket javaiktól megfosztották, száműzték vagy kínhalálra ítélték. Végre XII. Leó és VIII. Pius, továbbá a francia kormány közbenjárására az örmény katolikusok megkapták a szultántól a szabadságot és megszabadultak a szakadár örmény pátriarkátus gyámkodásától. Ugyanekkor az összes keleti rítusú katolikusok elérték polgári szabadságukat és függetlenségüket a török birodalom területén. (1830 június 6.) VIII. Pius pápa ekkor felállította a kon-

stantinápolyi örmény érsek-prímási széket, melynek joghatósága az apostoli vikáriátus alá rendelt örmény hívekre terjedt ki ; de nemcsak vallási fő, hanem a törökországi örmény katolikusok polgári feje is lett és később, 1850-ben IX. Pius pápa joghatóságát kiterjesztette több suffraganeus egyházmegyére.

A XIX. században tehát két katolikus örmény hatalom működött : a *ciliciai pátriarkátus* és a *konstantinápolyi érsekség*. Ez sajnálatos eseményekre adott alkalmat hatásköri összeütközések miatt és a püspökök közös vágya volt, hogy e két hatalmat egy személyben egyesítsék. Ez meg is történt, amikor az üresedésben levő ciliciai pátriarkátust Hassun Antal konstantinápolyi örmény érsekkel töltötték be. (1866.) Ezt a szerencsés választást IX. Pius *Reversurus*-bullájával megerősítette és elrendelte, hogy a pátriarka ezután Konstantinápolyban fog székelni, joghatósága pedig az összes katolikus örményekre kiterjed. Ez ismét zavarokra adott alkalmat a forrongó elemek között, mire többen, még püspökök is szakadárságba mentek át. A török kormánytól száműzött Hassun pátriarka utóda Azarian lett (1884—1899), akit pedig Terzian követett a papság és a hívek egyhangú szavazatával. Alatta az örmények nemzeti zsinatot tartottak Rómában 1911-ben, a zsinat határozatait a Szent-szék is jóváhagyta, üdvös hatásai már jelentkeztek, amikor a világháború kitört. Az ezt követő idők véres üldözései, amikor a muzulmán törökök tízezerszámra gyilkolták az örményeket, majdnem megsemmisítették a katolikus örmény egyházat.

Az örmény egyház újjászervezését XI. Pius pápa hajtotta végre. A Rómában összegyűlt pátriarka és püspökök egyetértésével elrendelte, hogy a pátriarkátus székhelye a libanoni Beirut legyen ; a konstantinápolyi egyház érseki ranggal ismét saját főt kapott, akinek joghatósága azonban nem terjed túl a városon, míg a pátriarka az

egész Kelet katolikus örményeinek a feje. (1928.) Az ősz Terzián pátriarka magas korára való tekintettel lemondott méltóságáról és 1931 nyarán megválasztották *Mgr Avedis Arpiariánt*.

Jelen egyházi szervezet.

Az örmény katolikusok nagyszámú apadása a török üldözések következtében eredményezte, hogy a török birodalom területén levő püspökségek megszűntek és ma már csak nevük él. Az elmenekült örmények szétszóródtak az egész világon és ma minden földrészen találunk kisebb-nagyobb örmény hitközségeket.

Ázsiában az egyházi szervezet feje a ciliciai pátriarka, akit a püspökök szinodusa választ és a pápa megerősít. A pátriarka közvetlen kormányozza *Beirut* egyházmegyéjét, ahol 7000 híve van öt plébánián 42 pappal; a Bzorrán-kolostorban székel, ahol szeminárium is van. Ezenkívül joghatósága alá tartoznak a livornói szent Gergely-templom, a római Tolentinói szent Miklós-templom és szeminárium. A többi egyházmegyék: a szíriai *Aleppó*, feje *Mgr Kortichián* 22 pappal 15.000 hívőt gondoz; az Armenia szovjet-köztársaság területén *Tiflis*, ahol *Mgr Bacaratian* püspök 48 pappal dolgozik a Kaukázus hegységeiben élő katolikus örmények lelki üdvösségén; perzsa területen *Ispahan*-egyházmegyében 1000 hívő él; török területen csupán Angorában él néhány száz hívő, az összes többi egyházmegyék, számszerint 12, teljesen megsemmisültek. Palesztina egyes kis örmény hitközségeit egyszerű papok, mint pátriarkai vikáriusok kormányozzák.

Afrikában az alexandriai örmény püspököknek, *Mgr Couziánnak* négy plébánián 6500 híve van hét pappal; néhány iskoláját szerzetesnővérek vezetik.

Európában a *konstantinápolyi* egyházmegyének,

élén Ktchourian Vahan érsekkel, 8000 híve van 14 plébánián 15 pappal, 9 szerzetessel és ugyanannyi szerzetesnővel. A görögországi örmény katolikusokat, körülbelül 3000 lelket, a kapucinusok gondozzák tíz pappal. A *lembergi* örmény katolikus érsekség eredete a XVII. századba nyúlik vissza ; ekkor egyesültek Rómával azok az örmények, akik a XI. századtól telepedtek le Galiciában. A *lembergi* érsek joghatósága 1808-ig Oroszország katolikus örményeire is kiterjedt, ma csupán lengyelországi híveire terjed ki, akik mindössze tíz plébánián 5000-en vannak 16 pappal. Az érseket, jelenleg Teodorovitz József, a lengyel konkordátum alapján a pápa nevezi ki a kormánnyal történt előzetes megállapodás szerint.

Európa más országaiban is találunk örményeket, akik többnyire a latin szertartású püspökök joghatósága alá vannak rendelve. *Erdélyben* az örmény katolikusok száma 36.000, akiknek ismételt kérésükre a Propaganda nem adott saját ritusú püspököt, mivel nem akarja szaporítani ezen a kis területen az egyházmegyéék és joghatóságok számát. A világháború után azonban Róma — a román konkordátumban is elismert — apostoli adminisztraturát állított fel számukra Szamosujvárott (Gherla) ; az apostoli adminisztrátor Sahag Gochian bécsi mechitarista. Budapesten is találunk katolikus örmény hitközséget, de találunk ilyeneket Európa majd minden nagyobb városában, ahová a török üldözések elől tömegesen menekültek.

Az *Amerikai Egyesült-Államokban* 5000 katolikus örmény lakik, akiknél a pátriarkától küldött papok végzik a lelkipásztorkodást ; mivel azonban saját templomaik nincsenek, gyakran a szakadár örmények templomait keresik fel.

A katolikus örmény hierarchiának tehát van pátriarkája, két érseke, 3 megyéspüspöke ; ezenkívül jelenleg

van 8 felszentelt püspökük, akik részint székhelyükről elűzve idegen országokban, vagy mint helynőkök a pátriarka mellett tartózkodnak. Az összes katolikus örmények száma 100.000.

A *világi papság* jó nevelést kap a pátriarka szemináriumában, a római örmény szemináriumban a Via Santa Tolentino-n, a jezsuiták beiruti Keleti szemináriumában és a francia kapucinusatyák szent Lajos szemináriumában. A papság általában nőtlen, az idősebbek között található egy-két házaspár; a püspökök és papok a latin szertartásúakat követik egyházi szokásaikban, templomaik berendezésében, egyes ájtatosságok meghonosításában és ruházatukban is. A török kegyetlenkedések idején a papság hősisesen viselkedett, körülbelül százat avattak a törökök vértanuvá «in odium fidei»; a világi papok száma jelenleg 120.

A *szerzetespapságot* a középkorban a domonkosok keleti ága, az «Egyesült testvérek domonkoskongregációja» képviselte; ma ez a kongregáció teljesen megszűnt. A XVIII. század végén alapított szent Antal-szerzetesek társasága szakadárságba ment át.

Ma két örmény bencés-kongregáció létezik: a velencei és a bécsi mechtarista kongregáció. A *velencei kongregációt* Mechtár pap alapította 1717-ben a velencei szent Lázár szigetén és a szerzetesek szent Benedek szabályait követik. A XVIII. század vége felé a velencei tartományból kivált a *bécsi kongregáció*; jelenleg a velencei kongregációnak 3 kolostora és 4 kollégiuma van 51 szerzetessel, a bécsi kongregációnak 4 kolostora, 3 kollégiuma és 2 plébániája van 48 szerzetessel. A bécsi szerzetesek gondozzák az erdélyi örmény katolikusokat, míg a magyarországi katolikus örményeket a velencei kongregáció szerzetesei gondozzák.

A szerzetesnőket a «Szeplőtelen Fogantatás örmény nővérei» képviselik 150 taggal; ezt a kongregációt Hassun

pátriarka alapította 1852-ben Konstantinápolyban; a szerzetesnők árvaházakat és iskolákat tartanak fenn.

A katolikus örmények általában buzgón teljesítik vallási kötelességüket, kivéve azokat a keveseket, akik egyházukban csak nemzeti intézményt látnak s ezek a pátriarka ellenzékét alkotják. A nyugati szerzetesrendek hatása itt Keleten az örmény népre igen üdvös; szívesen keresik fel a latinok iskoláit, sőt templomait is és az a tény, hogy ez a nép az utolsó években hősiek bizonyosságot tett hitéről és sok vér folyt a katolikus hit megvallásáért, nagy reményekre jogosít.

III. Kopt szertartású egyiptomi egyház és az abesszin katolikusok.

A *monofizita koptok* a flórenci zsinat idején egyesültek Rómával, azonban ez az egyesülés nem volt tartós. A római Propaganda 1687-ben Felső-Egyiptomban viceprefekturát állított fel a katolikus koptok számára, de a misszionáriusok csak titokban működhettek és a koptok megátalkodottsága alig nyújtott reményt valamelyes eredményre.

A XVIII. század közepén *Amba Athanáz jeruzsálemi kopt püspök* katolikusá lett, mire a Propaganda, mint apostoli vikáriust állította őt a katolikus koptok élére; ekkor egy prefektúra és egy vikáriátus volt Egyiptom területén, melyek párhuzamosan működtek. Végre XIII. Leó pápa megszervezte a katolikus kopt hierarchiát: három egyházmegyét alkotott és az alexandriai püspök, Macaire Cyrill, a katolikus kopt pátriarka címet kapta, mire nagyobb egyesülési mozgalom indult meg. Felső-Egyiptomban 1907-ben 15.000-re emelkedett a katolikus koptok száma. Róma 1908-ban lemondásra kényszerítette Macaire pátriarkát, aki négy év múlva

az ortodoxiát fogadta el, de később ismét alávetette magát Rómának ; 1922-ben bekövetkezett halála után a katolikus kopt pátriarkátust a Szentszék nem töltötte be.

Az egyházi szervezetnek jelenleg három egyházmegyéje van : az *alexandriai kopt* pátriarkátus, *Hermopolis* és *Luxor* püspökségek. A pátriarkátust Luxor püspöke, Khuzám Márk mint apostoli kormányzó gondozza ; a hermopolisi egyházfő Bistauros Ferenc. A három egyházmegyének 65 papja van 32.000 hívővel, 60 temploma és 21 iskolája van, melyekben 26 szerzetesnő végzi a leányoktatást.

A bennszülött katolikus kopt papságot a jezsuiták támogatják, akik a papnövéndékeket a beiruti Keleti szemináriumba küldik ; a három egyházmegyének Kairóban van közös küsszemináriuma és Luxor-egyházmegye területén, Tahtában teológiája. A papság tehát megfelelő szellemi és lelki kiképzést nyer ; a papi nőtlenség kötelező mindnyájukra és ez is biztosítja annak a buzgósnak fennmaradását, melyet most látunk a katolikus kopt egyházban mind a püspökök, mind a papság részéről. Ez a körülmény és a jezsuiták bölcs vezetése szép reményekre jogosítja ezt az egyházat annál is inkább, mivel szakadár testvéreiknél megindult a bomlás és tömegesen lesznek protestánsokká, mely azonban nem elégti ki őket és akkor ismét Róma felé fordítják tekintetüket.

*

Abessziniában vagy *Ethiopiában* a IV .században virágzó keresztény élet volt, de mikor a VI. században a monofizita koptoknak sikerült az abesszin egyházat eretnokségbe és szakadárságba rántani, azóta csak tengeti dicstelen életét, amely a kereszténységnek csak elorzí-tása, amint arról már szóltam. A flórenci zsinatra elküldött követek elfogadták az egyesülést ; Zara Jacub

császár katolikussá lett; a jezsuiták buzgólkodására terjedt is a katolikus hit, számos áttérés történt, de az egyiptomi szakadár koptok pártot alakítottak és megakadályozták a tartósabb eredményt. A jezsuiták után az ágostonrendi szerzetesek próbálkoztak ethiop földön a katolikus egységnek híveket szerezni, de minden törekvésük eredménytelen maradt, mire 1797-ben ők is elhagyták e területet.

A XIX. század elején francia *lazaristák* léptek az abesszin császárság területére és Salama abuna, a szakadár ethiopok főpapjának ellenségeskedése sem tudta megakadályozni az elért eredményeket. Az erre kitört heves üldözésben az áttértek szívesebben fogadták el a latin szertartást és így az ethiop vidékeken kevés számmal vannak kopt ritusú katolikusok. Hűbbek maradtak az áttértek a kopt ritushoz *Erithrea* területén, mely Abesszinia és a Vörös-tenger között fekszik és 1895-től az olaszok birtokában van.

Jelenleg két apostoli helynökség van: az egyik *Abessziniában* a lazaristák vezetése alatt; a II lazaristát 15 bennszülött pap segíti munkájában; híveik száma majdnem 3000, szemináriumukban 15 növendékük van. A másik apostoli helynökség *Erithrea* területén van, élén Mons. Cassá c. püspökkel, aki 30 olasz kapucinus szerzetestársával és 50 bennszülött pappal gondozza 30.000 hívőjét; helybeli szemináriumában 50 növendéke van. A *Città del Vaticano* területén van a XV. Benedek pápától alapított ethiop szeminárium az olasz kapucinusok vezetése alatt, akik *Erithreát* is misszionálják. Eddig még nincsen saját ritusú hierarchiájuk, mindkét apostoli helynök latin szertartású; templomaik is nagyon szegényesek és remélhető, hogy képzetesebb bennszülött pap-ság majd lehetővé teszi a kopt szertartású hierarchia megszervezését és azzal nagyobb áttérési mozgalom megindítását, amint azt már más egyházak története is bizo-

nyítja. Jelenleg két hatalom verseng Abesszinia kereszténységéért : a katolikus egyház és a protestánsok, akik szintén buzgó propagandát fejtenek ki.

IV. Szír szertartású antiochiai pátriarkátus.

A jakobita szíreknek visszavezetésére gyenge kísérletek történtek a keresztések alatt, a flórenci zsinaton és a XVI. században, de ezek nem vezettek maradandó eredményre. A XVII. század közepén a kapucinusoknak sikerült az aleppói jakobiták nagy részét megnyerniök, saját ritusú katolikus püspököt is kaptak *Akhidjan András*, a Propaganda régi növendékének személyében, aki 1662-ben *antiochiai szír pátriarka* lett.

A szakadárok kegyetlen üldözést indítottak katolikus testvéreik ellen, sőt a török hatóságok segítségével még az aleppói templomukat is hatalmukba kerítették. Akhidjan pátriarka megválasztott utódja, Péter jeruzsálemi szír püspök, késlekedett Aleppóba menni, mire a jakobiták Abd-ul-Messiht választották meg pátriarkának és Pétert letették. Péter Rómába ment, hogy a pápa segítségét kérje, akinek közbenjárásával sikerült is neki a törököktől kieszközölni, hogy visszahelyezzék őt pátriarkai székébe. (1700.) Erre ismét katolikus üldözés tört ki : a pátriarkát, egy püspököt és tíz papot börtönbe vetettek, ahol az előbbi kettő meghalt. A katolikus szír egyház ekkor majdnem teljesen megsemmisült és pátriarka nélkül maradt 1783-ig.

Ekkor a haldokló jakobita pátriarka a pár évvel előbb katolikussá lett *aleppói szír érseket*, *Jarné Mihályt* nevezte ki utódjának, aki el is foglalta a pátriarkai széket, de megerősítését előbb kérte a pápától, mint az investitúra diplomát, a berátot a szultántól. A Magas Porta ezért megharagudott, a jakobitákkal új pátriarkát választatott, aki azután a szultántól az összes jogokat el-

nyerte a keresztény szírek fölött. Jarné Mihály először Bagdadba, majd a Libanonba menekült a katolikus maronitákhoz; *Sarféban* telepedett le és szemináriumot alapított, mely ma is létezik. Mikor 1801-ben meghalt, a katolikus szír egyház annyira helyreállt, hogy a török kormány politikailag is függetlenítette a szír katolikusokat a szakadár jakobita pátriarkától, aki eddig az összes szír szertartásúak fölött gyakorolta polgári jogait. A katolikus pátriarka székhelyét ekkor Sarféból Aleppóba, majd Mardinba, végre Beirutba tették, ahol ma is székel. A mult század közepén nagy mozgalom indult meg a katolikus egyház felé, de egyúttal kegyetlen üldözés is a szakadárak részéről. Az egyesülési mozgalmat nagyban előmozdította a század végén felélesztett «szent Ephrém testvéreinek társasága», több jakobita püspök áttérése és tudós pátriarkájuk, II. Ignác Ephrém széleskörű irodalmi tevékenysége, akinek egyik kiváló nagy művét: *«Les liturgies orientales et occidentales»*, franciául is kiadták és a jelen munka elkészítésénél is hasznos szolgálatokat tett.

Az egyházi szervezet élén jelenleg *Tappuni Teofil Gábiel* pátriarka áll, akinek címe: «Antiochia, az Isten városa és egész Kelet pátriarkája»; a püspökök szinodusa választja Szíria apostoli delegátusa elnökletével, a pápa megerősíti és ennek jeléül a palliumot küldi el; joghatósága Kelet szír szertartású katolikusaira terjed ki, de polgári jogait, amint az összes pátriarkák, a világháború után elveszítette.

A pátriarkátus egyházmegyéi Szíria és Irak területén fekszenek: a pátriarka saját egyházmegyéje Szíriában *Beirut*, Irakban *Mardin*; a többi egyházmegye Szíriában *Damaszkusz*, *Aleppo* és *Homs*, Irak területén *Bagdad* és *Mossul* érsekségek. A hat egyházfőn kívül 3 felszentelt püspökük is van, akik közül az egyik az egyiptomi hitközséget kormányozza, mint a pátriarka helynöke. Az

érsekeket a papság és a nép választja, a felszentelt püspököket a pátriarka nevezi ki. Az említett egyházmegyéken kívül lakó híveket a nagyobb központokban, mint Jeruzsálemben és Adabában, egyszerű papok mint pátriarkai helynökök gondozzák.

A *világi papok* száma 164, akikre az 1888-ban tartott sarféi zsinat óta a nőtlenség és a papi zsolozsma elvégzése kötelező. A papság nevelése ma a legjobb kezekben van : a pátriarkai szemináriumon kívül *Jeruzsálemben* az Olajfák hegyén van eredményesen működő *szír szeminárium* a francia bencések vezetése alatt ; azonkívül szír növendékeket találunk a jezsuiták és a domonkosok keleti főiskoláin és a római Propaganda egyetemén is. Ennyi pap bőségesen elegendő volna a kis egyház lelki gondozására, azonban a világi papság anyagi helyzete igen elszomorító és ez az oka, hogy a jakobiták áttérítésére irányuló misszió nem jár kellő eredménnyel, bár kedvezők a kilátások.

A *szerzetes-papságnak*, szent Ephrém társaságának két kolostorban, a szíriai Sarféban és a Mar Mussa-kolostorban 20 tagja van ; az iraki Mar Benham-kolostor tagjai külön kongregációt alkotnak. A szent Ephrém-nővérek beiruti zárdájában 14 szerzetesnővérük van.

A katolikus szír hívek száma ma mindössze 71.350, akik Szíriában és Irakban laknak, az arabot, örményt és a kurdot beszélik a vidékek szerint. Az egyházukhoz ragaszkodnak, tanulékonyak, vallásuk gyakorlatait buzgón végzik és a latin szertartású katolikusokkal szemben nem ellenségesek, sőt azok iskoláit is szívesen látogatják.

V. Szír-káld szertartású babiloni pátriarkátus.

Perzsia és Mezopotámia kereszténysége a IV. században a nesztoriánus eretnekséget fogadta el, de az idők folyamán egy részük visszatért a katolikus Egyház

kebelébe. Az első kísérlet ezek visszavezetésére a XIII. században történt, amikor a domonkosok a bagdadi nesztoriánus pátriarkát megnyerték, akinek azután több katolikus utóda is volt. Ugyancsak kedvezőleg hatott a ciprusi nesztoriánus érsek megtérése 1445-ben.

A XVI. század közepén a nesztoriánusok nem ismerték el pátriarkájuknak VI. Simont, hanem megválasztották *Sulaka Jánost*, aki a pápától nyerte felszentelését. Mikor Rómából visszatért, megszervezte a katolikus káld egyházat, míg ellenfele a nesztoriánusokat kormányozta. De ez a helyzet nem sokáig tartott, mert Sulakat ellenfele a moszlimokkal meggyilkoltatta; bár Sulaka utódai a pátriarkai székből egyideig katolikusok maradtak és a perzsa-török háború alatt sokat szenvedtek, míg végre ismét szakadárságba estek.

VI. Simon utódai többször megkísérelték Rómával tárgyalásba bocsátkozni. II. Illés pátriarka 1610-ben V. Pál pápának hitvallomást is küldött, bár Róma nem fogadta el, de a látszólagos egyesülés 1660-ig tartott. Ezen idő alatt két katolikus káld pátriarka volt: Sulaka utódai *Salmasban*, VI. Simon utódai *Alkocheban* székeltek, de mindkettőnek utódai végre is csak visszatértek a szakadárságba. Az utóbbiaknak késő utóduk, *Hormez János*, 1830-ban katolikussá lett, *Mossulba* tette székhelyét, XII. Leó és VIII. Pius pápák engedélyével mint *«babiloni pátriarka»* a katolikus káldok feje lett.

Hormez pátriarka második utóda, VI. József (1848—1876), komoly összeütközésbe került a Szentszékkal, mivel Róma jóváhagyása nélkül püspököket szentelt, sőt téves álláspontját a vatikáni zsinaton is erősen védte, mígnem IX. Pius pápa kiátkozta őt. Erre a szerencsétlen főpap a katolikus malabár egyház széttűlesztésére vállalkozott, amint azt az előzőkben már ismertettem. Hányatott élet után Rómával kibékülve halt meg, de a nyugtalan szellemétől támasztott békétlenségek hosszú időre

megakadályozták a szír-káld szertartású katolikusok ügyének előrehaladását. A zavargás csak XII. Illés alatt simult el, akinek utóda a jelen pátriarka, *II. Emmánuel Tamás* alatt több nesztoriánus püspök tért vissza az Egyház kebelébe.

A katolikus káld egyház feje a «*babiloni pátriarka*», akit a püspökök szinodusa választ a mezopotámiai apostoli delegátus jelenlétében; a megválasztottat a pápa megerősíti és ennek jeléül a palliumot küldi el. A pátriarka joghatósága Irak és Perzsia területén lakó összes káld szertartású híveire kiterjed; Törökországban a kegyetlen üldözés nagyrészen legyilkolta vagy elűzte a katolikus káldokat, a háború előtt még virágzó egyházmegyék ma teljesen elárvultak.

Irak területén van a pátriarka saját egyházmegyéje: *Mossul*, ezenkívül helynökeivel több csonka egyházmegyét és hitközséget kormányoz, így Bagdadot, Akrát és az egyiptomi hitközséget. Jelenleg működő egyházmegyék még *Kerkuk*, *Amadia* és *Zaku*; a többi egyházmegyék hívók hiányában betöltetlenek. *Perzsiában* csak *Senna*-egyházmegyét kormányozza saját püspöke, míg *Urmiah* és *Salmas* püspökségek megszűntek. *Törökországban* csak *Mardin* püspöke maradhatott meg székhelyén, aki egyúttal *Diarbékir* kormányzója is. A hat megyés egyházfőn kívül van két felszentelt püspökük is, a pátriarka vikáriusai.

A megyéspüspököket a papság és a nép előkelőinek jelöltjei közül a püspökök szinodusa választja, a római Keleti kongregáció a választást megerősíti és a pápa megbízásából a pátriarka a jelölteket püspökké szenteli. *A világi papságnál* a nőtlenség és a zsolozsma elvégzése kötelező, csak a vidéken az idősebbek között találhatók házas papok. A papság anyagi helyzete igen kedvezőtlen, a vidéken kezük munkájából kell megélniök. A fiatalabb papi nemzedék szellemi és lelki nevelését kiváló

intézmények biztosítják ; ilyen a mossuli pátriarkai szeminárium és a domonkosok szír-káld szemináriuma ugyan-csak Mossulban. Ma 155 világi pap látja el a pátriarkátus egész területén a lelkipásztorkodást. A *szerzetespapságot* Rabban Hormez-kolostor kongregációja képviseli, de ez az utóbbi a világháborút követő idők zavaaraiból még nem tért magához. A papok a latinok talárisát hordják a keletiek bő köpenyével, fejükön fekete turbánnal, természetesen szakállt is viselnek.

A katolikus káld hívek nagyrésze Irak és Perzsia területén él és a különböző vidékek szerint arab, perzsa, káld vagy kurd nyelvet beszél. A világháború előtt számuk a százezret is meghaladta, ma mindössze 71.650 a számuk. A mindinkább műveltebb papság befolyása nagyszerűen érvényesül a népnél, a nyugati latin szertartású szerzetesek itt is nagy hatással vannak : a domonkosok Mossulban, a karmeliták Bagdadban, a kapucinusok Mardinban, a lazaristák Perzsiában működnek. A katolikusok helyzete sokkal kedvezőbb, mint a nesztoriánusoké ; a szellemi életben sokkal előbbre vannak, melyhez a domonkosok és a pátriarkátus nyomdája is hozzájárul, mert lehetővé teszik népies propaganda-iratok előállítását és terjesztését.

VI. Szír-malabár szertartású indiai katolikusok.

A malabár «szent Tamás-keresztények» a perzsa nesztoriánusok hatása alatt szintén elfogadták az eretnekséget. A XVI. század végén Goa érseke, *Menczes Alessio*, suffraganeus püspökeivel együtt elhagyta az eretnekséget, elismerte a római egyház főségét, de — sajnos — az egyesülés nem sokáig tartott. 1653-ban a nagyravágyó Parambil Tamás fellázadt saját érseke, Garzian Ferenc ellen és szakadárságba rántott 200.000 hívőt és csupán néhány százan maradtak hűek a katolikus hithez.

VII. Sándor pápa a *karmelita* atyákat küldötte Indiába, hogy az elveszett híveket visszaszerezzék; sikerült is nekik 116 plébánia közül 84-et az egységnek megnyerniök, a többiek megátalkodtak a nesztorianus eretnokségben, sőt 1772-ben a jakobiták monofizitaeretnokségét fogadták el és így egyik végtelből a másikba estek.

A mult században a szakadárók kétszer megkísérelték, hogy a katolikusokat maguknak megnyerjék, de XIII. Leó pápa ennek megakadályozására 1887-ben két apostoli helynökséget állított fel Kottayamban, illetve Trichurban és latin szertartású főpapokra bízta. Kilenc évvel később harmadik vikáriátust is állítottak fel és mindhárom élére benszültött püspököt helyeztek. X. Pius pápa negyedik helynökséggel gazdagította a szír-malabár egyházat és XI. Pius pápa 1923-ban szent Tamás apostol ünnepén a négy helynökségből megalkotta a *jelen egyházi hierarchiát: Ernakulum* érsekséget, *Changanacherry*, *Kottayam* és *Trichur* suffraganeus püspökségeket. Az első három egyházmegye az indiai *Travancore*, a negyedik *Cochin* királyság területén fekszik. Az egyházmegyék élén benszültött, saját ritusú főpapjaik állnak; a négy egyházmegye 264 plébániáján 540 templom, 713 iskola, 532.000 hívő van 636 világi és 200 szerzetespappal és körülbelül 1000 szerzetesnővel. Az egyházmegyék a Szentszékkal az indiai apostoli delegátuson át közlekednek, aki Ceylon szigetén *Kandyban* székel.

A benszültött *világi papság* nevelését az egyházmegyei kis szemináriumokban kezdik, ahol malayalam anyanyelvükön kívül angol, ó-szír és latin nyelvet tanulnak. A teológiát *Tuttenpallyban* a belga karmelitáknál, *Kandyban* a pápai szemináriumban vagy *Mangaloreban* a szent József-szemináriumban végzik. A teológián teljesen európai mintára két év filozófiát és négy év teológiát hallgatnak, a szír-malabár ritust ó-szír nyelven sajátítják el, de az előadások jórésze latin nyelven folyik.

A világi papság nőtlenségben él, mely nagy tiszteletet és megbecsülést juttat osztályrészül a papoknak, akik a latin papok öltözetét hordják és szakállt nem viselnek.

A szerzetesi élet igen virágzó a malabár katolikusoknál; hat szír-malabár rítusú szerzeteskongregációjuk van: egy férfi és öt női kongregáció, melyeknek összes tagjai benszülöttek. A férfi kongregációt, a *«karmeliták szerzetes harmadrendje»*-t 1831-ben alapították; a kongregáció főcélja a hívek lelki gondozása, missziók és lelki gyakorlatok tartása, az eretnekek és a pogányok megtérítése; e cél megvalósításán 12 házukban 200 szerzetes munkálkodik. Vannak elemi, közép-, felsőiskoláik, két nyomdájuk, ahonnan számos tudományos könyv került ki angol, ó-szír és malayalam nyelven; több folyóiratot és ujságot adnak ki, melyekkel hathatósan szolgálgják a katolikus ügyet.

Az öt női kongregáció: *karmelita harmadrend szerzetesnővérek, vizitációs nővérek, szent Klára-nővérek, Oltáriszentség imádásának nővérei* és a *szent család-nővérek*; a több mint ezer szerzetesnő buzgó tevékenységet fejt ki, leginkább a nevelés terén.

A szír-malabár rítusú katolikusok két csoportra oszoltak: a délen lakókat, a szüdistákat még ancsipallikároknak, öttemplomosoknak is nevezték, mivel öt templomuk volt; számuk csupán 35.000, akik Canna Tamástól és társaitól származnak. A katolikusok nagy többsége azelőtt északon lakott, ezek a nordisták, de ma már az egész területen elterjedtek. Ez a két csoport, ha ugyanabban a faluban is lakott, teljesen különválva élt, mint két kaszt. Ma az egyháziak nagy törekvést fejtenek ki, hogy az elválasztó korlátokat ledöntsék és a két katolikus csoportot összehozzák.

A malabár nép nagy hajlandóságot árul el a szellemi-kultúra iránt, de ez főképpen a profán tudományok sze-

retetében nyilatkozik meg, bár nagy szeretettel karolták fel a latin szertartásúak ájtatosságait is. Az indiaiak nem igen állhatatosak hitükben, könnyen visszaesnek a szakadárságba, de époly könnyen visszatérnek az Egyházba; ez a jellembeli gyengeség általában az indiaiak sajátja. Művelt és buzgó papságuk munkája és jópéldája idővel eltünteti ezeket a hibákat és átalakítja a népet. A szakadárok és a pogányok megtérése igen lassan halad előre és ha megtérnek, szívesebben fogadják el a latin szertartást. Ennek ellenére is a malabár egyház nagy reményekre jogosít, feltűnést keltő megtérések is történnek, mint 1930 októberében két malabár jakobitapüspök, Mar Ivanios és Mar Theophilos fogadták el a római egyház közösségét és az első nagy buzgósággal dolgozik a jakobiták megtérítésén. Róma mindkét egyházfőt meghagyta méltóságában és a két püspököt számos prelátus, pap, szerzetes és a hívek nagy serege követte a katolikus egyházba. A megtérteket Mar Ivanios, Bethánia érseke kormányozza 35 pappal, a szír ritust követik malayalam nyelven és szír-malankár ritusnak nevezik. A megtérési mozgalom erre oly nagy arányokat öltött, hogy az a kijelentés hangzott el: «Fél-század múlva Indiában eltűnik a szakadárság».

VII. Szír-maronita szertartású antiochiai pátriarkátus.

A szír-maronita szertartásnak összes követői katolikusok, mivel az egész nemzet egyöntetű akarattal tért vissza az Egyház kebelébe. A maroniták a Libanon-hegységben laknak, szír eredetűek, mint a melkiták és a jakobiták és ők is az arab nyelvet beszélik. Polgártársaiktól vallási tekintetben ritusuk és történetük különbözteti meg őket.

A szír-maronita szertartás.

A maronita szertartás az antiochiai szír szertartásból fejlődött ki. Libanon lakói ugyanis szakadárok és monotheleta eretnekek lettek, visszautasították a bizánci ritust és megtartották a régi szír ritust az ó-szír nyelvvel. Miután eretnkségüket elhagyták, a XIII. és a következő századok folyamán a katolikus egyházba visszatértek, szertartásukat is módosították s több pontban a római ritushoz közeledtek. Mivel pedig rítusuk nyelvét ma már a nép nem beszéli, hogy a kevésbé képzett papságnak is érthetővé tegyék, a misekönyvet, a papi zsolozsmákat és más liturgiai könyveket arab nyelven is kiadták ó-szír írásjelekkel; ennek a neve «*karchuni*». Így alakult ki a szír-maronita szertartás.

A maroniták *szent Jakabnak*, Jeruzsálem első püspökének *tulajdonított liturgiát* használják több módosítással. Ennek az egy liturgiának azonban 14 anaphorája, vagyis kánonja van, melyek ünnepek és napok szerint változnak, mint a latin szertartású misében az előének. Ez a maronita szertartásnak közös tulajdonsága a szír, káld és malabár rítusokkal. A 14 anaphora között a leghasználatosabb a «katolikus és római szent egyháznak, az összes egyházak anyjának» anaphorája, mely a latin kánon átdolgozása. A többi anaphora *szent Péternek*, az apostolok fejedelmének; a tizenkét apostolnak; *szent Jakab apostolnak*, az Úr testvérének; *szent János apostolnak és evangélistának*; *szent Márk evangélistának*; *szent Xistus, római pápának*; *Maron szent Jánosnak*; *Aranyszájú szent Jánosnak*; *szent Basilnak*; *szent Cyrillnek*; *szent Dénesnek*; *Harran szent Jánosnak* és végül *Tagrith Maruthának* anaphorája, melyeket bár az említetteknek tulajdonítanak, de valójában nem az illetőktől származnak.

A *szentmise* szertartásában itt is megkülönböztetjük

az előmisét, az áldozati cselekményt és a befejező részeket. Az előkészületben a pap kézmosás után felölti az egyházi ruhákat, röviden imádkozik az oltár előtt, a szerpap a tányérkát és a kelyhet tömjénezi. A pap a szentédényeket az oltárra helyezi, az ostyát kezébe veszi, tömjéneztetí és hosszabb imádság kíséretében a tányérkára helyezi ; ugyanezt cselekszi a kehelyben levő borral, mialatt a kar himnuszt énekel. Ezután a pap az oltárlépcsőn általános bűnvallomást tesz, utána elimádkozza a bekezdést, felhívja a híveket imára és az áldozati tárgyak ismételt tömjénezésével véget ér az előmise.

Az áldozati rész a Miatyánkkal kezdődik, melyet az Egyházért, élőkért és holtakért végzendő imák követnek ; külön imádság van a szent Szűz közbenjárásáért, mialatt a kar Mária-himnuszt énekel. A következő tömjénezés alatt a nép a Miserere-zsoltárt imádkozza. A szentleckét ó-szír, majd arab nyelven egy alsóbbrendű oltárszolga olvassa fel, míg az evangéliumot a szerpap énekli az említett két nyelven ; ezt követi a nicea-konstantinápolyi hitvallás a Filioque hozzáadásával. Ezután ismét tömjénezés, kézmosás és kezdődik az anaphora, melynek 14 formája van ; itt a leghasználatbbat, a «katholikus és római szent egyháznak, az összes egyházak anyjának» anaphoráját tartjuk szem előtt.

Az anaphora (kánon) kezdetén a pap fölfedi az áldozati tárgyakat, «békecsókot» ad a szerpapnak, a néppel rövid eucharisztikus imát mond, mely az előénekünknek felel meg. Az átváltozás szavait, melyek ugyanazok, mint a latin szertartásban, hangosan mondja a pap ; az utána következő ima az Úr szenvedéséről és feltámadásáról emlékezik meg. A maronita szertartásban nincs meg az epiclésis, a Szentlélek segítségülhívása, melynek a keleti szakadárok az átváltozás erejét tulajdonítják, de itt is találunk egy módosított imát, melyben még felismerhető a régi szokásnak nyoma. A következő imádság az Egy-

házért, a pápáért, a pátriarkáért, az egyházmegye püspökeért, az élő és megholt hívekért 18 áldással végződik, amely lehetséges, hogy visszhangja a zsinagógák istentiszteletébe bevezetett 18 áldásnak. A jelenlevőkért, bűneik bocsánatáért mondott ima és a Miatyánk után következik csak az Úrfelmutatás; a kenyérszegénél az ostyát három részre törik, mint a latin misében és az előkészületi imádságok után a pap két szín alatt megáldozik, míg a hívek csak egy szín alatt.

A befejező részekben a pap szereppel váltakozva a 33. és a 133. zsoltárt mondja el, a szentedényeket rendbe teszik, a pap áldást ad, a kar befejező himnuszt énekel és ezzel a szentmise befejeződik.

A *szentségek* kiszolgáltatásának szer. artása sokban követi a latin szertartást: a keresztséget háromszoros alámerítéssel és leöntéssel, krizma és olajkenéssel szolgáltatják ki; a bérmlás kiszolgáltatója az 1736-ban tartott libanoni zsinat óta a püspök és csak különleges felhatalmazással szolgáltathatja ki a pap; a bűnbánat szentségében a feloldozás szavait ma már kijelentő és nem kérő módon mondják el; az Oltáriszentséget a hívek csak egy szín alatt veszik magukhoz; az utolsó kenetet a római szertartás szerint szolgáltatják ki; az egyházi rendnek három alsó fokozata van: énekes, olvasó és alszerpap; a három felső fokozata pedig a szerpap, áldozópap és a püspök; a házasságkötés szer. tartása ugyanaz mint a szír, illetve bizánci szertartásban.

A maroniták 1666 óta a *Gergely-naptárt* követik és a nyugati eredetű ünnepeket, mint az Úrnapját, szent József ünnepét, több Mária-ünnepet is bevezettek. Az említett libanoni zsinat a böjttrendeletet is szabályozta, mely felfogásunk szerint igen szigorú, de a keleti enyhébb éghajlat alatt egészséges.

A maronita *templomok* általában a latin szertartású templomok mintájára épülnek, nem találjuk meg náluk

a szentélyt elzáró falat. Az egyházi edények és eszközök is majdnem ugyanazok, csupán a tányérka helyett a csillagot tartották meg, melyen a szentostya nyugszik, továbbá a selyemkendővel díszített kereszttel adnak áldást, mint a többi keleti szertartásúak. Az istentisztelet ünnepélyességének emelésére szolgálnak az ércből készült csengők, a cintányér-félék, hangszerek, melyeknek lármás hangja bántja a nyugatiak fülét. Az egyházi öltözetek a szír és a latin szertartás öltözeteinek keveréke; a püspökök átvették a rómaiak mellkeresztjét, gyűrűjét, mitráját, azonban a többi liturgikus öltözetükben hűbbek maradtak a szír ritushoz, mint az egyszerű papok.

A maronita egyház története.

A maronita egyház eredetére vonatkozó történeti kutatások a következőket állítják: a IV. század végén Cyrus város közelében élt Maron nevű jámbor remete, akinek csodálatos erényeiről Theodosius is tudósít; valószínűleg ez az a remete, akinek Aranyszájú szent János is írt száműzetéséből. A remete sírja fölött templomot és kolostort építettek és ez a szent Maron-kolostor az Orontefolyó jobbpartján nagy szerepet játszott a VI. század teológiai vitatkozásaiban: a kolostor szerzetesei a katolikus hit bátor védelmezői voltak a nesztoriánus és a monofizita eretnekekkel szemben. Szerencsétlenségükre vak engedelmisségben követték Heraclius császárt a monotheita eretnekségben híveikkel, a kolostor környékének lakóival együtt és csak öt század múlva hagyták el ezt az eretnokséget.

A maroniták állításuk szerint mindig katolikusok voltak s sohasem követték eretnek tanokat; azonban a bizánci görögök, melkiták, szírek, káld nesztoriánusok és az örmények, tehát majd az összes keleti keresztények állítása szerint a maroniták monotheita eretnokségbe

estek, vagyis Macedonius tanítását fogadták el, mely szerint Krisztusban csak egy akarat, az isteni akarat van, mely a monofizita eretnekségnek logikus következménye.

A maroniták szerint egyházuk eredete és a maronita antiochiai pátriarkátus szent Maron-kolostor egyik szerzetesére, Maron Jánosra vezethető vissza, aki 685—707-ig viselte a pátriarkai méltóságot. Azonban a nevezett szerzetes vagy nem volt pátriarka, vagy eretnek volt, mivel nem szerepel az antiochiai katolikus pátriarkák között. Egyetlen érvük a hagyományból származik, mely azonban elég későn, a XIV. századból eredő iratban található fel, bár az irat szerzője azt állítja, hogy tudósításait régi kéziratból merítette.

Bármi legyen is a történeti tény, a maronita egyház eredete az, hogy szent Maron-kolostor szerzetesei hatásos befolyásukkal lassan maguk köré gyűjtötték a Libanon-hegység lakóit, püspökséget alapítottak és annak joghatóságát azután Szíria nagy részére kiterjesztették és a VIII. században önálló egyházzá alakultak. A IX. században már több püspökük volt, de pátriarkáról még nincsen semmiféle feljegyzésük. A maronitáknak sikerült Libanon hegyes és nehezen járható területein politikai önállóságot is szerezniök, ahol a mohamedánok üldözéseit is elkerülték és gyakran nyújtottak menedéket a katolikus melkitáknak, örményeknek és szíreknek a szakadárak és a törökök üldözése elől.

A kereszteshadjáratok idején a maroniták az akkori latin szertartású antiochiai pátriarka, Amaury felé közeledtek és 40.000-en elhagyták a monothelita eretnekséget, de a tömeges megtérés között számos visszaesés is akadt, sőt III. Ince pápa kényszerült Lukács maronita pátriarkát kiátkozni. Közvetlen utóda, Jeremiás pátriarka, résztvett a lateráni zsinaton (1215) és bíboroskövettel tért vissza az örök városból, aki Tirusban zsinatot tartott, hogy a maronita egyházat a katolikus egy-

házzal egyesítse. Jeremiás pátriárka ekkor hitvallást küldött a pápának, kifejezetten vallotta Krisztusban a két akaratot, az isteni és az emberi akaratot. Az egyesülés ekkor ugyan megtörtént, de még a XV. században is voltak monotheleta maroniták, mert 1445-ben hagyták el ezt az eretnekséget a cyprusiak Illés érsekükkel az élükön. A teljes egyesülés a XVI. században jött létre Eliano jezsuita buzgó munkájával és azóta az egyesülés mindig fennáll és mindig szorosabb lett. Ekkor alapította XIII. Gergely pápa Rómában a maronita, vagy ismertebb nevén a libanoni szemináriumot, mely kiváló papokat és tudósokat küldött a maronita nemzet kebelébe ; leghíresebb közöttük a négy Assemani-testvér, akik a XVIII. században működtek.

A nagy buzgóság ellenére is az egyházi fegyelem igen laza keretek között könnyen visszaélésekre adott alkalmat, az egyházmegyék határai is bizonytalanok voltak, a népnél pedig helytelen szokások divatoztak ; ezeknek orvoslására 1736-ban nemzeti zsinatot tartottak, üdvös határozatokat hoztak, melyek azonban csak a pápák sürgetésére és akkor is lassan kerültek megvalósításra. A XVIII. század folyamán kétséges pátriarkaválasztások zavarták meg az egyház belső életét, sőt egy aleppói asszonynak, Aggeny Hendyének hisztérikus szereplése sokat ártott a maronita egyház békéjének ; ez a rajongó nő kongregációt alapított a Szent Szív tiszteletére, több tévelybe esett és azzal fejezte be látomásairól szóló tudósításait, hogy «Krisztussal lényegileg egyesült». A tőle okozott zavarok még a XIX. századba is belenyúltak. E század folyamán azután ismét több zsinatot tartottak, főképpen az 1736-iki zsinat üdvös határozatainak végrehajtására. A század közepén kitört kegyetlen druz üldözés alkalmával a maroniták tízezreit gyilkolták le és ezek a felháborító események maguk után vonták a franciák bevonulását, akik büntető hadjáratot rendeztek a moha-

medán druzok ellen. A franciák jótékony, keresztény szellemű kormányzását a maroniták készséggel fogadták akkor is és most a világháború után is, amikor a törökök részéről ismét kegyetlen üldözésnek voltak kitéve és tízezrek estek oldozatul a mohamedán fanatizmusnak. A kívülről jövő üldözések csodálatos egységet teremtettek a maroniták között, akik szellemi és lelki fejük, a pátriarka körül csoportosulnak. Az utolsó 32 évben a kiváló *Huayek Illés Péter* pátriarka kormányozta őket, de a 90 éves pátriarka 1931 karácsonyán elhagyta nyáját; jelenleg utóda, *Arida Antal* kormányozza a maronita egyházat.

Jelen egyházi szervezet.

A maronita egyház feje a *pátriarka*, «Antiochia és egész Kelet pátriarkája», akit a püspökök választanak $\frac{2}{3}$ szavazattöbbséggel, hacsak a pápa nem nevezett ki koadjutort utódlási joggal; ha nem püspököt választanak, a legidősebb püspök szenteli fel a megválasztottat. A püspökök tudatják a választás eredményét az apostoli delegátus útján Rómába, a pátriarka hitvallomást tesz, elismeri a pápa főségét, mire megerősítés jeléül megkapja a *palliumot*.

A pátriarka joghatósága az összes maronita szertartás hívókra kiterjed; a libanoni zsinat több kiváltságát elismerte: szenteli az összes püspökeket, kinevezi a karpüspököket, a felszentelt püspököket és a nagyobb egyházi méltóságok viselőit; szenteli a krizmát, bizonyos bűnök alól való feloldozást magának fenntart, ellenőrzi a liturgikus könyvek kiadását, sőt az ó-szírből arabra való fordítást engedélye nélkül nem adhatnak ki, minden három évre szinodusra hívja össze a püspököket, tízévenként képviselőjét küldi Rómába «ad limina». Jövedelme több kolostorból van és annak az adónak egy része melyet a felnőtt hívek a püspöknek tartoznak fizetni;

azonban az európai katolikusok adománya nélkül jövedelme elégtelen volna Beirut mellett *Bekerkében* székelő udvarának fenntartására.

A pátriarkátusnak kilenc egyházmegyéje van : a pátriarka egyházmegyéje *Gibail-Batrun*, melyet két címzetes érsekkel, mint helynökökkel kormányoz, az egyik Biblosban, a másik Batrunban székel. A többi egyházmegyéek, melyeknek fejei érsek címet viselnek, a következők : *Aleppo, Baalbeck, Beirut, Ciprus, Damaszkusz, Sidon Tirus, Tripolis*. A kilenc egyházfőn kívül nyolc felszentelt püspökük is van, akik leginkább mint helynökök működnek, köztük az egyik Egyiptom tízezer maronitáját kormányozza 30 pappal. Az egész pátriarkátusnak 366.000 híve van 665 plébánián 1.012 világi pappal 905 szerzetessel és 450 szerzetesnővel.

Az egyházfőket a püspökök szinodusa választja ; főfeladatuk a prédikálás, a népoktatás, a könyvek ellenőrzése, az egyházmegyéek látogatása, a bérmlás szentiségének kiosztása ; a pátriarka engedélye nélkül egyházmegyéjük területét nem hagyhatják el. Más egyházi méltóságok : az *archidakónus* a püspök helynöke, a *gondnok* az egyházi javak felügyelője, a *periodeute* vagy *bardu* a templomok ellenőrzője, a *karpüspök* az esperes, a püspöki város karpüspökét *archipresbíternek* hívják ; ezeknek a méltóságoknak mellkereszt és mitra (püspöksüveg) viseléséhez van joguk.

A világi papság képzettsége ma már kielégítő ; bár az öt egyházmegyei szemináriumban, továbbá a római maronita szemináriumban és a jezsuiták beiruti keleti szemináriumában jó nevelést és tudományos kiképzést kapnak, az idősebbeknek és a vidéki papságnak nincsen teljes szemináriumi képzettsége. Általában a hívek választják lelkipásztorukat, akinek, ha nincs szemináriumi képzettsége, vizsgát kell tennie az ó-szír és arab nyelvből, az erkölctanból, hittanból és lelkipásztorkodás-

tanból. A lelkipásztoroknak könyvet kell vezetniök a keresztelekről, a bértákról, a házasságokról és a megholtakról. A rituálén kívül minden pap köteles tartani egy könyvet a katolikus tan összefoglalásáról, erkölcs-tant és a libanoni zsinat határozatait; az iskolákban a római katekizmust használják arab fordításban. A lelkipásztorkodással foglalkozó papság általában nős, míg a pátriarka és a püspökök udvarában élő papság, az ú. n. pátriarkális papság nőtlen. A vidéki papság megélhetése igen sanyarú, kezük munkájával kell megkeresniök kenyerüket, mert a hívektől szolgáltatott segítség csekély, mivel maguk is szegényes viszonyok között élnek. Bár az egyház itt nem szegény, a művelhető földnek egyharmada a kolostorok kezén van, mégis nyomorog a világi papság, mely az igazi munkát, a lelkipásztorkodást látja el.

A szerzetesi élet nagy tiszteletben van a maronitáknál és sok hivatásra talál: három férfi és két női szerzeteskongregációjuk van. A sok hivatásnak azonban — a keletieknél — nem utolsó oka a szerzetesrendek gazdagsága; a szerzeteseknek itt megvan mindennapi biztos táplálékuk, a kolostoron kívül azonban semmiféle egyházi tevékenységet nem fejtenek ki. A férfikongregációk: 1. az *aleppói maronitakongregáció* 155 taggal; 2. a *baladita-(bennszülött) kongregáció* 600 taggal; 3. *szent Izaiás kongregációja* 165 taggal. A kongregációk főnökeit négy tagból álló tanács támogatja a kormányzásban, akiket három évre választanak a kolostorok fejei; a kolostorok fejeit a szerzetesek választják és a püspökök megerősítik. A kolostoroknak vannak ú. n. «szabálytalan házaik», ahol az élet nem oly szigorú; a szerzetesek időnként idejönnek kipihenni «fáradalmaikat». E házakban élnek a kolostorok javait kezelő rokonok, mert amint említettem, a szerzetesi javak a libanoni köztársaság egyharmadát teszik ki és ezek kormányzásában előforduló gyakori

visszaélések sok gondot adnak az egyházi hatóságoknak; Róma kiküldött vizitátorai sem tudtak sok eredményt elérni a visszaélések kiküszöbölésében. Sajnos, ezek a földi javak lassan aláássák a virágzó maronita egyház jövőjét, mely a földnélküli nép nagy kivándorlása következtében kezd elnéptelenedni; egyes falvakban alig él egy-két ember, a többiek külföldre vándoroltak megélhetést keresni.

A három női szerzeteskongregáció: az *«aleppói szent Antal-nővérek kongregációja»*, a *«baladitanővérek kongregációja»* és a *«Jézus és Mária Szíve-kongregációja»* összesen 450 szerzetesnővel.

A maronita hívek a «Libanon köztársaság»-ban laknak, mely 6500 négyzetkilométer kiterjedésű, a franciák teremttették meg és élén a francia főmegbízott áll Beirut székvárosban. A szomszédos «Szír köztársaság» Damaszkusz székvárossal szintén francia uralom alatt van, de ott a mohamedánok többségben vannak. Ezenkívül maronitákat találunk elszórtan Palesztinában és Egyiptomban is, de igen nagy számban költöztek az újvilágba, ahol számuk körülbelül másfélszázezer.

A XVII. századtól nagy hatással vannak a maronita hívekre a nyugati szerzetesek, különösen a franciák, akik iskoláikban, vallásos egyesületeikben nemcsak a papsághoz, hanem a néphez is hozzáférkeztek. A jezsuiták beiruti egyeteme katolikus orvosokat, jogászokat, mérnököket, tanárokat ad az országnak és így megteremti a katolikus intelligenciát, melyre vezetés szempontjából oly nagy szükség van. Hatalmas nyomdájuk arab és francia nyelven vallásos és tudományos irodalmat terjeszt, arab ujságjaikkal és folyóirataikkal pedig befolyásolják és irányítják a közvéleményt. Minden dicséretet megérdemel az utolsó három évtized munkája, azonban ezt főképpen az európaiak végzik náluk; a maroniták nem viseltetnek ellenszenvvel a római katolikusok

íránt, szívesen keresik fel iskoláikat, ahol kultúrát, tudományt és jónevelést kapnak.

Sajnos, ennek a képnek sötét árnyoldala is van. Amint említettem, a nyomor, a török uralom és a nyeregségvágy sokakat vitt ki Libanonból külföldre, ahol főképpen kereskedelemmel foglalkoznak. Amerikában keveset törődnek lelkük üdvösségével, annál többet a mammonnal; mint titkos társulatok tagjai visszatérve maronita hazájukba a vallásnak, de még inkább az Egyháznak ellenségeivé lesznek. A maronita egyház kemény harc előtt áll, de az ellenség most nem kívülről, hanem belülről támad. Ha a földkérdést nem tudják megoldani és így a kivándorlást megakadályozni és ezzel a tömegekben hazatérő honfitársaiknak ellenszenvét az Egyház iránt eloszlatni, akkor csakhamar a többi keleti egyházak sorsára jutnak és a maronita egyház romjain elmélkedhetnek majd arról, mit kellett volna cselekedniök a virágzó egyház fenntartása érdekében.

BEFEJEZÉS:

AZ EGYHÁZ MUNKÁJA, HOGY «EGY AKOL LEGYEN ÉS EGY PÁSZTOR».

Szemlét tartottunk a keleti egyházak szétforgácsolódása felett, mely az V. században kezdődött, a századok folyamán folytatódott és ma csak az akatholikus egyházak majd 30 önálló, egymástól független egyházat alkotnak. Sőt láttuk, mily laza kötelékek fűzik egymáshoz az ugyanazon bizánci szertartású ortodox egyházakat, de még lazábbak ezek a kötelékek az ortodox és a többi szertartások akatholikus egyházai között, melyek egymást is mint eretnekeket és szakadárokat kezelik. Ez a vallási szétszaggatottság azután megmarad a katolikus csoportok között is, sőt ugyanazon származású, ugyanazon nyelvű nép kebelén belül is fennáll. Szíriában ugyanazon szír származású, ugyanazon arab nyelvű keresztény nép megoszlik a bizánci rítusú katolikus és akatholikus, a szír rítusú jakobita és katolikus, a maronita és a latin szertartású egyházakban. Ez a szétszaggatottság természetesen magával hozza, hogy ugyanazon a területen hét főpap viseli a pátriarka címet; az említett hat egyház feje mind az «antiochiai pátriarka» címet viseli, akik közül csak a latin címzetes pátriarka székel Rómában, de ugyanezen a területen lakó katolikus örmény pátriarkával hat pátriarka gyakorolja joghatóságát az aránylag kis területen és a kevésszámú nép körében.

A keleti szakadárság nemcsak szétszaggatta a kereszténységet, hanem a keresztény érzést is letompította,

a hívek és pásztoraik között fennálló kötelékeket is szét-
tépte. A világiak a demokrácia leple alatt az Egyház
kormányzásába befolytak, nemzeti hagyományként őrzik
az egyházak szétszaggatottságát és függetlenségét, a nem-
zeti egyház pedig maga is a politikai hatalom szolgájává
szegődött, a papok csak a szertartások elvégzői, a szent-
ségek kiszolgáltatói és ezenkívül — szociális, tanügyi,
karitatív vagy más téren — semmi keresnivalójuk nincsen.
Ha egyik-másik lelkipásztor buzgósággal ráveti magát
a sekrestyén kívül más munkára is, a laikus tanács leinti.
Igy azután a hívek és a lelkipásztor között megszakad
a jóviszony, a pap munkája mechanikussá válik, kivet-
kőzik keresztényies, vallásos jellegéből. A nép ősrégi, meg-
csontosodott szokásait és hagyományait féltékenyen őrzi
és nem követi lelkipásztorát a legüdvösebb újításban
sem. Ezekhez a hibákhoz járul a papság működésének
nagy akadályai, a *szegénység*, melyet részben a papok
házassága is okoz, miután Róma a másik akadályt,
a *tudatlanságot* már megszüntette az egyesült papságnál
szemináriumok felállításával.

Ezekután kérdezhetjük, mit tett és tesz az Egyház
a szétszaggatottság megszüntetéseért, a megmerevedett
keleti egyházak visszavezetéseért Krisztus Egyházának
közösségébe?

Az 1054-ben bekövetkezett szakadás után az Egyház
kereste az érintkezést és kétszáz évre a lyoni zsinaton
(1274) sikerült is a keleti egyházakkal az egyesülést létre-
hozni. X. Gergely pápa nagy műve azonban néhány év
mulva összeomlott, mert a keletiek gyűlölete Nyugat
iránt népgyűlöletté lett. Ezért főképpen a konstanti-
nápolyi latin királyság büszke magatartása viseli a fele-
lősséget; továbbá a keresztesek észszerűtlen latinizálása,
a keleti püspökök alárendelése «betolakodott» latin kol-
légáiknak, oly gyűlöletet keltettek a keletiekben a római
Egyház iránt, hogy századok sem tudták elfeledtetni és

megszüntetni a keletiek lelkiületében mélyen gyökeredző gyűlöletet.

A XV. században a török veszély kedvező alkalmat teremtett az egyesülésre. Az 1438-ban Ferrarában tartott zsinaton VIII. Paläologus János császár és József konstantinápolyi pátriarka személyesen megjelentek és komolyan tárgyaltak az egyesülésről. A következő évben Flórencben folytatták a zsinatot, sok tanácskozás után végre létrejött az egyesülés lényegében ugyanazon az alapon, mint a lyoni zsinaton, vagyis a keletiek elismerték a pápa főségét és saját szertartásukat megtarthatták. A határozatot a latinok részéről 115, a görögök részéről 33 egyházfő írta alá és a pápa ünnepélyesen kihirdette. Márk Jenő ephesusi érsek már a zsinaton is ellenezte az egyesülést és a határozatot sem írta alá, néhány évre pedig a török uralom alá jutott ortodox pátriarkák a jeruzsálemi szinoduson megbuktatták az egyesülést. Mivel a pápa a császárnak megígért segítséget nem nyújthatta a törökök ellen és 1453-ban Konstantinápoly is a törökök kezére került, az egyesülési törekvések befejeződtek.

Az Egyház ismét csak a XIX. században vetette fel az egyesülés gondolatát, azonban IX. Pius pápa «*Litterae ad orientales*» és XIII. Leó pápa «*Praeclara gratulationis*» encyklikái az ortodox pátriarkáknál durva visszautasításra találtak. Az Egyház ennek ellenére sem hagyott fel fáradozásaival, tovább is folytatta apostoli munkáját ; hogy mit tettek részletekben a pápák és az egyes szerzetesrendek a szakadár és eretnek egyházak megnyerése érdekében, arra részben az egyes egyházak ismeretetésénél már rámutattunk.

Természetesen ma arra gondolni sem lehet, hogy az összes keleti egyházak vagy az ortodox egyház a maga egészében egyszerre egyesül Rómával ; ma a protestánsok befolyása alatt az ortodox egyház tanítása sokkal távolabb áll az Egyház tanításától, mint a szakadás meg-

történetkor vagy a nagy egyesülési törekvések korában, a XIII. és a XV. századokban ; másrésről a protestánsok buzgó közeledése az ortodoxok felé semmiképpen sem tette őket engedékenyebbé Rómával szemben. A kilátások tehát semmiképpen sem kedvezők ily tömeges egyesülésre, annál kevésbbé, mivel az »egyetemes« pátriarka tekintélye megsemmisült, az egyes egyházak önállók lettek és egyöntetű vállalkozás ilyen körülmények között emberileg szólva lehetetlen. Ezt az Egyház is felismerte és ma az egyes egyházak megnyerésére törekszik ; ezért az egyes szertartások keretén belül megalkotta a katolikus csoportot saját ritusú hierarchiájával. Ennek érdekében Róma a keleti egyházak legégetőbb kérdéseit igyekszik megoldani.

A keleti egyházak legégetőbb kérdése *művelt és lelkiileg is hivatása magaslatán álló papság megteremtése*. Ezért a Szentszék mindenekelőtt jámbor és művelt papság nevelését tűzte ki feladatul a katolikus keletiek számára ; maga jópéldával járt elől, a meglevő keleti szertartású kollégiumokat megreformálta és újakat alapított. Napjainkban a *bizánci ritusú* katolikusok számára ily kollégiumok vannak Rómában : a XIII. Gergelytől alapított görög kollégium, a XIII. Leotól alapított rutén kollégium, XI. Piustól alapított orosz kollégium ; XV. Benedektől alapított »Pápai keleti intézet« ; Grotta-Ferratában és Palermóban az italo-görögök részére, Jeruzsálemben a szent Anna-szeminárium a katolikus melkiták részére. De a többi szertartások számára is vannak ily pápai intézetek : Rómában XIII. Leo örmény szemináriuma, XIII. Gergely *maronita* szemináriuma és XV. Benedek *ethióp* szemináriuma ; Jeruzsálemben az Olajfákhegyén a *szír* szeminárium, Beirutban a jezsuiták *Keleti szemináriuma* az összes ritusok számára, Mossulban a domonkosok *szír-káld* szemináriuma, az indiai Puttenpallyban és a ceyloni Kandyban a *szír-malabár*

apostoli szeminárium. Ezekből a kultúrközpontokból a tanult és jámbor papokkal jó szellem árad az egyes nemzeti egyházakba, melyeket inkább össze kell hozni, mint szétválasztani. Ezenkívül az egyes keleti egyházaknak, többhelyütt egyházmegyéknek is vannak saját szemináriumaik, melyek mindjobban fejlődőben vannak. Ily széleskörű munkával a katolikus keleti papság tudásban és életszentségben az akatholikus keleti papság fölött áll és ennek üdvös következményeit — reméljük — néhány évtized múlva még kézzelfoghatóbban tapasztalhatjuk.

A papnevelésen kívül igen fontos a *nép hitoktatása* és az előítéletek megszüntetése a római Egyház iránt. Ezen a téren a nyugati szerzetesrendek rengeteg áldozatot hoznak. Iskoláikban, árvaházaikban, kórházaikban a tanítás és a szeretet gyakorlásával közelebb jutnak a keleti szakadárokhöz és a katolikusokhoz egyaránt; így az Egyház nagyrabecsülése növekszik náluk, megszünteti az ellenszenvet a római katolikusokkal szemben és sokaknál előkészíti az áttérést. Ennek érdekében több szerzetesrendnek a tagjai keleti szertartásra tértek át, hogy még közvetlenebb legyen az érintkezés a hívőkkel. Így a lazaristák és az assumptionisták a görög, bulgár és román vidékeken, a redemptoristák a rutén vidékeken a bizánci rítusra, a jeruzsálemi francia bencések közül többen a szír rítusra tértek át, mely a papnevelésnél is fontos szerepet játszik.

Erre a tényre céloz VII. Anthimes konstantinápolyi pátriárka XIII. Leó pápa «Praeclara gratulationis» encyklikájára adott válaszában: «Egy év óta a pápa egyháza elhagyta a rábeszélés és a vitatkozás útját és mindnyájunk elképedésére és nyugtalanságára az egyszerű ortodox keresztények érzelmeit botránkoztatja ravasz munkásainak vállalkozásával, akiket Keletre küldött mint Krisztus apostolait az ortodox papok öltözte

és fátyola alatt és a ravaszság minden eszközét felhasználja, hogy híveket szerezzen».

Ennek a buzgó munkának az útjába az akatholikus egyházak, papság és politikai kormányzat egyaránt rengeteg akadályt gördít és ezért ez a lelki, szellemi és anyagi áldozatkészség nem éri el a kívánt eredményt. A keletiek megtérésének főbb akadályai *a katolicizmus gyűlölete, a nemzetiségi kérdés, a teológiai eltérések*, továbbá egyes országok katolikusellenes törvényei és a megtértekkel szemben tanúsított ellenséges magatartásuk.

A keleti szakadár papság nagyszerűen értette, hogyan kell a latinok tanítását, szertartását, egyházi fegyelmét, vallási szokásait az egyszerű nép előtt gyűlöletessé és megvetetté tenni. Elhitették a néppel, hogyha katolikussá lesznek, el kell hagyniuk vallási szokásaikat, őseik hagyományát és latinokká kell lenniök, mely a hagyományait féltékenyen őrző keleti népnél a leghatásosabb eszköz az egyesülés gondolatának elriasztására. Ebbe belekapcsolódik a nemzeti kérdés is: a legtöbb hívő szemében a szakadárságot elhagyni annyi, mint nemzetiségét feladni. Ez annak a következménye, hogy a vallás mélyen egybeforrt a nép hagyományaival, ezért ha valaki katolikussá lesz, honfitársai úgy kezelik, mint aki megtagadta nemzetiségét. Az egyszerű orosz muzsik nem igen érti meg, hogyan lehet valaki jó hazafi, ha nem pravoszláv, vagyis ortodox. Ami a harmadik akadályt illeti, ma már nincsenek Keleten az egykor élénk teológiai viták; ezeket a kérdéseket a nép meg a papság nagy része nem is érti, a műveltebb papoknak meg másra van gondjuk. Az egész teológiai nehézség ebben az egy pontban összpontosul: a pápának mint az egész Egyház fejének az elismerése, vagy el nem ismerése, amely a szakadás igazi oka volt és marad. Ezekhez az akadályokhoz járultak még az egyes országok, mint a cári Oroszország, Görögország, Szerbia törvényei, melyek a katolikus

papság vallásos propagandáját a keletiek között megtiltották és ellenszenvet tanusítottak a katolikus egyházzal szemben ; ennek természetes következménye volt, hogy az áttérteknek helyzetét lehetetlenné tették.

Ha ezeket az akadályokat megfontoljuk, akkor nem csodálkozunk, miért oly nehéz ez a munka. Ha az akatholikusok látják, hogy katolikus polgártársaik megőrizhetik szertartásukat, őseik hagyományát és nemzetiiségüket is nyelvükkel együtt, remélhetjük, hogy a kegyelem segítségével, buzgó apostoli munkával, sok-sok imádsággal «egy akol lészén és egy pásztor».*

A Szentszék felfogását a keleti egyházakról igen szépen fejezik ki XV. Benedek pápa szavai, melyeket a «Congregatio pro Ecclesia Orientali»-t elrendelő apostoli levélben olvasunk : «Amikor keleti egyházaink látják, hogy a legfőbb pap a maga személyében őrökdi érdekeik felett, megérthetik, hogy a Szentszék a legnagyobb szeretettel fordult feléjük. Egyébként reméljük, hogy Kelet keresztényei nem gyanúsítják a latinokat : a jelen tény

* XI. Pius pápa mindent megragad, hogy a keleti egyházak egyesülését előmozdítsa és számukra a Szentszék jóakarátát biztosítsa. Mikor a pápa felismerte több keleti püspök óhaját a keletiek kánonjogának rendszeresítésére vonatkozólag, elrendelte, hogy a Keleti Kongregáció érdeklődjék a keleti pátriarkáknál és püspököknél. Ennek megtörténte után a pápa 1929 dec. 3-án erre a célra bizottságot alakított Gaspari Péter bíbornok elnökletével és a bizottság 1930 tavaszán megkezdte működését. A bizottságban az összes keleti rítusok képviselve vannak és a keleti pátriarkák és püspökök egyházuk szokásait, hagyományait és kiváltságait szemelőtt tartva tanácsot adhatnak az egyes kérdésekre vonatkozólag. XI. Pius pápa ugyancsak felhasználta a jelen szentévet, az Úr halálának 1900 éves fordulóját, hogy az összes egyházakat egységre szólítsa fel. Ugyancsak alatta jelent meg először a keleti szertartású katolikus egyházak egységes schematismusa, amely rendszerbe foglalja a keleti hierarchiát és áttekintést nyújt a keleti egyházakról.

világosan bizonyítja, hogy *Jézus Krisztus Egyháza*, mivel *sem latin, sem görög, sem szláv, hanem katolikus*, nem tesz különbséget gyermekei között és mindnyájan, akár görögök, latinok, szlávok vagy más nemzetiségek tagjai, ugyanazt a helyet foglalják el az Apostoli Szentszék előtt».

ÁTTEKINTÉS AZ ÖSSZES KELETI EGYHÁZAKRÓL.

I. Akatholikus keleti egyházak.

I. Bizánci szertartás. (Ortodox egyház.)

Egyházak	Szert. nyelve	Hívek száma
Konstant pátr.	ó-görög	150.000
Alexandriai pátr.	„ arab	55.000
Antiochiai pátr.	arab	150.000
Jeruzsálemi pátr.	ó-görög, arab	40.000
Cyprusi érsekség	„	270.000
Görögországi egyház	„	6,000.000
Hibériai egyház	gruz	2,500.000
Orosz* „	ó-szláv	110,000.000
Szerb „	„	6,000.000
Román „	román	14,000.000
Bulgár „	ó-szláv	4,000.000
Lengyel ort. egyház	„	3,000.000
Észt „ „	„	220.000
Lett „ „	„	240.000
Litván „ „	„	70.000
Finn „ „	„	50.000
Csehszl. „ „	„	250.000
Albán „ „	ó-görög, albán	200.000
Északamer. ort. egyh.	ó-szláv	250.000
„ „ „	ó-görög	170.000
Japán „ „	japán	35.000
Összesen		147,650.000

* 1926-os népszámlálás adatai szerint Oroszországnak 147 millió lakosa van. Az orosz ortodox egyház adatai a világháború előtt tartott népszámlálásból valók. Azóta lehetetlen a nép vallási hovatartozandóságát megállapítani ; valószínűleg sok-sok millióval kevesebb az itt megadott számnál, mivel több nemzeti egyház levált, tömegeket legyilkoltak, sokan kivándoroltak vagy atheistákká lettek.

ÁTTEKINTÉS A KELETI EGYHÁZAKRÓL 221

II. Örmény szertartás.

Az örmény egyház	örmény	2,300.000
------------------	---------------	-----------

III. Kopt szertartás.

Egyiptomi monofiziták	kopt	800.000
Abesszin	« ethióp	2,700.000

IV. Szír szertartás.

Monofizita jakobiták	szír	80.000
----------------------	-------------	--------

V. Szír-káld szertartás.

Káld nesztoriánusok	káld	60.000
---------------------	-------------	--------

VI. Szír-malabár szertartás.

Monofizita és reformált jakobiták	káld	400.000
Nesztoriánusok	«	10.000
Az összes akatholikus keletiek	...	154,000.000

II. Keleti szertartású katolikusok.

Szertartások	Szert. nyelve	Hívek száma
I. Bizánci szertart.		
Antiochiai pátr.	arab	166.000
Görögök	ó-görög	3.000
Italo-albánok	«	51.000
Magyarok	«	164.000
Ruténok	ó-szláv	5,162.000
Jugoszlávok	«	41.550
Bulgárok	«	5.600
Románok	román	1,395.000
Összesen		6,988.150
II. Örmény pátr.	örmény	100.000
III. Kopt szertart.		
Egyiptomi egyház	kopt	32.000
Abesszin	« ethióp	30.000
IV. Szír pátr.	ó-szír	71.350
V. Szír-káld pátr.	káld	71.650
VI. Szír-malabár kath.	«	532.350
VII. Szír-maronita pátr.	ó-szír	366.000
Összes keleti szertart. katolikusok	...	8,191.500
Akatholikus keletiek száma	...	154,000.000 95%
Katholikus keletiek száma		8,191.500 5%

IRODALOM.

Általános vonatkozásúak: K. Algermissen, Konfessionskunde, Hannover, 1930. J. Bousquet, L'unité de l'Église et le schisme grec, Paris, 1913. Idem, Les divers schismes d'Orient, Paris. Brightman F. E., Liturgies eastern and western, Oxford, 1896. The Catholic Encyclopedia, New-York, Charon C., Les saintes et divines liturgies, Paris, 1904. Idem, Quinzième centenaire de S. Jean Chrysostome, Rome, 1909. Dictionnaire d'Apologétique. Dictionnaire de Théologie catholique. Échos d'Orient, Paris, Bonne Presse, 1900—1932-ig terjedő évfolyamai a leggazdagabb forrás a keleti egyházak tanulmányozására. Haluczcynski O. S. Bas. M. «Ex Oriente», 1927. Janin R. Les églises orientales et les rites orientaux, Paris, 1926. Ignac Ephrem II. Ramani, antiochiai katolikus szír pátriarka, Les liturgies orientales et occidentales, Beyrouth, 1929. Jugie M., Theologia dogmatica Christianorum orientalium ab Ecclesia catholica dissidentium, 3 vol. Parisiis. Lubeck K., Die christlichen Kirchen des Orients, Kempten, Kösel, 1911. Luke-Keit-Roach, The Handbook of Palestine and Transjordan, London, 1930. Pisani, A travers l'Orient, Paris, 1912. Renandin, Questions religieuses orientales, Paris, 1913. Silbernagl-Schnitzer, Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients, Regensburg, 1904. Statistica della gerarchia e dei fedeli di rito orientale, Città del Vaticano, 1932. Zankow S., Das orthodoxe Christentum des Ostens, Berlin, 1928. Dr. Szémán I., Az Unionizmus, Miskolc, 1932.

I. Charon C., Histoire des patriarchats melkites, Rome, 1910. Fortescu A., The orthodox eastern Church, London, 1907. Guépin D., Un apôtre de l'union des églises au XVI. siècle: saint Josaphat, Paris, 1897. Hackett J., A history of the orthodox Church of Cyprus, London, 1901. Leroy-Beaulieu, L'empire des tsars, Paris, 1889. Lescoeur P., L'Église catholique et le gouvernement russe, Paris, 1903.

Hudal A., Die serbisch-ortodoxe Nationalkirche, 1922.
Dr. Mihályfi Á., A nyilvános istentisztelet, Budapest, 1922.

II. Denzinger H., Ritus orient. Coptorum, Sirorum et Armenorum, 2 vol., 1863. Abrahamian, The church and faith of Armenia, 1920. Tournebize Fr., Histoire politique et religieuse de l'Arménie, Paris. Weber S., Die katholische Kirche in Armenien, Freiburg i. Br. 1903.

III. Butcher E. L., The story of the Church of Egypt, London 1897. Macaire, Histoire de l'Eglise d'Alexandrie, Paris. Guidi J., Chiesa Abessina e Chiesa Russa, Roma, 1890.

IV. Abakadnus J., Hist. Jacobitarum, Leiden, 1740.
Milne Rae, The Syrian Church, Edimb. 1892.

V. d'Avril A., La Chaldée chrétienne, Paris, 1892.
Tfinkdji, L'Eglise chaldéenne (Annuaire pont., Bonne Presse), Paris, 1914. Grant A., The Nestorians or the lost tribes, London, 1841.

VI. Howard, The Christians of the St. Thomas and their Liturgies, London, 1864. Mackenzie G. T., Christianity in Travancore, Trivandrum, 1901. Philipos, The Syrian Christians of Malabar, London, 1869.

VII. Maximilien Prince de Saxe, Missa syro maronita, Regensburg, 1907. Vailhé S., Les origines religieuses de maronites, Échos d'Orient, Paris, 1901.

Az egyesülésre vonatkozó munkák: M. Pribilla, Die Wiedervereinigung im Glauben, 1926. Orientalia Christiana, a Római Pápai Keleti Intézet folyóirata. Acta Academiae Velehradensis, Prága. Joh. Hollnsteiner, Die Union mit den Ostkirchen, Graz und Leipzig, 1928. L. Berg, Ex Oriente, Mainz, 1927. J. Peless, Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom, 1880. «Westöstlicher Weg», Monatsschrift, Mainz, Grünewald Verlag.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
Bevezetés : Keleti egyházak és szertartások kialakulása	5

I. RÉSZ : KELETI SZERTARTÁSÚ AKATHOLIKUSOK

I. Bizánci (görög) szertartás : az ortodox egyház.	
1. A bizánci szertartás	12
2. Dogmatikai eltérések az ortodox egyház tanításában	24
3. Az ortodox egyház helyzete a kereszténységben	35
4. Az ortodox egyházkormányzat : papság és hívek	40
5. A bizánci császárság egyházpolitikája	49
6. Az autonóm ortodox egyházak kialakulása napjainkig : Konstantinápolyi «egyetemes» pátriarkátus. Alexandriai pátriarkátus. Antiochiai pátriarkátus. Jeruzsálemi pátriarkátus. Cyprusi érsekség. Görögország szinodális egyháza. Hiberniai egyház. A moszkvai orosz pátriarkátus. Az orosz szakadár és eretnek sekták. Az ipeki szerb pátriarkátus. A bukaresti román pátriarkátus. A bulgár egyház. A világháború után alapított autonóm egyházak. Az északamerikai és japán egyházak	63
II. Az örmény-szertartású nemzeti egyház	123

III. Kopt szertartású egyiptomi és abesszin monofiziták	132
IV. Szír szertartású monofizita egyház	143
V. Szír-káld szertartású nesztorianus egyház	148
VI. Szír-malabár szertartású indiai egyházak	154
 II. RÉSZ : KELETI SZERTARTÁSÚ KATHOLIKUSOK.	
I. Bizánci (görög) szertartás.	
1. Az antiochiai melkita pátriarkátus. 2. Görögök, italo-albánok, magyarok. 3. Ruténok, horvátok, bulgárok. 4. Az erdélyi katolikus románok	162
II. Az örmény szertartású katolikus egyházak	183
III. Kopt szertartású egyiptomi és abesszin katolikusok	189
IV. Szír szertartású antiochiai pátriarkátus	192
V. Szír-káld szertartású babiloni pátriarkátus	194
VI. Szír-malabár szertartású indiai katolikusok	197
VII. Szír-maronita antiochiai pátriarkátus	200
BEFEJEZÉS: Az egyház munkája, hogy : «egy akol legyen és egy pásztor»	212
Áttekintés az összes keleti egyházakról.	220
Irodalom	222

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katholikus kultúrát fejleszteni, katolikus tudományt terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a Szent István-Társulatnak, ez a hivatása a kiadásában megjelenő Szent István Könyveknek.

A Szent István Könyvek sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A Szent István Könyvek a tudomány mai színvonalán mozognak. Oly stílusban jelentetjük meg, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a Szent István Könyvek mindegyike a katolikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ily módon, reméljük, elérjük azt a célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katolikus közönségnek oly műveket nyújtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

A Szent István Könyvek sorozatában eddig megjelentek:

	Pengő
1. Zubriczky Aladár dr.: Jézus élete és a vallástörténet	—
2. Wolkenberg Alajos dr.: A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata	—
3—4. Wolkenberg Alajos dr.: Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene	5.60
5—6. Balanyi György dr.: A szerzetesség története	5.60
7—8. Alszeghy Zsolt dr.: A XIX. század magyar irodalma...	—
9. Miskolczy István dr.: Magyarország az Anjouk korában	2.80
10. Palau-Timkó Jordán: Krisztus útján. A katolikus tevékenység főelvei	2.80
11. Quadrupani-Babura László dr.: Útmutatás jámbor lelkerek számára	2.80
12. Prohászka Ottokár: Elbeszélések és útirajzok	—
13. Trikál József dr.: Természetbölcselet	2.80
14. Bognár Cecil dr.: Értékelmélet	2.80
15. Prohászka Ottokár: A bűnbocsánat szentsége	2.80
16. Babura László dr.: Szent Ágoston élete	2.80

	Pengő
17. Lepold Antal dr.: Szalézi Szent Ferenc valogatott levelei	2.80
18. Áldásy Antal dr.: A kereszteshadjáratok története...	—
19. Marosi Arnold dr.: Átoroklás és nemzetvédelem ...	2.80
20. Zoltány Irén dr.: Erotika és irodalom ...	2.80
21. Horváth Sándor dr.: Aquinói szent Tamás világnézete	2.80
22. Balogh Albin dr.: Művelődés Magyarország földjén a magyar honfoglalás előtt ...	2.80
23. Marczell Mihály dr.: A katolikus nevelés szelleme ...	2.80
24—25. Molz Atanaz dr.: A német irodalom története..	5.60
26. Babura László dr.: Szent Ambrus élete ...	2.80
27. Marki Sándor dr.: II. Rákóczi Ferenc élete ...	—
28. Kiss Albin dr.: A magyar társadalomtan története	2.80
29. Szabó Zoltán dr.: A növények életmódja ...	2.80
30. Weszelszky Gyula dr.: A rádium és az atomelmélet...	2.80
31. Balanyi György: Assisi Szent Ferenc élete ...	2.80
32. Dávid Antal: Bábel és Assúr. I. Történet ...	3.40
33. Fejér Adorján: Római régiségek... ..	4.50
34. Balogh József: Szent Ágoston, a levélíró ...	3.40
35. Babura László dr.: Szent Jeromos élete ...	3.40
36. Karácsonyi János dr.: Szent László király élete...	3.40
37. Miskolczy István dr.: A középkori kereskedelem története	4.50
38. Szémán István dr.: Az újabb orosz irodalom ...	4.50
39. Bán Aladár: A finn nemzeti irodalom története ...	3.40
40. Trikal József dr.: A gondolkodás művészete ...	4.50
41. Kuhár Flóris dr.: Bevezetés a vallás lélektanába ...	4.50
42. Babura László dr.: Nagy Szent Gergely élete ...	4.—
43—44. Kuhár Flóris dr.: A keresztény bölcsélet története	8.—
45. Weszely Ödön dr.: Korszerű nevelési problémák...	5.60
46. Somogyi Antal dr.: Vallás és modern művészet ...	3.—
47. Diváld Kornél: Magyar művészettörténet ...	5.60
48—49. Birkás Géza dr.: A francia irodalom története ...	8.—
50. Wodetzky József dr.: A világegyetem szerkezete...	3.50
51. Záborszky István dr.: Rabindranath Tagore világnézete	3.50
52—53. G. Kurth-Michel K.: A modern civilizáció kezdetei ...	10.—
54—55. Dávid Antal: Bábel és Assúr. II. Művelődés ...	7.30
56. Horváth Jenő dr.: A modern Amerika története...	3.30
57. Balogh Albin dr.: Ország és nyelv ...	4.70
58. Meszlényi Antal dr.: A katolikus egyház és az állam 1848/49-ben ...	7.30
59—60. Radó Polikárp dr.: A kereszténység szent könyvei. I. Összvetseg ...	8.30
61. Kecskés Pál dr.: A házasság etikája ...	4.—
62. Huszár Elemér: A katolikus házasságjog rendszere ...	3.30
63. Petró József dr.: Az ősegyház élete ...	5.—

64—65.	Radó Polikárp dr. : A kereszténység szent könyvei. II. Újszövetség	8.80
66—67.	Trikál József dr. : A jelenségekből a valóságba ...	7.—
68.	Erdey Ferenc dr. : Kant valláserkölcsei világnézete ...	4.—
69—71.	Hartmann Grisar: Luther Márton élete (Fordította Hoitsy Lajos Pál)... ..	12.—
72.	Tóth Ágoston: Bevezetés a meteorológiába	5.80
73—74.	Bánhegyi Jób dr. : A magyar irodalom története I. ...	6.60
75—76.	Divald Kornél: A magyar iparművészet története ...	7.50
77.	Balanyi György: A római kérdés... ..	6.40
78—79.	Bánhegyi Jób dr. : A magyar irodalom története. II.	7.—
80.	Pitroff Pál dr. : Bevezetés az esztétikába... ..	3.—
81.	Kühár Flóris dr. : A vallásbölcselet főkérdései	5.—
82—84.	Kőrösi Albin: A spanyol irodalom története	11.—
85.	'Sigmund Elek dr. : A mezőgazdasági növények termelési tényezői	4.—
86—87.	Kalmár Gusztáv dr. : Európa földje és népei	8.—
88.	Kiss Albin dr. : Szent Ágoston «De Civitate Dei» című művének méltatása	4.—
89.	Trikál József dr. : A lélek rejtett élete	4.—
90—91.	Petró József dr. : A szentmise története	5.50
92.	Meszlényi Antal dr. : A magyar jezsuiták a XVI. században	4.50
93.	Mihelics Vid dr. : Az új szociális állam	4.—
94.	Éhik Gyula dr. : Prémek és prémes állatok	3.—
95—97.	Magdics Gáspár: A természettudomány útjai Istenhez	10.—
98.	Melichár Kálmán dr. : A zsinatok	3.80
99.	Szalay Jeromos: Szent Benedek élete és műve	5.—
100—101.	Schütz Antal dr. : Krisztus. Tíz előadás... ..	6.—
102.	Balogh Albin dr. : Pannonia őskereszténysége ...	4.—
103.	Kalmár Gusztáv dr. : Magyar hazánk és népei. Magyarországról leírása... ..	5.50
104.	Auguste Diès—Michel Károly : Plató	3.—
105.	P. Takács Ince : Nerótól Diokleciánig... ..	5.—
106.	Stuhlmann Patrik dr. : Az ifjúkor lélektana... ..	4.—
107.	Pitroff Pál dr. : A szépirodalom esztetikája	3.—
108.	K. Török Mihály Miklós : A magyar egyházpolitikai harc története	2.50
109.	Schütz Antal dr. : A házasság. Tíz előadás	3.—
110.	Gálos László dr. : A Szentlélekisten	4.—
111.	Lippay Lajos dr. : A keleti egyházak	4.—
112.	Zoltán Veremund dr. : Szent Anzelm... ..	3.—
113.	Lendvai István: Róma tornyai alatt. Mozaikok az örök városból	3.60
114.	Polzovics Iván dr. : A lateráni szerződés. A Szentszék nemzetközi jogi helyzete	3.80

MOST JELENT MEG

LATIN-MAGYAR MISSZÁLE

a Római Miskönyv szerint. Fordította bevezetéssel és magyarázatokkal ellátta dr. SZUNYOGH XAV. FERENC O. S. B. 1488 lap.

Bolti ára

Vászonkötés, vörösmetszéssel	---	---	---	---	P 8.40
Vászonkötés, aranymetszéssel	---	---	---	---	« 9.40
Bőrkötés, vörösmetszéssel	---	---	---	---	« 16.—
Bőrkötés, aranymetszéssel	---	---	---	---	« 18.—

A NYILVÁNOS ISTENTISZTELET

Irta dr. MIHÁLYFI ÁKOS. A legújabb római rendeletek alapján átdolgozott, bővített 4. kiadás. 714 lap.

Bolti ára --- --- --- --- --- P 14.—

SZENTEK ÉLETE

4 kötetben. Szerkesztette dr. SCHÜTZ ANTAL BALANYI GYÖRGY, SEBES FERENC, SZAMEK JÓZSEF és TOMEK VINCE közreműködésével.

A kb. 1400 lapra terjedő, négykötetes munka **bolti ára** a következő:

Szép papíron, fűzve, kötetenkint	P 3.—, együtt	---	P 12.—
Félvászonkötésben, kötetenkint	P 4.—, együtt	---	« 16.—
Lilaszínű, egészvászonkötésben, aranynyomással, kötetenkint	P 4.50, együtt	---	« 18.—
Kiváló finoin, vastag papíron, barna, selyemfényű vászonkötésben, dús aranynyomással, kötetenkint	P 6.—, együtt	---	« 24.—
Barna, luxusbőrkötésben, dús aranynyomással, kötetenkint	P 8.50, együtt	---	« 34.—

Kaphatók a Szent István-Társulat könyvkiadóhivatalában

Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.